

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

COVID-19 SALGIN SÜRECİNİN
İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ

İlyashan YILMAZ

Danışman
Prof. Dr. Faruk SAPANCALI

İZMİR-2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Covid-19 Salgın Sürecinin İşgücü Piyasasına Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../....

İlyashan YILMAZ

İmza

XXXXXX

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Covid-19 Salgın Sürecinin İşgücü Piyasasına Etkisi
İlyashan YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

2019 yılının sonuna doğru Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19, Çin sınırlarını aşp tüm dünyaya yayılarak bir küresel salgına dönüşmüştür. Salgının Çin üzerinden Avrupa ve tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte Dünya Sağlık Örgütü Covid-19'u 2020 yılının Mart ayında pandemi olarak ilan etmiştir. Salgının hızlı yayılımı ile birlikte ülkeler salgına karşı çeşitli tedbirler uygulamışlardır. Seyahat yasakları, sokağa çıkma yasakları, tam veya kısmî kapanma gibi salgının yayılım hızını önlemek adına alınan tedbirler, toplumsal ve ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir. Salgına karşı alınan tedbirler ve belirsizliklere bağlı olarak dünya ticaret hacminde büyük bir düşüş meydana gelmiş ve tüm ekonomilerde şiddetli daralmalar ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak küresel büyüme oranları negatif olmuştur ve küresel gelirden azalma meydana gelmiştir.

Covid-19 salgını beraberinde bir küresel ekonomik krizi meydana getirirken işgücü piyasaları bu krizden doğrudan etkilenmiştir. Çalışma hayatına yönelik alınan tedbirlere rağmen, ülkemizde ve dünyada istihdam yapısı olumsuz etkilenmiş, yüksek çalışma saatleri kaybına bağlı olarak istihdamda daralmalar meydana gelmiştir. Neo-liberal ideolojiye bağlı olarak uygulanan politikalar doğrultusunda kronik bir sorun haline gelen işsizlik, Covid-19 salgını ile birlikte katlanarak artmıştır. Özellikle kayıt dışı istihdam edilenler, genç işçiler, kadın işçiler ve göçmen işçiler salgının işgücü piyasası üzerindeki etkilerinden en çok etkilenen kesim olmuştur. Covid-19 salgın sürecinin etkileri hem toplumsal yaşamda hem de işgücü piyasasında eşitsiz olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, İşgücü, İstihdam, İşsizlik.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Impact of the Covid-19 Outbreak Duration on the Labour Market

İlyashan YILMAZ

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Labour Economics and Industrial Relations

Labour Economics and Industrial Relations Program

Covid-19 which emerged in Wuhan, China towards the end of 2019, crossed the borders of China and spread all over the world, turning into a global epidemic. With the spread of the epidemic through China to Europe and the whole world, World Health Organization declared Covid-19 as a pandemic in March 2020. With the rapid spread of the epidemic, countries have taken various measures against the epidemic. Measures taken to prevent the spread of the epidemic, such as travel bans, curfews, full or partial closure, have adversely affected social and economic life. Due to the measures and uncertainties which taken against the epidemic, there has been a great decrease in the world trade volume and severe contractions have occurred in all economies. As a result, global growth rates have been negative and global income has declined.

While the Covid-19 epidemic brought about a global economic crisis, labour markets were directly affected by this crisis. Despite the measures taken for working life, the employment structure in our country and in the world was adversely affected, and there were contractions in employment due to the loss of high working hours. Unemployment, which has become a chronic problem in line with the policies implemented depending on the neo-liberal ideology, has increased exponentially with the Covid-19 epidemic. In particular, informal workers, young workers, female workers and migrant workers have been the most affected by the effects of the epidemic on the labour market. The effects of Covid-19 have been unequal both in social life and in the labour market.

Keywords: Covid-19, Labour, Employment, Unemployment.

COVID-19 SALGIN SÜRECİNİN İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

1.1. COVID-19 ÖNCESİ YAŞANMIŞ SALGIN HASTALIKLAR	4
1.1.1. Veba	5
1.1.2. Kolera	6
1.1.3. İspanyol Gribi	7
1.1.4. Çiçek Hastalığı	8
1.1.5. Son Yüzyılda Yaşanan Diğer Salgınlar	9
1.2. SALGINLARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ	10
1.3. COVID-19 SALGINI	14
1.3.1. Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	14
1.3.2. Vaka ve Ölüm Sayıları	15
1.3.3. Aşı Çalışmaları	18
1.4. COVID-19 SALGINI KARŞISINDA KAPANMA TEDBİRLERİ VE ETKİLERİ	19
1.4.1. Gündelik Yaşama Etkisi	20
1.4.2. Eğitime Etkisi	22
1.4.3. Siyasete Etkisi	24

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK AÇIDAN COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE ALINAN TEDBİRLER VE ETKİLERİ

2.1. SALGIN SÜRECİNDE ALINAN EKONOMİK TEDBİRLER: AB VE SEÇİLİ ÜLKE ÖRNEKLERİ	27
--	----

2.1.1. Avrupa Birliği	27
2.1.2. Almanya	33
2.1.2.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler	33
2.1.2.2. Çalışma Hayatına İlişkin Tedbirler	34
2.1.3. Amerika Birleşik Devletleri	35
2.1.3.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler	35
2.1.3.2. Çalışma Hayatına İlişkin Tedbirler	36
2.1.4. Latin Amerika Ülkeleri	38
2.1.5. Türkiye	40
2.1.5.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler	40
2.1.5.2. Çalışma Hayatına İlişkin Alınan Tedbirler	43
2.2. SALGININ MAKRO EKONOMİK AÇIDAN ETKİLERİ	48
2.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	48
2.2.2. Sektörel Açıdan Etkileri	52
2.2.2.1. Hizmetler Sektörü	53
2.2.2.2. Sanayi Sektörü	56
2.2.2.3. Tarım Sektörü	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİNİN İŞGÜCÜ PİYASASINA YANSIMALARI VE TÜRKİYE

3.1. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİLERİ	65
3.1.1. Küresel Bağlamda İşgücü, İstihdam ve İşsizlik	65
3.1.2. Türkiye’de İşgücü, İstihdam ve İşsizlik	69
3.1.2.1. İşsizlik	70
3.1.2.2. İşgücüne Katılım	75
3.1.2.3. İstihdam Oranı	76
3.1.2.4. Sektörel Açıdan İstihdam	78
3.1.3. İşgücü Piyasasında Kırılgan Gruplar	81
3.1.3.1. Kadınlar	82
3.1.3.2. Gençler	86
3.1.3.3. Göçmenler ve Kayıt Dışı Çalışanlar	89
3.2. İSTİHDAM BİÇİMLERİNE ETKİSİ	95
3.2.1. Esnek Çalışma	95
3.2.2. Uzaktan Çalışma ve Tele Çalışma	100

3.2.3. Platform Çalışanları	106
3.3. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASI İLE İLGİLİ BAZI KURUMLAR BAKIMINDAN ETKİLERİ	112
3.3.1. İşsizlik Sigortası Fonuna Etkisi	112
3.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumuna Etkisi	116
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
GSS	Genel Sağlık Sigortası
HES	Hayat Eve Sığar
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
NEET	Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SUT	Sağlık Uygulama Tebliği
UNWTO	Dünya Turizm Örgütü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Yaşanmış Salgınlar ve Tahmini Ölüm Sayıları	11
Tablo 2: Bölgelere Göre Toplam Vaka-Ölüm Sayıları (Ağustos 2023)	16
Tablo 3: Seçili Ülkelere Göre Toplam Vaka-Ölüm Sayıları (Ağustos 2023)	17
Tablo 4: Seçili Bazı Ülkelerde Doğrudan Gelir Desteklerinin GSYİH'ye Oranı	42
Tablo 5: 2020-2021 Kısa Çalışma Ödeneği Tutarları (Bin TL)	46
Tablo 6: Gelişmişlik Düzeylerine Göre Büyüme Oranları	50
Tablo 7: Seçilmiş Bazı Ülkelerin Büyüme Rakamları %	51
Tablo 8: Hizmetler Sektörünün GSYİH İçerisindeki Payı %	54
Tablo 9: Sanayi Sektörünün GSYİH İçerisindeki Payı %	57
Tablo 10: Salgın Öncesi ve Sonrası Küresel İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları	67
Tablo 11: Türkiye'de Yıllar İtibarıyla İşsizlik Oranları	70
Tablo 12: Salgın Sırasında İşgücünün Genel Görünümü (2019-2020)	74
Tablo 13: Türkiye'de Yıllar İtibarıyla İşgücüne Katılım Oranları	76
Tablo 14: Hizmetler Sektörü İstihdamının Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %	79
Tablo 15: Sanayi Sektörünü İstihdamının Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %	80
Tablo 16: Seçili Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılım Oranı	83
Tablo 17: Seçili Ülkelerde Kadınların İstihdam Oranı	84
Tablo 18: Salgın Öncesi ve Sonrası Seçili Ülkelerde Kadın İşsizlik Oranları	85
Tablo 19: Dünyada Gençlerde İşgücüne Katılım Oranları	87
Tablo 20: Küresel Genç İşsizlik Oranları	88
Tablo 21: Seçili Ülkelerde Genç İşsizlik Oranları	88
Tablo 22: Yabancı Ülke Doğumlu Kişilerin Bulundukları Ülkede İstihdam Oranları (2021)	91
Tablo 23: Salgın Döneminde Sigortalılar İçin Ertelenen Primler ve Tahsili (Milyon TL)	118
Tablo 24: Salgına Yönelik SGK Uygulamalarıyla Oluşan Prim Kaybı	119
Tablo 25: Hastanelerin 2020 Yılı Bütçelerine İlave Edilen Tutarlar (Milyon TL)	120
Tablo 26: Salgına Yönelik Uygulamalarının Oluşturduğu Giderler 2020	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 2020 Yılı Şubat ve Ağustos Aylarında Salgının Sektörlerin İstihdamına Etkisi %	53
Şekil 2: Sanayi Üretim Endeksindeki Değişim %	59
Şekil 3: Otomotiv Sektöründe İşletmelerin Karşılaştığı Başlıca Sorunlar %	60
Şekil 4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranları	68
Şekil 5: 2019-2022 İtibarıyla İstihdam ve İşsizlik Oranları	71
Şekil 6: Salgın Döneminde Türkiye’de Dar Tanımlı ve Geniş Tanımlı İşsizlik Göstergeleri %	73
Şekil 7: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla İstihdam Oranı	77
Şekil 8: 2020 Şubat-Ağustos dönemlerinde İstihdam Kaybı Oranları	78
Şekil 9: Sektörlerin Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %	81
Şekil 10: Dünyada Cinsiyete Göre İstihdam Oranları	86
Şekil 11: Dünyada Kayıt Dışı İstihdam Oranları	93
Şekil 12: Kısa Çalışma veya Benzeri Programlardaki İşçi Sayısı (Mayıs 2020-Milyon Kişi)	98
Şekil 13: 2019-2021 Yılları Arasında İşsizlik Sigortası Ödemeleri (Milyon TL)	114
Şekil 14: İşverenlerin Prim Ödemesi ve Yapılan Teşvik Ödemeleri 2019-2020 (Milyon TL)	115

GİRİŞ

Çin'in Hubei eyaletine bağlı Vuhan şehrinde 2019 yılının son günlerinde kaynağı tespit edilemeyen bir hastalık ortaya çıkmıştır. Hastalığın deniz ürünleri satan pazar yeriyle teması bulunan 27 kişide daha görülmesiyle birlikte 31 Aralık 2019 tarihinde söz konusu gizemli hastalık Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne bildirilmiştir. 7 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü, yeni tip koronavirüs kaynaklı bir hastalığın ortaya çıktığını duyurmuştur. Vuhan yerel hükümeti tarafından virüsün bir salgına dönüştüğü açıklanmış ve ilk can kayıpları da yaşanmıştır. Şiddetli akut yolu sendromu (SARS) ile yüzde 80 oranında benzerlik taşıyan bu yeni tip koronavirüse Şubat ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından "2019-nCov" ya da kısaca "Covid-19" adı verilmiştir. Başlangıçta Çin ve çevre ülkeleri etkileyen Covid-19 hastalığı epidemi olarak algılanırken kısa süre içerisinde yayılım göstermesi ve küresel çapta bir tehdit oluşturması nedeniyle 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" olarak ilan edilmiştir. Ülkemizde de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyada Covid-19 salgınından kaynaklı olarak bugüne kadar yaklaşık 7 milyon kişi hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Nasıl ortaya çıktığı ve açıklanan ölü sayılarının gerçekliği noktasında tartışma konusu olan Covid-19'a yönelik 30 Ocak 2020 tarihinde ilan edilen halk sağlığı acil durumu, 4 Mayıs 2023 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından kaldırılmıştır.

Yaklaşık bir asırdır bu çapta bir salgınla karşı karşıya kalmayan dünya, iktisadi konjonktür yönünden salgına oldukça hazırlıksız yakalanmıştır. Salgının başlamasıyla birlikte hükümetler çeşitli tedbirler alıp kısıtlamalar koysa da salgının yayılım hızı ve etkisi oldukça sert olmuştur. Pek çok ülkede başta sağlık sistemi olmak üzere hükümetlerin eğitim politikası, kentleşme politikası, mali politikası, özelleştirme politikası, ekonomi politikası ve sosyal politikaları vatandaşlar tarafından eleştirilmiştir. Covid-19 salgını ekonomik nedenlere bağlı olmayan bir sağlık kriziyken piyasalarda meydana getirdiği arz ve talep şoklarına bağlı olarak ciddi bir ekonomik krize dönüşmüştür. Krize karşı hükümetler çeşitli önlemler almış, genişletici maliye ve para politikalarına başvurmuş olsa da salgın, dünya ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur. Bu bağlamda hem Covid-19 salgını hem de salgının seyrine ilişkin alınan tedbirler mal ve hizmet piyasasını, sermaye piyasasını ve işgücü

piyasasını doğrudan etkilemiştir. Salgının başlangıcıyla birlikte uluslararası kuruluşlar dünya ekonomisinin büyüme tahminlerini aşağıya çekmiştir. Salgının dünyanın en büyük ara malı tedarikçilerinden Çin’de meydana gelmesine bağlı olarak imalat sanayi girdilerinde yaşanan aksaklıklar, toplam talepteki düşüş ve seyahat kısıtlamaları gibi nedenlere bağlı olarak küresel gelirde ciddi düşüşler tahmin edilmiş ve gerçekleşmiştir.

Covid-19 salgınının dünya ekonomisinde hem arz hem de talep cephesi yönünden bir kriz doğurması işgücü piyasalarını da derinden etkilemiştir. Dünya, pandemi dönemine yüzde 5,5’lik işsizlik oranı ve yüzde 57,8’lik kayıt dışı istihdam oranı ile girmiştir. Salgın ile birlikte hükümetler çalışma hayatına ilişkin tedbirler almaya başlamıştır. Gelişmiş ülkeler gelirlerinin yüksek oluşu ve sosyal devlet anlayışının da güçlü olması nedeniyle, çalışma hayatına yönelik aldıkları tedbirler itibarıyla salgının işgücü piyasasına yönelik etkilerini nispeten sınırlarken, gelişmekte olan ülkelerde başta kayıt dışı çalışanlar olmak üzere istihdam biçimleri açısından güvencesiz olan işgücü önemli ölçüde etkilenmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü, salgının başından itibaren işgücü piyasasına yönelik raporlar hazırlamış ve başta çalışma süreleri olmak üzere meydana gelen kayıp üzerinden salgının işgücü ve istihdam bağlamında etkilerini yakından izlemiştir. Bu bağlamda salgın süresince ortaya konan raporlar, ülkelerin gelirlerine, istihdam biçimlerine, cinsiyete ve yaşa bağlı olarak işgücü piyasasında salgının farklı ve eşitsiz bir şekilde etkili olduğunu göstermiştir. Özellikle işgücü piyasasında kırılgan gruplar olarak nitelendirilen genç işçiler, kadın işçiler, göçmen işçiler ve kayıt dışı istihdam edilenler Covid-19 salgını nedeniyle ciddi bir iş ve gelir kayıplarına uğramış, salgının oluşturduğu krizden derin bir şekilde etkilenmiştir.

Covid-19 salgın sürecinin işgücü piyasalarına etkilerini incelemeyi amaçladığımız bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, insanlık tarihi kadar eski olan salgın hastalıklar, bu hastalıkların insan hayatı ve ekonomide ortaya çıkardığı etkiler üzerinde durulmuş ve Covid-19 salgını ele alınmıştır. Her dönemde yaşanan salgın hastalıklar ortaya çıkardığı çeşitli etkiler itibarıyla sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda köklü değişikliklere neden olmuştur. Bugün de Covid-19 salgını nedeniyle sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler yaşanmış ve bu etkiler birçok yönden sorgulanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde,

Ülkemizde ve dünyada çok uzun yıllardan beri görülmemiş derecede ağır bir sağlık krizine yol açan Covid-19 salgının neden olduğu olumsuz etkileri ortadan kaldırmayı ya da en azından hafifletmeye yönelik alınan tedbirler incelenmiştir. Bu kapsamda gelimi ülkelerden öncelikle AB ile Birlik yesi Almanya ve ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin aldığı tedbirler ele alınırken, gelişmekte olan ülkeler bağlamında ise başta Brezilya ve Meksika olmak üzere Latin Amerika lkelerinin salgın karşısında aldığı tedbirler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümü ise işgücü piyasasına ilişkindir. Bu bölümde, salgının istihdam biçimlerine etkisi ele alınırken temel veriler ışığında Covid-19 salgınının işgücü piyasasına yansımaları yer almaktadır. Bu kapsamda işgücü piyasasına yönelik temel göstergeler olan istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranları hem küresel anlamda hem de ülkemiz verileri altında değerlendirilmiştir. Bu veriler değerlendirilirken işgücü piyasasında dezavantajlı grupta veya kırılgan kümede bulunan kadın işçiler, genç işçiler, göçmen işçiler ve kayıt dışı istihdam edilenler ayrı bir şekilde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL SALGIN HASTALIKLAR VE ETKİLERİ

1.1. COVID-19 ÖNCESİ YAŞANMIŞ SALGIN HASTALIKLAR

Salgın hastalıklar biyolojik bir olgu olduğundan insanlık tarihinden daha eskidir. Hastalıklara sebep olan mikroorganizmaların insanlık tarihinden daha eski olduğu kabul edilmektedir. Bakteriler, virüsler, mantarlar ve algler gibi mikroorganizmalar, çevre ve doğal şartlara göre insan hayatına olumlu veya olumsuz etki etmektedir. Toplu ölümlere neden olan salgın hastalıkların kaynağı olan mikroorganizmalar, gözle görülemeyecek kadar küçük olduklarından oldukça uzun bir süre varlıkları hakkında bilgi sahibi olunamamıştır (Kılıç, 2020: 21).

Salgın hastalıklar yayılım ve etkiledikleri kişi sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Dar salgın, sürekli veya zaman zaman tek bir yerin hayvanlarını yakalayan hastalıklara denilmektedir. Hastalığın ortaya çıktığı yerden yayılarak bir başka yerde görülmesi andemi/endemi, belli bir bölgede veya birkaç farklı ülkede normalinden fazla görülmesi epidemi, kıtalararası veya küresel yayılma özelliği göstermesi ise pandemi/pandemik olarak tanımlanmaktadır (Kılıç, 2020: 23).

Kitlesel göç hareketleri, belli bir coğrafyaya özgü hastalıkları dünyanın birçok bölgesine taşıyan bir durumdur. Geçmişte de bunun yaşanmasındaki ana unsur ise şüphesiz ki savaşlardır. Bunun yanında yapılan ticaretler de hastalıkların yayılımında etkilidir. Tarihteki salgınların dünyaya yayılım hızı ile günümüzde yaşanan salgınların yayılım hızı aynı değildir. Bugün küreselleşme ile birlikte bireylerin ülkelerarasında serbest dolaşımının kolaylaşması, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kalkması ve göç sorununun halihazırda devam etmesiyle birlikte hastalıkların yayılım hızı ve küresel salgın haline gelme durumu çok daha kolay olmuştur. Geçmişte ortaya çıkan küresel salgınlar bugün olduğu gibi ciddi oranda ölümlere sebep olmuş ve önemli ekonomik sorunlara yol açmıştır. Salgınların ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik sorunlar kalıcı olarak devam edebilirken aynı zamanda günümüzde olduğu gibi geçmişte de salgının yarattığı tahribat ülkeler arasında eşitsiz olarak etki yaratmıştır (Pamuk, 2020: 34).

Tarihsel süreçte insanlığı en çok etkileyen salgın hastalıklar başta veba olmak üzere; çiçek, sarı humma, tifo, sıtma, frengi, kolera, verem, tifüs, kızamık ve grip

olarak sıralanabilir. Bu hastalıklardan bazıları küresel anlamda yayılım gösterirken bazıları ise yerelde kalmıştır (Kılıç, 2020: 24). Bu bölümde tarihte insanlığı en çok etkileyen salgın hastalıklar olarak; veba, kolera, grip, çiçek hastalığı ile birlikte son yüzyılda yaşanmış olan diğer bazı salgınlara kısaca değinilecektir.

1.1.1. Veba

Küresel salgınlardan bahsedildiğinde ilk akla gelen salgınlardan biri şüphesiz ki vebadır. Eski çağlardan 19. yüzyılın sonuna kadar endemik, epidemik ve pandemik olarak sık sık yüzünü göstermiş ve çok sayıda insanın ölümüne yol açmıştır. Ortaya çıkardığı sorunlar ve yarattığı etki itibarıyla dünyada bilinen ilk büyük veba salgını, Bizans İmparatoru Jüstinyen'in adını alan Jüstinyen Vebası'dır. MS 541 yılında kökenlerinin Asya'ya dayandığı tahmin edilen salgın, ticaret yolları üzerinden Bizans'a kadar ulaşmıştır. Jüstinyen Vebasından Kuzey Afrika, Avrupa, Orta Asya ve Güney Asya bölgeleri ciddi oranda etkilenirken, bölge nüfusunun yaklaşık yüzde 50'sinin salgından dolayı hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Yine Bizans'ı etkisi altına alarak adeta imparatorluk için dönüm noktası olan veba, başkentte yaklaşık dört ay etkisini gösterirken, nüfusun yaklaşık yüzde 20'si salgından dolayı hayatını kaybetmiştir. Jüstinyen Vebası belli aralıklarla kendini tekrarlamış ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yayılımı gerçekleşmiştir (Kılıç, 2020: 26).

14. yüzyılda başlayan Kara Veba veya Kara Ölüm olarak adlandırılan salgın hakkında eldeki bilgiler daha ayrıntılıdır. Salgının Güney Asya'dan başlayıp 1340'lı yılların sonunda Avrupa'ya ulaştığı bilinmektedir. Kara Veba, Mısır ve Avrupa'da toplam nüfusun yaklaşık üçte birinin yaşamını yitirmesine neden olan bir etki göstermiştir. Veba, adeta feodalizmi yıkmış ve kapitalizmin ortaya çıkışında büyük bir etken olmuştur (Parıldar ve Dikici, 2020: 2). 19. Yüzyıla kadar tedavisinin olmaması nedeniyle sık sık ortaya çıkan salgın büyük nüfus kayıplarına neden olmuştur. Tahminlere göre Kara Veba nedeniyle dünya üzerinde 75 milyon kişi hayatını kaybetmiştir (Pamuk, 2020: 36). Veba, 1347-1536 yılları arasında yaklaşık her 11 yılda bir, sonraki 150 yıllık süreçte ise yaklaşık her 15 yılda bir kendini tekrarlamıştır. 1596'da İspanya, 1506, 1517, 1528-1529, ve 1551 yıllarında İngiltere, 1525'te Napoli ve Roma, 1550'de Milano, 1575-1577'te Venedik, 1575-1580'de Messina vebanın yıkıcı etkilerini yaşamış ve büyük bir nüfusu kaybetmişlerdir (Kılıç, 2020: 29). Otuz

Yıl Savaşı'nda hastalık taşıyan askerlerin İtalya'ya gelmesi 1629 ilâ 1631 yılları arasında İtalyan Vebasını ortaya çıkarmıştır. Hastalık kısa sürede merkezi şehirlerle yayılım göstermiş ve ciddi ölümlere yol açmıştır. Öyle ki önemli bir ticari güç olan Venedik, veba nedeniyle nüfusunun yaklaşık yüzde 33'ünü kaybetmiştir. Bu kapsamda yayılımı durdurmak amacıyla yabancıların kente girişi, liman ticaretinin kapatılması suretiyle engellenmiştir (Ak, Bingöl ve Türk, 2020: 617). Veba salgınının sonuncusu 1896 yılında Hindistan'da başlamıştır. Salgın neredeyse yarım asır sürmüş ve 1918 yılına kadar 10 milyonun üzerinde Hintlinin ölümüne sebep olmuştur. Bu sayı 1948 yılında 13 milyona ulaşmıştır (Kılıç, 2020: 30). Tarihte yaşanan veba salgınlarından dolayı yaklaşık 240 milyonun üzerinde ölüm gerçekleştiği tahmin edilmektedir (Ak, Bingöl ve Türk, 2020: 614-615). 1960'lardan bu yana dünyada yılda ortalama 1500 veba vakası rapor edilmektedir. Hastalık en çok ilaçların zor temin edildiği ve hijyen koşullarının standart dışı olduğu ülkelerde görülmektedir (Kılıç, 2020: 30).

1.1.2. Kolera

Vibrio cholerae isimli bakterinin sebep olduğu ve 19. yüzyılın en ölümcül hastalığı olarak bilinen kolera, bir bağırsak enfeksiyonudur. 19. yüzyılın başlarından itibaren dünyanın birçok ülkesinde kendisini hissettiren ve bir anlamda vebanın yerini alan küresel boyutlu bir salgın hastalıktır. Şiddetli akut sulu ishale neden olur ve aşırı öldürücüdür (Kılıç, 2020: 30). Asya merkezli bir hastalık olan kolera, Hindistan'da yerleşik bir hastalık olarak biliniyordu. Yerleşik bir hastalığın hızlı bir şekilde pandemiye dönüşmesinin en önemli nedeni ise Hindistan'ın nüfus artış hızıdır. Bunun yanında kırdan kente doğru olan göçler, şehirleri nüfusu kaldıramayacak düzeye getirmiş, yetersiz altyapıyı daha da sürdürülemez duruma getirmiştir. Kanalizasyonun mevcut olmadığı Hindistan'da Ganj nehrinde milyonlarca Hintlinin hem temizlik hem de dini gereklerini yerine getirmeleri, hastalıkların hızla yayılımına neden olmuştur (Yılmaz, 2017: 31). Hindistan'da yerleşik bir hastalık olan kolera'nın bir pandemiye dönüşüp Avrupa'ya ve diğer coğrafyalara yayılmasında birden çok sebep bulunmaktadır. Nüfusun hızla artması ve Hint şehirlerindeki yerleşimden kaynaklı zorluklar yaşanması, Batı ile Hindistan'ı bağlayan ticaret yolları ve İngiliz sömürüsü bu sebeplerden en önemlileridir. İngilizler, sömürgesinde olan Hindistan'dan ticaret

yoluyla bu salgını adeta Avrupa'ya taşımıştır. 1817, 1829, 1852, 1863, 1881 ve 1899 yılları kolera'nın ortaya çıktığı tarihlerdir. 1834 ve 1845 yılları hastalığın yıkıcı etkisinin azaldığı dönemler olsa da 1912 tarihine kadar salgın nedeniyle Avrupa'da yaklaşık 1 milyon insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Tekin, 2021: 337). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre kolera halihazırda küresel bir tehdit olarak varlığını sürdürmektedir. Araştırmalara göre her yıl dünya çapında 1,3 ila 4,0 milyon kolera vakası tespit edilip, 21 bin ilâ 143 bin ölüm olduğu tahmin edilmektedir (WHO, 2021).

1.1.3. İspanyol Gribi

Grip salgını kendini belli aralıklarla tekrarlayan, toplum üzerinde ciddi sonuçlar doğurabilecek, öngörüsü zor olan hastalıklardandır. Grip, en yaygın genel tanımıyla akut ve ateşli bir solunum sistemi hastalığıdır. İnfluenza A, B ve C virüslerinden ileri gelir. Hastalık hafif ve belirtsiz geçirilebileceği gibi ciddi ve bazen ölüme götüren komplikasyonlar da geliştirebilir. En ciddi komplikasyonu ise gribal enfeksiyonun akciğere ulaşmasıyla oluşan pnömoni/zatürredir. Dünya üzerinde çeşitli grip salgınları belli aralıklarla görülmüş ve ciddi can kayıplarına neden olmuştur. Bunlardan en yıkıcı salgınlarından biri olarak anılan 1918-1920 yıllar arasında görülen İspanyol Gribidir.

Aslında dünya, 1500'lü yıllardan beri her yüzyılda ortalama 10-50 yılda bir yıkıcı grip salgınları yaşamıştır. 20. yüzyılın grip salgınları olarak 1918-1920 yıllarında görülen İspanyol Gribi, 1957-1958 Asya gribi ve 1968-1969 Hong Kong gribi salgınlarını sayabiliriz. Şüphesiz ki bu üç grip salgını insan yaşamına, sosyal ve ekonomik hayata ciddi zararlar verdi. 1918-1920 İspanyol Gribi, 20. yüzyılın en çok can kaybına neden olan ölümcül grip salgını olarak kabul edilmektedir. Tahminlere göre salgın nedeniyle 40 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bazı tahminler ise bu sayının 50-100 milyon düzeylerine çıktığını savunmaktadır. En fazla etkilenen ülkeler ise 20 milyona yakın kayıpla Hindistan, 10 milyona yakın kayıpla Çin'dir. Yine Avrupa'da da salgın nedeniyle ciddi ölümler gerçekleşmiştir. Ölüm oranları ülkeler ve kıtalar arasında değişiklik gösterse de Avrupa'daki ölüm oranlarının yüzde 1,1 ilâ 1,2 olarak gerçekleştiği tahmin edilmektedir. En iyi olasılıkta dahi dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 2'sinin salgın nedeniyle hayatını kaybettiği bilinmektedir. Öyle ki bu

sayı Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden insan sayısından daha fazladır. İspanyol Gribi her yaş grubunda tesirini gösterse de 20-40 yaş grubundaki insanların hayatını kaybetmesi özellikle ekonomik açıdan ciddi tahribat yaratmıştır (Karaoğlu, 2020: 18). Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerde yayılmaya başlayan İspanyol Gribinin yayılma nedenine ilişkin görüşlerden en önemlisi, Birinci Dünya Savaşı için gerekli olan asker sayısını arttırmaya yönelik sömürge ülkelerinden faydalanılmasıdır. Avrupa'ya gelen sömürge ülke askerlerin kendi ülkelerindeki Annam zatürresini getirmesiyle birlikte bu salgının ortaya çıktığı düşünülmektedir (Erkoreka, 2009: 193).

İspanyol Gribi Osmanlı coğrafyasını da etkilemiş ancak diğer salgın hastalıklar veya dünyadaki diğer yerler kadar yıkıcı olmamıştır. 1918 yılında grip nedeniyle İstanbul'da 15-20 bin civarında insan öldüğü tahmin edilmektedir. Farklı kişi ve kurumlarca yapılan değerlendirmelere göre, İspanyol Gribi sebebiyle dünyada 40-50 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. İnsan kaybı bakımından en fazla etkilenen ülke 18 milyon ile Hindistan'dır. Bu ülkeyi Çin, Endonezya, ABD, Nijerya, Rusya, İtalya ve Japonya'nın izlediği tahmin edilmektedir (Kılıç, 2020: 36).

1.1.4. Çiçek Hastalığı

MS 161-162 yıllarında ilk olarak Çin'de başlayan Çiçek hastalığı, 165'te Roma'ya yayılmıştır. Yaklaşık 150 yıl sonra tekrar ortaya çıkan ve salgın olan Çiçek, hastalığa yakalananların yaklaşık yüzde 40'ının ölümüne neden olmuştur. Öyle ki tarihte en geniş yayılıma neden olan Çiçek hastalığı dünya üzerinde ortalama 300 ilâ 500 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Parıldar ve Dikici, 2020: 4). Ticaret yolları ile Asya ve Afrika kıtalarına yayılan Çiçek hastalığı bir çocukluk hastalığına dönüşmüştür. Hastalık, bir salgına dönüşerek özellikle Amerika kıtasında ciddi ölümlere neden olmuştur. Amerika kıtasında bulunan Avrupalı sömürgeciler ise bu hastalığı Avrupa'ya yaymışlardır. Amerika'da nüfusun yüzde 80'i hastalık ile karşı karşıya kalırken, Avrupalılar adeta boşalan bu kıtada hüküm sürebilmişlerdir. Çiçek hastalığı ile birlikte küresel ekonominin tamamını etkileyecek yeni bir dönem yaşanmıştır. Bunun yanında Amerika kıtasında salgınla birlikte meydana gelen ölümlere bağlı olarak ormanlık alanlarda ciddi artışlar yaşanmıştır (Tapısız ve Altınbaş, 2020: 60). Çiçek hastalığı Avrupa'da da çok yaygın olmuş ve bulaşıcı hastalıklar arasında yer almıştır. Ortalama yılda 400.000 kişi hayatını kaybederken,

18. Yüzyılda dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u çiçek hastalığından etkilenmiştir. Çiçek hastalığı ölümle sonuçlanmasa bile etkilenenlerin bir kısmında sakatlık ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılın sonlarında tarihteki ilk aşı olan çiçek aşısı ile çiçek hastalığı, tedavisi mümkün bir çocuk hastalığına bürünmüştür. Günümüzde çiçek hastalığı DSÖ'nün yoğun aşı çalışmaları ile eradike¹ olmuştur (Parıldar ve Dikici, 2020: 5).

1.1.5. Son Yüzyılda Yaşanan Diğer Salgınlar

Dünya tarihinde uzun yıllar süren salgınlarla birlikte birkaç yıl süren ve milyonlarca kişinin ölümüne neden olan salgınlar da vardır. Her salgın süreci siyasal, toplumsal, sosyal ve ekonomik anlamda köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri de köle ticaretiyle birlikte yayılan, kökeni çok eski olan sıtma salgınıdır. Sıtma tüm dünyada yaygın bir şekilde görülmüş, uygarlıkların yıkımına neden olmuştur. Savaşlar ve kıtlık nedeniyle ölen insanlardan daha fazlası sıtma nedeniyle ölmüştür. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı'na gelinceye kadar dünyada meydana gelen toplam ölümlerin yarısının sıtmadan kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde hâlâ sıtmadan kaynaklı ölümler devam etmektedir. Özellikle Afrika kıtasında her üç çocuktan birinin ölüm nedeni sıtma olarak kaydedilmektedir (Parıldar ve Dikici, 2020: 5).

İlk kez Çin'de ortaya çıkan ve bulaşıcılık yönünden Covid-19 ile benzer özellik taşıyan bir başka salgın da SARS'dır. 2003 yılında dünyada görülen SARS, esasında yarasalarda bulunan bir koronavirüs iken mutasyona uğrayarak insanlara da bulaşan bir virüs haline gelmiştir. Virüs, damlacık yoluyla çok çabuk bulaşırken kısa bir sürede virüsün yayılımı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu itibarla koronavirüs kaynaklı bir grip olan SARS, yine koronavirüs kaynaklı Covid-19 ile benzerlik göstermektedir (Tapısız ve Altınbaş, 2020: 64). Haftalar içinde dünyada 37 ülkeye yayılım gösteren SARS, 775 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Tekin, 2021: 343).

2009 yılında ilk olarak Meksika'da görülen domuz gribi, domuzlara özgü influenza A virüslerinden biri olan A/H1N1 etkenli, insandan insana yayılım hızı yüksek olan solunum yolu enfeksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Orkunoğlu, 2009: 2). Dünyada hızlı bir şekilde yayılım gösteren domuz gribi, bir yıl içerisinde 1.4

¹ Hastalığın etkeni ile birlikte tamamen yok olmasıdır.

milyon insanı enfekte etmiştir. Aşısı bulunana kadar gençler ve çocuklar domuz gribinden daha fazla etkilenmiştir (Tapısız ve Altınbaş, 2020: 64). Tahminlere göre domuz gribinden ölenlerin sayısı 20 bine yakındır.

2014 ilâ 2016 yılları arasında Batı Afrika’da görülen ve enfekte olan kişilerin yaklaşık yüzde 90’ını öldüren Ebola, yarasa üzerinden bulaşan ve mutasyona uğrayarak insanlar arasında yayılan bir salgın olmuştur. Ebola, Afrika’nın yerel bir hastalıklarından biri iken, bölge dışına çıkarak dünya ekonomisine ciddi bir maliyet yüklemiştir. Ebola salgını 11.000’in üzerinde insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Karaoğlu, 2020: 3).

1.2. SALGINLARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Salgın hastalıklar insan ve toplum hayatını sadece sağlık bağlamında değil sosyo-ekonomik açıdan da etkileyen olaylardır. Bu etkiler salgının yaşandığı zamanın şartlarına, anlayışına ve bilgi birikimine göre farklılıklar göstermiştir. Ancak hangi zaman diliminde yaşanırsa yaşansın, insanların beklemedikleri bir anda karşılaştıkları hastalık bir sebebiyle çok sayıda can kaybına maruz kalması, benzer nitelikte sosyal, ekonomik ve siyasi etkilerle karşılaşmalarına neden olmuştur (Kılıç, 2020: 37).

Öncelikle salgınların en önemli etkisi ciddi sayıda insanın yaşamını yitirmesine ve çok daha fazla kişinin de sağlığında kalıcı hasarlara neden olmasıdır. Aşağıdaki tabloda bugüne kadar yaşanmış salgınlar ile buna bağlı olarak tahmini olarak hayatı kaybedenlerin sayısı verilmiştir.

Tablo 1: Yaşanmış Salgınlar ve Tahmini Ölüm Sayıları

Salgın	Ölüm Sayısı
Antonine Salgını	5 milyon
Veba	250-260 milyon
Kolera	1 milyon
İspanyol Gribi	40-50 milyon
Çiçek	300 milyon
SARS	775
Domuz Gribi	20.000
Ebola	11.000

Kaynak: Ak, Bingöl ve Türk, 2020.

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere salgınların insan kayıplarındaki sonuçları birbirlerinden farklılaşmıştır. Geçmişten beri süregelen dünyadaki göç sorunu, salgının yayılımını hızlandıran sorunların başındadır. Günümüzde, teknolojik gelişmelere bağlı olarak aşı çalışmaları daha hızlı sonuçlanıp salgınla mücadelede önemli bir avantaj sağlarken aynı zamanda geçmiş dönemlere göre nüfus hareketliliğinin daha kolay gerçekleşmesi, salgının yayılımı noktasında dezavantajlı bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Tarihteki tüm salgın hastalıkların yarattığı en önde gelen etki; mahiyetini, kaynağını, sebebini ve tedavisini bilmedikleri bir ölüm rüzgârının neden olduğu ruhsal bozuklardır. Hastalıkların toplumda yarattığı ruh bozuklukları hemen bütün salgınlarda görmek mümkündür. Korku, endişe, panik, umutsuzluk akli dengeyi bozabilmekte ve birçok kişide intihar eğilimine bile neden olabilmektedir. Salgınların Avrupa toplumlarında yarattığı bir diğer sosyo-ekonomik etki, aile krizleri olmuştur. Salgın nedeniyle boşanmalar ya da ailede görülen dağılmalara sıkça yaşanmıştır. Diğer taraftan salgın hastalıkların doğurduğu en önemli sonuçlardan bir diğeri de birçok bakımdan toplum düzeninin bozması olmuştur. Nitekim insanların toplum ve hukuk kurallarını çoğu kere hiçe sayarak eşkıyalık, talan, taciz vb. uygunsuz davranışlar içerisine girmeleri salgın sırası ve sonrası her toplumda yaşanmıştır (Kılıç, 2020: 37-38).

Özellikle salgınların meydana getirdiği ciddi nüfus kayıpları, işgücü kaybı yarattığından üretimin aksamasına neden olarak ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Baktığımız zaman özellikle veba, kolera ve grip gibi büyük nüfus kayıplarına neden olan salgınlar dünya ekonomisinde büyük durgunluk yaratmıştır. Salgınların toplumlara yansımaları eşitsiz dağılmıştır. Bugün olduğu gibi geçmişte de yoksul halk tarafından salgının yarattığı sosyo-ekonomik tahribat daha çok hissedilmiştir. Yarattığı tahribatla toplumun hafızasında önemli bir yer edinen Kara Veba, 100 milyonun üzerinde insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, Avrupa toplumunun ekonomik, siyasal ve kültürel yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Salgın nedeniyle alınan tedbirler itibarıyla insanların ve malların ülkelerarası dolaşımı kısıtlanmış, belli zamanlarda ise tamamen yasaklanmıştır. Bu durum Avrupa’da dış ticareti, turizmi ve ekonominin bütününe hemen hemen durma noktasına getirmiştir. Bu kapsamda Avrupalı tüccarlar, dünyanın farklı bölgelerinde pazar ve kaynak arayışına girmişlerdir (Beyaz, 2020: 187-188). Yaşanan veba salgınlarının ortak etkisi olarak, işgücü piyasasındaki nüfusun büyük bölümü hayatını kaybetmiştir. Yaşanan işgücü kaybıyla birlikte tarımsal üretim ciddi bir şekilde azalırken düşen talebe bağlı olarak da tarımsal fiyatlar düşüş eğilimine girmiştir. Buna karşılık yaşanan işgücü kıtlığı ücretleri yaklaşık iki katına çıkarmıştır. Bu durum, tarımsal üreticilerin gelirlerini düşürürken işgücü arzındaki düşüşe bağlı olarak ücretleri arttırmıştır (Pamuk, 2020: 36-37). Feodal bağlılık ortadan kalkarak pazarlık gücü yüksek bir işgücü ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede bir işgücü piyasası oluşmaya başlamıştır. Çalışan işçi sayısının azalması ve ilerleyen dönemlerde sanayi mallarına olan talebin artması, işçilerin çalışma saatlerinde ve maaşlarında salgın öncesi durumu iyileştiren düzenlemeleri meydana getirmiştir. Veba sonucu, bazı bölgelerde çalışma saatlerini kendi belirleyen işçiler, iki gün çalışarak da geçinebilecek duruma gelmişlerdir (Özden ve Özmat, 2014: 77). Özellikle Kara Veba’nın neden olduğu işgücü kıtlığı ve buna bağlı olarak oluşan yüksek ücretlerin ilerleyen süreçte İngiltere ve Hollanda’da sanayi kapitalizmini hızlandırdığı düşünülmektedir. Bunun beraber, veba ile birlikte nüfusun yaklaşık yüzde 30’unu kaybeden Bizans, bu süreçten ciddi anlamda olumsuz yönde etkilenmiş ve imparatorluk bir hayli zayıflamıştır. Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin aksine salgınlar uzun dönemde ekonomik gelişmeler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. İtalya’ya bakıldığında ise nüfus kayıpları kuzey bölgelerinde daha çok

hissedilmiştir. İspanya’da ise nüfus kaybı diğer ülkelere göre fazla olmasa da işgücü kıtlığı derinleşmiştir. Doğu Avrupa’da ise salgın farklı bir etki yaratmıştır. Kara Veba sonrasında oluşan işgücü kıtlığı, toprağını ektileremeyen toprak sahiplerinin birleşmesine neden olmuştur. Böylelikle Batı Avrupa’dan farklı olarak işgücü kıtlığı, emeğin özgürleşip pazarlık gücünü arttırmasına katkı sağlamadı ve aksine köylü üzerinde ciddi baskı yarattı. Bu kapsamda salgınların hem kısa hem uzun vadede kalıcı etkilerinin olduğu gözlemlenirken, toplumlar arasında da farklı sonuçlar doğurduğunu söylememiz gerekmektedir. Başta Kara Veba olmak üzere yaşanan tüm salgınlar, toplumların yapısına, siyasal ideolojiye ve ülkenin gelir seviyesine göre farklı sonuçlara yol açmaktadır (Pamuk, 2020: 48-49).

2003 yılında Çin’de yaşanan SARS salgını sadece bu ülkeyi ekonomik açıdan etkilememiştir. Nitekim SARS dünya ekonomisinde yaklaşık 40 milyar dolarlık maliyete sebep olmuştur (Tekin, 2021: 343). Bu maliyetin ortaya çıkmasındaki en büyük neden turizm gelirlerinde meydana gelen düşüştür. Öyle ki 2003 yılının ikinci çeyreğinde turizm sektöründe büyük bir daralma meydana gelmiş ve turizm gelirleri yüzde 90 oranında düşmüştür. Turizm sektöründe meydana gelen daralmalar diğer sektörleri de etkilemiş, Çin’de 2003 yılının ilk çeyreğinde yüzde 11’in üzerinde büyümeye gerçekleşirken, sonraki üç çeyrekte küçülmüştür. Yine salgınla birlikte petrol talebinde meydana gelen talep azalışı petrol fiyatlarının inmesi sonucunu doğurmuştur (Ak, Bingöl ve Türk, 2020: 624).

2009 yılında yaşanan Domuz gribi de diğer salgınlar gibi dünyada sosyal ve ekonomik tahribat yaratmıştır. H1N1 virüsünün görüldüğü ülkelerde toplu ölümlerin dışında, tarım, sanayi ve başta turizm olmak üzere hizmetler sektöründe ciddi ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Meksika’da domuz gribi nedeniyle, turizm sektörünün doğrudan etkilenmesiyle ortalama 2,8 milyar dolarlık kayıpların olduğu tahmin edilmektedir (Ak, Bingöl ve Türk, 2020: 194).

2014-16 yılları arasında Afrika’da yaşanan Ebola salgını Dünya Bankası verilerine göre dünyaya 2 milyar doların üzerinde maliyete neden olmuştur (Karaoğlu, 2020: 3). Ebolanın yayılmasının önüne geçilmesi adına ticaret ve nakliye kısıtlamaları, Afrika nüfusunun yaklaşık yarısının gelirlerini kaybetmesine neden olmuştur. Yine Sahra Altı Afrika ülkelerinin gelir kalemlerinden biri olan turizm, kısıtlamalara bağlı

olarak ciddi oranda azalmış, işgücü kaybına neden olmuştur (Ak, Bingöl ve Türk, 2020: 625).

Kapitalist üretim biçimi sermayenin hızla birikmesini ve büyümesini esas alan bir üretim biçimidir. Sermaye birikim süreci yüksek kârlılığa dayanmaktadır. Sermayenin kâr hırsı günümüzde olduğu gibi geçmişte de işgücünün milli gelirden hak ettiği payı almasını engellerken, aynı zamanda doğayı da tahrip ederek yok etme noktasına getirebilmektedir. Salgın hastalıkları salt bir hastalık olarak değerlendirmek, toplumsal üretim biçimi ile ilişkilendirmeden çözümlemek doğru olmayacaktır. Sermayenin ormanları, toprağı, havayı ve suyu kâr hırsı uğruna tahrip etmesi ile salgın hastalıkların ortaya çıkması arasında illiyet bağı söz konusudur. Her iktisadi üretim biçiminin doğayla ilişki kurması kaçınılmazdır. Kapitalist üretim biçimi doğal varlıkların sömürüsü ile bu ilişkiyi sürdürmüştür. Üretim biçimindeki bu süreç toplumsal göçü, kentleşmeyi, ormansızlaşmayı ve iklim değişikliklerini meydana getirirken beraberinde doğanın hızla yok olmasını ve salgın hastalıkları ortaya çıkarmaktadır. Covid-19 bu sürecin en yeni örneğidir (Beyaz, 2020: 183).

1.3. COVID-19 SALGINI

Aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde hızla yayılan bir hastalık ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü bu hastalığı, 11 Şubat 2020 tarihinde Covid-19 olarak adlandırmış ve hastalığa neden olan virüsü SARS-CoV-2 olarak isimlendirmiştir. 21. Yüzyılın yeni salgını olan Covid-19 hızla tüm dünyaya yayılıp, ölümler meydana getirirken, ülkeler bu ölümcül salgını önlemek adına tedbirler almaya başlamıştır.

1.3.1. Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Çin'de ortaya çıkan yeni tip koronavirüsün hızla tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte dünyada salgından kaynaklı ölü sayısı bir hayli artmış ve 11 Mart 2020'de salgın, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Pandemi, bir hastalığın yerel hastalıktan çıkıp diğer ülkelere, kıtalara yayılarak tüm dünyada etkili olmasını ifade etmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Oldukça bulaşıcı olan hastalık, ateş, kuru öksürük, yorgunluk, titreme, boğaz ağrısı, eklem ağrısı ve nefes darlığı gibi birtakım belirtiler içermektedir. SARS-CoV-2 enfeksiyonu koronavirüs ailesinden olup, şiddetli solunum yetmezliğine neden olan, tek zincirli, pozitif polariteli, zarflı

RNA virüsleri olarak tanımlanmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020). MERS ve SARS aynı virüs ailesinden oluşan hastalıklardır. Koronavirüsler dış ortama karşı dayanıklı olmayan, sıcaklık derecesine, dışarıya atılan organik madde miktarına, bulaşılan yüzeyin dokusuna göre dayanıklılık süresi değişen bir virüstür. SARS-CoV-2'nin tespit edildiği ilk hastaların, Vuhan'da deniz ürünlerinin satıldığı bir pazarda çalıştığı tespit edilmiştir. Çalışmalar hastalığın yarasalarla ilgisi olduğunu gösterip, vahşi hayvanlardan geçen bir enfeksiyon olduğunu gösterse de henüz kaynağı tam olarak belli değildir. Esasında damlacık olarak bulaşan hastalık, öksürme, hapşırma sonucunda diğer kişilerin elleriyle göz, ağız ve burnuna temas etmesiyle de insandan insana kolaylıkla bulaşabilmektedir (Çöl ve Güneş, 2020: 7). Hastalık birçok mutasyon geçirmiş, bulaşıcılık potansiyelini arttırmıştır. Şiddetli vakalarda hastalarda solunum yetmezliği ve kalp rahatsızlıkları belirtileri görülürken bu durum akut solunumuna ve akabinde ölümlere neden olmaktadır. 60 yaş üstü kişiler ve yüksek tansiyon, diyabet, kalp ve diğer kronik hastalıklara sahip olanlar, bağışıklığı düşük olanlar, obez olanlar, kanser olanlar ve aşılanmamış kişiler hastalık karşısında yüksek risk altında olan kişilerdir. DSÖ, salgının yayılımını önlemek adına insanlara birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu kapsamda mesafenin korunması, kalabalık ve iyi havalandırılmayan ortamlarda maske takılması, el hijyenine önem göstermek, damlacıkların yayılımını uzuvlarla engellemek gibi önleyici tedbirler açıklanmıştır (WHO, 2023).

1.3.2. Vaka ve Ölüm Sayıları

DSÖ ve ülkelerin sağlık bakanlıkları tarafından önerilen kişisel tedbirlerin dışında, ülkeler salgının yayılım hızını durdurmak adına farklı uygulamalara başvurmuştur. Bu kapsamda uluslararası seyahat kontrolleri arttırılmış, seyahat yasakları başlatılmış, hastaların izolasyonu sağlanmış, toplu taşımalara kısıtlama getirilmiş, toplu etkinlikler yasaklanmış, eğitime belirli bir döneme kadar ara verilmiş, işgücü piyasasında düzenlemeler yapılmıştır. Uygulanan tedbirlere rağmen Covid-19 hızla yayılmış ve hastalığın tepe dönemleri yaşanmıştır. Hastalığın ortaya çıktığı ilk 6 ayda belirtilerin şiddetli görüldüğü kişilerde, akut solunumu ve akabinde ölüm meydana gelerek yarım milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Hastalığın başlamasından bir sene sonra ise dünya üzerinde 278 milyonun üzerinde vaka görülmüş, 5.4 milyona yakın ölüm kayıt altına alınmıştır. 2022 yılı ekim ayında ise ölü

sayısı 6.5 milyona yükselmiştir. Vakaların çoğu Avrupa ve ABD’den gelmiştir (Selamoğlu, 2023: 28-29). 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen hastalık, 2023 yılı itibariyle Avrupa’da yaklaşık 2.5 milyon, dünyada ise 7 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (WHO, 2023).

Tablo 2: Bölgelere Göre Toplam Vaka-Ölüm Sayıları (Ağustos 2023)

Bölge	Vaka	Ölüm
Avrupa	276.585.359	2.240.485
Batı Pasifik	204.088.022	412.605
Amerika	192.989.462	2.955.160
Güneydoğu Asya	61.173.909	806.178
Doğu Akdeniz	23.379.220	351.281
Afrika	9.534.117	175.386
Toplam	767.750.853	6.941.095

Kaynak: WHO, 2023.

Dünya Sağlık Örgütü altı farklı bölge belirleyerek buralarda bölge ofisleri kurmuştur. Yaptığı analiz ve raporlamaları bu bölgeleri esas alarak yapmaktadır. Bölge içerisinde yer alan bazı ülkelerdeki vaka-ölüm sayıları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Seçili Ülkelere Göre Toplam Vaka-Ölüm Sayıları (Ağustos 2023)

Ülke	Vaka	Ölüm
Çin	99.273.266	121.236
ABD	103.436.829	1.127.152
Hindistan	44.991.880	531.884
Almanya	38.429.922	174.412
İngiltere	24.789.488	230.669
İtalya	26.202.253	192.180
Fransa	38.997.470	167.972
İspanya	13.980.337	121.847
Yunanistan	5.405.742	37.569
Rusya	23.098.722	400.189
Azerbaycan	833.955	10.353
Brezilya	37.601.257	702.907
Meksika	7.692.603	334.727
Türkiye	17.004.677	101.419

Kaynak: WHO, 2023.

Çin’de ortaya çıkan ve daha sonra pandemi olarak ilan edilen Covid-19, kaynağı olduğu ülkede 2023 yılı itibarıyla 121.236 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Çin, salgının başlangıcından beri vaka-ölüm sayılarını ve virüsün yayılımını kontrol altında tutmak adına sıfır vaka prensibiyle hareket etmiştir. Bu

kapsamda sıkı karantina uygulamaları benimsenmiştir. Vakanın tespit edildiği bölgede derhal kısmi veya tam kapanma uygulamasına geçilmiştir (VOA, 2022). Sıfır vaka politikası ile nüfusuna nazaran düşük ölüm vakalarının yaşandığı Çin hakkında kamuoyundan gerçek sayıların saklandığı da iddia edilmiştir. ABD, dünyada en çok Covid-19 nedeniyle ölümün yaşandığı ülke olurken, Latin Amerika ülkesi Brezilya ise Covid-19 nedeniyle dünyada en çok ölümün gerçekleştiği ikinci ülke olmuştur. Avrupa’da İtalya Covid-19 nedeniyle 190 binin üzerinde vatandaşını kaybederken, Almanya’da bu sayı 175 bine ulaşmıştır (WHO,2023). Ülkemizde ise ilk olarak 11 Mart 2020’de görülen vaka sonucunda, Sağlık Bakanlığı verilerine göre Mart 2023 itibarıyla toplam vaka sayısı 17.232.066 iken 102.174 kişi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023).

1.3.3. Aşı Çalışmaları

Covid-19’a neden olan virüsün genetiğinin belirlenmesiyle 16 Mart 2020’de aşının insan klinik testi başlamıştır. ABD, İngiltere, Çin, Rusya ve Hindistan aşı çalışmalarına hız veren ülkeler olmuştur. Aşı çalışmaları aynı zamanda siyasal iktidarlar için de bir propaganda aracına dönüşmüştür. ABD Başkanı Trump, Covid-19 aşısının seçim öncesinde hazır olacağını kamuoyuna duyururken, Rusya Başkanı Putin ise hemen aşı çalışmalarının bittiğini ve aşılارının onaylandığını duyurmuştur. Vücudun bağışıklık sistemine hastalığa sebep olan virüs ile baş etmeyi sağlayacak aşı türleri geliştirilmiştir. İnaktif aşılار gelenekselleşmiş yöntemlerle üretilirken, bu aşı türünde virüs parçalanıp vücuda zarar verilmeden bağışıklık uyarılmaktadır. Çin üretimi Sinovac aşısı inaktif aşı grubuna girmektedir. Viral vektör aşılari, içerisindeki canlı mikroorganizmalarla insanda bağışıklık oluşturan aşılardır. Rusya üretimi Sputnik-V viral vektör aşı grubuna girmektedir. Bir diğer aşı üretim yöntemi olan mRNA aşılari, vücudumuzda üretilen protein sentezinde görev almaktadır. Yapay mRNA’lar vücudumuzda kendi mRNA’larımız gibi çalışarak virüse karşı bağışıklık kazandırır. Alman-ABD yapımı Biontech/Pfizer, Moderna aşılari mRNA aşı grubuna girmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2023). DSÖ verilerine göre 5 Haziran 2023 itibarıyla dünyada toplam 13.396.086.098 doz aşı yapılmıştır (WHO, 2023). Şüphesiz ki aşılari bulaşıcı hastalıkları önlemenin en etkili yoludur. Bu kapsamda aşılari erişimin sosyal adaleti gözetecek şekilde sağlanması gerekmektedir. Ancak aşı çalışmalarının politik

ve ekonomik amaçlar çerçevesinde yapıldığı bilinmektedir. Aşı şirketlerinin gelir seviyesi yüksek gelişmiş ülkelere öncelikli olarak dağıtımı, az gelişmiş ülkelerin aşıya erişimini kısıtlayıp, sosyal adaleti bozmaktadır. Öyle ki ABD kişi başına yaklaşık beş doz aşı olarak Covid-19 süresince dünyada en çok kişi başına aşı düşen ülke olmuştur. Bu durum, aşıya erişimi acil olan yoksul ülke vatandaşları için yaşamlarını kaybetme riskini arttırmıştır (Selamoğlu, 2023: 33). Oxfam'ın yayımladığı raporlara göre 2021 yılı itibarıyla G7 ülkeleri dağıtılan her 5 dozdan yaklaşık 1'ini (2 milyar) alırken, düşük gelirli ülkelerde ise bu oran sadece yüzde 0.5 (33 milyon) olarak ölçülmüştür. Covid-19 salgınının şiddetli olduğu dönemlerde zengin ülkeler saniyede bir vatandaşına aşı yapabilirken, yoksul ülkelerde ise 2021 yılı itibarıyla henüz tek doz aşı olamamış vatandaşlar bulunmaktadır. Dünya vatandaşlarını aşılamanın küresel ekonomiye maliyeti 9 trilyon dolar olarak tahmin edilirken yeryüzündeki herkesin aşıya erişiminin sağlanması ise bu maliyetin yüzde 1'inden az olmaktadır. Öyle ki Covid-19 aşıları, toplam servetleri dünyanın en fakir ülkelerini aşılatabilecek düzeyden daha fazla olan dokuz yeni milyarder yaratmıştır. Aşı üretimi gerçekleştiren işletmeler kendi içlerinde adeta bir tekel oluşturmuşlardır. Zengin ülkeler aşıya kolayca erişim sağlayarak vatandaşlarını aşılatabilirken yoksul halk ise Covid-19'un yükünü taşımaya devam etmektedir. Salgınlardan ve salgının yarattığı mali, ekonomik ve sosyal krizlerden kurtulmak, herkesin eşit bir şekilde aşıya erişimi ile mümkün olacaktır (Oxfam, 2021).

1.4. COVID-19 SALGINI KARŞISINDA KAPANMA TEDBİRLERİ VE ETKİLERİ

Covid-19 tarihsel süreçte yaşanan önceki salgın ve krizlerden daha büyük etkilere neden olmuş ve küresel boyutta bir tahribata yol açmıştır. Asya merkezli bir salgın olan Covid-19, Avrupa ve ABD'ye yayılım göstererek gelişmiş ülkelerin vaka ve ölüm sayılarında önemli bir artış yaratmıştır. Brezilya ve Meksika başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde de salgının hissedilmesiyle birlikte gelişmekte olan ülkelerin de vaka ve ölüm sayıları artış göstermiştir. Hastalığın tüm dünyayı etkilemesi toplumsal yaşamın, toplumsal kurumların da yeniden dönüşümünü sağlamış ve alışkanlıkları değiştirmiştir. Bu süreçte halk sağlığını korumak ve virüsün yayılmasını önlemek için hükümetler tarafından çeşitli tedbirler alınmış, kapanma uygulamalarına başvurulmuştur. Özellikle yaşlılar başta olmak üzere belirli kişi ve gruplar için sokağa

çıkma yasakları getirilmiş, sosyal hayat sınırlandırılmıştır. Türkiye dâhil birçok ülkede eğitime uzun bir ara verilmiş, işyerleri, alışveriş merkezleri geçici olarak kapatılmış, kişiler arası ilişkilere, ibadet biçimlerine, alışveriş şekline, tüketim alışkanlıklarına tedbir amaçlı müdahalede bulunulmuştur. Salgının yayılımını durdurmak için alınan tedbirler, gündelik yaşamda belli alışkanlıklardan uzak kalınmasına veya kaybolmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Covid-19 salgını, toplum sağlığı ve ekonomik yaşamda yarattığı etkinin yanında toplumsal yaşam, siyaset, eğitim, kültür gibi alanlarda da dikkat çekici değişimler yaratmıştır.

1.4.1. Gündelik Yaşama Etkisi

Bulaşıcılığı yüksek olan Covid-19 hastalığının pandemiye dönüşüp, aşı çalışmalarının sonuçlanmadığı dönemlerde dünyada ilk etapta seyahat kısıtlamaları, karantina, sosyal mesafe ve belli işletmelere yönelik tam veya kısmî kapanma tedbirleri hükümetler tarafından açıklanmıştır. Özellikle bu süreçler tüketicilerin tercihlerinde değişikliklere neden olmuş ve uzun vadede bu değişikliklerin kalıcı olacağı tahmin edilmiştir. Hükümetlerin zorunlu olarak aldığı bu önlemler ilk etapta sokağa çıkma yasakları ve salgının merkezi olan Çin ile seyahat kısıtlamalarını uygulamak olmuştur. Salgının başlangıcında sosyal mesafenin korunmasının mümkün olmayacağı ve salgının yayılım hızının artacağı nedenine dayanarak kapalı mekanlardaki etkinlikler durdurulmuştur. Buna benzer olarak bar, kafe, lokanta gibi hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler kapanmıştır. Sokağa çıkma yasaklarına uyulmaması durumunda idari para cezaları uygulanmıştır. Avrupa Birliği (AB) ülkeleri sokağa çıkma yasaklarına özellikle salgının başlangıcında özel önem göstermişlerdir. Salgının başlangıcında temel ihtiyaçların karşılanması için market ve eczane gibi işletmelere gitme dışında sokağa çıkma yasaklanmış ve işletmelerin büyük çoğunluğu kapatılmıştır. Belli saat aralıklarında sokağa çıkma tümüyle yasaklanırken, ilerleyen süreçlerde kapanan işletmeler masalara servis yapılmaksızın kısmî olarak açılmıştır. Özellikle AB üyesi ülkelerden Fransa, İtalya ve İspanya kısıtlamaların daha fazla olduğu ülkeler olmuştur. Türkiye’de de salgına karşı gündelik yaşamda uygulanan ilk tedbir, İçişleri Bakanlığı’nın 16 Mart 2020’de valiliklere gönderdiği koronavirüs tedbirleri konulu genelgesiyle olmuştur. Bu genelgeye göre 81 ilde tiyatro, sinema, konser gibi etkinliklerle birlikte kafe, çay bahçesi, oyun ve spor

salonları gibi işletmelerin faaliyetleri, sosyal mesafenin korunamayacağı ve hastalığın yayılım hızının artabileceği nedenlerine dayandırılarak geçici bir süreliğine durdurulmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2020). Türkiye’de ilk kapanma ise Nisan 2020’de gerçekleşmiştir. Başlangıçta sokağa çıkma yasakları sadece hafta sonlarını kapsayacak şekilde uygulanmıştır. Daha sonra hafta içi belli saatlerden sonra sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. 2020 yılının Nisan ayı sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamalarla devam ederken, Mayıs 2020’de ülkede normalleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Haziran ayından itibaren ise faaliyetleri geçici bir süreliğine durdurulan kafe, lokanta gibi işletmeler belirli şartlar altında faaliyetlerine başlamışlardır.

Ülkelerin salgının yayılım hızını düşürmek adına uyguladıkları sokağa çıkma yasaklarının ve kapanmaların dışında, salgının şiddetinin yoğun hissedildiği ülkeler ile seyahatler belirli bir süre durdurulmuştur. Farklı bir ülkeden gelen vatandaşlar için ise belirli bir süre karantina zorunluluğu getirilmiştir. Özellikle yaz sezonunun gelmesiyle birlikte seyahat kısıtlamaları esnekleştirilirken seyahat etmek için ise belli kriterler aranmıştır. Örneğin AB ülkelerinde vatandaşların seyahati için negatif koronavirus testi verilmesi (PCR testi) şart koşulmuş, aşının bulunmasıyla birlikte antikor testi veya iki doz koronavirus aşısının olması seyahat için gerekli kılınmıştır. Yine AB’ye üye ülke vatandaşlarının sorunsuz seyahatini sağlamak adına dijital Covid-19 sertifikası uygulaması Avrupa Parlamentosu’nda onaylanmıştır. Bu kapsamda iki doz aşı yapmış olan, negatif PCR testi sunan veya son altı ayda koronavirus geçirmiş ve bağışıklık kazanmış olan AB vatandaşları kısıtlamasız seyahat imkanına erişmiştir (BBC, 2021). Buna benzer bir süreç Türkiye’de Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması ile var olmuştur. HES kodu bulaş riskini azaltmak amacıyla toplu taşıma araçlarında, toplu vakit geçirilecek yerlerde ve ülke içi seyahatlerinde kullanılan bir uygulama olmuştur. Vatandaşlar, bilgisayar veya cep telefonları aracılığıyla kimlik numaralarını kullanarak HES kodlarına erişim sağlayabilmiş, hastalık riski taşıyıp taşımadığı kendisi ve karşı tarafa bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023). Salgının yayılımının önlenmesine yönelik ülkelerin aldığı seyahat kısıtlamaları tedbirleri özellikle aşılanmanın hızlanmasıyla birlikte belli periyotlarla değerlendirilip kaldırılmıştır. AB genelinde, 15 Haziran 2020 tarihinden itibaren Schengen sınırları içerisinde seyahat yasakları bütünüyle kaldırılmıştır. Schengen sınırları dışındaki ülkelere ise seyahat

kısıtlaması ilgili ülkelerin politikasına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin Almanya’da Schengen bölgesi dışına seyahat yapılmaması uyarısı, 31 Ağustos 2020 tarihine kadar uzatılmıştır. Türkiye’de ise 13 Mart tarihinde Almanya, Fransa, Hollanda gibi ülkelere uçuşların geçici bir süre durdurulduğu açıklanmıştır. Dolayısıyla salgının toplumsal yaşamdaki ilk yansıması gerek ülke içi gerekse ülke dışı hareketliliğinin geçici bir süreliğine durdurulması yönünde olmuştur.

1.4.2. Eğitime Etkisi

Salgının yayılımını önlemek amacıyla ilk alınan tedbir olan kısmi veya tam kapanmalar, hayatın birçok alanında olduğu gibi eğitimi de önemli ölçüde etkilemiştir. Kapanmaların özellikle topluluğun bir arada bulunduğu alanlarda olması gerekliliğiyle okulların kapanmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Salgına yönelik alınan tedbirler uygulamada ülkeler arasında farklılık arz etse de yüz yüze eğitimin tüm eğitim kademelerinde durdurulması ortak tedbirlerden olmuştur. Okulların kapanmasıyla birlikte eğitim uzaktan veya çevrimiçi yoluyla vermeye başlanmıştır. Uzaktan eğitim, öğrenim sürecinde öğrencinin ve eğitim verenin ayrı yerlerde olduğu, yer ve zaman bakımından taraflara esneklik imkânı sağlayan, teknik araç ve gereçlerin kullanıldığı eğitim şeklidir (Serçemeli ve Kurnaz, 2020: 41). Gerek AB ülkelerinde gerekse Türkiye’de yüz yüze öğrenime geçici süreliğine ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Salgının dünyada yayılım hızının arttığı dönemde İtalya, yüz yüze eğitime ara veren ilk Avrupa ülkesi olmuştur. Ardından Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde de art arda yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Türkiye’de de 23 Mart 2020’den itibaren yaklaşık 1.5 yıl boyunca yüz yüze eğitime ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Eğitime verilen ara tüm dünyaya yayılırken 192 ülkede toplamda 1.58 milyara yakın öğrencinin (toplam kayıtlı öğrencilerin yüzde 91,4’ü) öğrenimi kesintiye uğramış ve neredeyse tüm eğitim sistemlerinin uzaktan sürdürülmesi uygulamasının başlamasına neden olmuştur (ILO,2020). Yüz yüze eğitimin geçici bir süreliğine durdurulmasının diğer üretim alanlarına göre daha kolay ve hızlı olmasında kapanma maliyetinin diğer sektörlerle göre daha düşük olmasının etkisi vardır. Eğitime ara verilmesi veya uzaktan yapılmasıyla birlikte büyük çoğunlukla öğrencilerin ailelerin yanına dönmesi ve sosyal aktivitelerden uzak kalması, salgının yayılım hızının artmasına engel olmuştur. Ancak, öğrencilerin yaşam tarzı ve ekonomik gücüne bağlı

olarak salgının her öğrenciyi aynı şekilde etkilemediğini söyleyebiliriz. Üniversitede sahip olunan sosyal ortam, iş bağlantıları, kaynaklara erişim imkanı, ders çalışma olanakları, sosyal sermaye ve hatta beslenme gibi öğrencinin ailesinin yanında erişemeyebileceği imkanların da üniversitede sunulduğu bir gerçektir. Dolayısıyla yüz yüze eğitimin geçici süreliğine durdurulması, toplumsal yaşam ve ekonomik güçler arasındaki farklılığa bağlı olarak var olan eşitsizlikleri de arttırmıştır (UNESCO, 2020: 16). Özellikle ailenin eğitim durumunun düşük olması (Türkiye’de üniversite öğrencilerinin ebeveynlerinin %73 üniversite mezunu değildir) öğrencilerin entelektüel ortamdan uzak kalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda yüz yüze eğitime ara verilerek ağ bağlantıları yoluyla uzaktan öğrenime geçilmesi, eğitime erişim sorununu ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda, sağlıklı internet erişimine sahip olmayan bölgelerde öğrenciler eğitimden mahrum kalabilmektedirler. Bunun dışında öğrencilerin ve eğitim verenlerin bilgi teknolojilerini kullanma becerileri ile uzaktan eğitim sürecine ilişkin deneyimsizlik uzaktan eğitim sürecinde var olan diğer sorunlar olmuştur (Esen, 2020: 439-443). Eğitimin dijital ortama aktarılması hem öğrenciler hem de ebeveynler için dijital okuryazarlığı zaruri kılmaktadır. Dijital beceriler açısından ülkeler arasında ciddi farklar söz konusudur. AB ülkelerinde nüfusun yüzde 44’ünün temel dijital becerilere sahip olmadığı araştırmalar neticesinde görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre dijital becerisi olmayan nüfus oranı Danimarka’da yüzde 2’lerdeyken, Almanya yüzde 10, İrlanda yüzde 20, Yunanistan ise yaklaşık yüzde 30’lar seviyesindedir (MEB, 2020). Uzaktan eğitime erişim sorunu ve finansal güçlükler, tüm toplumun yaşadığı Covid-19 kaynaklı sağlık sorunu endişesine ek, öğrencileri öğrenimi bırakma riskiyle de karşı karşıya bırakmıştır. Salgında her ne kadar yüz yüze eğitime ara verilmesi diğer sektörlere göre daha az maliyetli olsa da uzaktan eğitimde yoğunlaşma, disiplinli çalışma, ekran başında uzun süre kalabilme yetilerinin önemli olmasından hareketle, her öğrencinin bu yetileri taşıma olanağı olmadığından ve gerekli eğitim verilemediğinden uzun vadede olumsuz sonuçlar doğacaktır (Ortaylı vd. 2021: 2). Bu kapsamda özellikle yeni mezun olup işgücü piyasasına girecek olanların mesleki eğitimi gerektiği gibi alamaması nitelikli işgücü kaybına neden olarak uzun vadede küresel ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Buna karşın salgın süreci uzaktan eğitime yönelik ilgiyi de arttırmıştır. Öğrencilerin mekandan bağımsız bir şekilde eğitim alması olumlu olarak değerlendirilirken, yine

uzaktan eğitim yoluyla konuları tekrar edip pekiştirme olanakları artmıştır (Çiçek vd. 2020: 1097). Şüphesiz ki uzaktan eğitim araçlarının yüz yüze eğitimle bütünleşmesi çok daha etkin, verimli ve yenilikçi bir eğitim sürecini de doğuracaktır (Esen, 2020: 439-443). Bunun için iyi bir planlamaya ihtiyaç vardır. Kaynakların doğru ve etkili kullanımı, iletişimsizliğin önüne geçilmesi ve en verimli bilgi aktarımını sağlayabilecek öğretici model benimseme gibi değişkenlerin planlanması gerekmektedir. Altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine, yenilikçi öğrenme uygulamalarının teşvik edilmesi ve erişimin tüm topluma eşit bir şekilde sağlanmasına ihtiyaç vardır.

1.4.3. Siyasete Etkisi

Küresel salgının toplumsal yaşama ve toplumsal kurumlara etkisi bazı alanlarda kısa vadede hissedilirken bazı alanlarda ise uzun vadede görülecektir. Siyaset kurumu da Covid-19'un etkilerinin kısa vadede hissedilmeyeceği alanlardan biridir. Siyasal rejim ve seçmen tercihlerinde değişim meydana gelmesi belli bir sürenin geçmesine bağlıdır. Ancak Covid-19 kamu yönetimi anlayışında bir değişimi zorunlu kılmıştır. Kamu yönetimi kavramı, kamu hizmetini halkın talep ve ihtiyaçlarına göre mümkün oldukça verimli, operasyonel ve senkronize kullanarak devlet ve toplum düzeninin kesintiye uğramaksızın işlemlerini sağlayan idari bir sistemdir. Geleneksel kamu yönetimi anlayışında katı örgüt yapısı, merkeziyetçi tutum, büyük ölçekli yapı, düzenleyici, hizmet devleti, bürokrasi yönelimli ilke ve politikalar ağırlıktadır. Küreselleşme ile birlikte kamu yönetimi anlayışında yeni bir yönelim meydana gelmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışı işletmecilik, yeni kamu işletmeciliği, piyasa temelli kamu yönetimi, girişimci devlet gibi kavramlarla ifade edilebilmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışında devletin düzenleyici rolünden uzaklaşması, kamu mal ve hizmetlerinde sübvansiyonların kaldırılması, tasarruf önlemleri, kamu iktisadi teşebbüslerin özelleştirilmesi, kalite, vatandaş odaklı, yönetişim, hesap verilebilirlik, saydamlık, adem-i merkeziyetçi, minimal devlet yapısı, piyasaya yönelimli ve performansa dayalı yönetim gibi ilke ve değerler hakim olmaktadır (Eryılmaz, 2019: 11). Bu itibarla büyüyen kamu yönetimine karşı yapılan eleştiriler yeni kamu yönetimi anlayışını doğurmuştur. Küresel salgınla birlikte dünyada ülkeler arasında farklı kamu yönetim anlayışları şekillenmiştir. Bazı ülkeler

yönetimde kendi stratejilerine göre hareket ederek kendi yollarını bulmaya çalışırken, bazı ülkeler ise politika transferleriyle salgınla mücadelede başarılı olan ülkelerin politikaları ışığında hareket etmişlerdir. Türkiye de kendi stratejilerini uygulayan ülkelerden biri olmaktadır. Bu kapsamda temelde iki farklı stratejinin izlendiği görülmüştür. Bunlardan ilki pragmatik yaklaşımdır. Pragmatik yaklaşıma göre devletin karar alma ve uygulama süreçlerinde politikasını bulunduğu duruma uyarlayabilme anlayışı hakimdir. Türkiye’de Covid-19 salgını boyunca pragmatik yaklaşım çerçevesinde kararlar uygulanmıştır. Bir diğer yaklaşım ise ilkesel yaklaşımdır. İlkesel yaklaşım, devletlerin karar alma ve uygulama süreçlerinde başlangıçta belirlenen ilkesel politikaların hâkim olması anlayışıdır. Böylelikle bir politika belirlenmiştir ve salgının seyri bu politika çerçevesinde şekillenmiştir. Brezilya gibi sürü bağışıklığı yöntemini uygulayan ve Çin gibi sıfır vaka prensibiyle otoriter bir tutum sergileyen ülkeler, bu yaklaşımı benimseyen ülkelere örnek teşkil etmektedir (Ömürgönülşen, 2020: 344). AB’nin Covid-19 salgını ile mücadelesinin başarısız olduğu yönünde toplumda ciddi bir görüş hakimdir. Bu eleştirilerin nedeni AB üyeleri ile AB kurumları arasında oluşan farklı görüşler ve yaklaşımların ortaya çıkmasıdır. Sağlık hizmetlerinde genel refahı önemseyen ve güçlü devlet mekanizmalarına sahip olan ülkeler salgınla mücadelede başarılı olmuşlardır. Almanya bu ülkelerden biridir. Bu kapsamda salgınla mücadelede devletin üstlenmiş olduğu rolün önemli olduğunu söyleyebiliriz. AB’de salgına karşı uygulanan politikaların farklılaşabilmesinde AB’nin yetkili organlarının üye ülkelerin halk sağlığını koruma politikasına müdahalesinde sınırlı yetkisinin olması önemli bir paya sahiptir. Bu süreçte AB’nin süreci kavrama, kontrol etme ve verilere erişim noktasında eksik kalması salgına karşı reaksiyon gösterme yetisini de sınırlandırmıştır (Akdoğan vd., 2020: 51). Almanya gibi bazı istisnalar dışında AB’nin Covid-19 salgını ile mücadelesi eleştirilmiştir. Avrupa ülkeleri, sahip oldukları güçlü ekonomilere rağmen Covid-19 nedeniyle başta sağlık sistemleri olmak üzere kamu hizmetini sağlama noktasında birçok devlet fonksiyonunda hasar almıştır. Buna bağlı olarak aslında liberal rejimlerin uygulamalarında olmayan ve liberal ideolojinin aksine hükümetler tarafından zorlayıcı önlemler alınmıştır. Her ne kadar Çin gibi otoriter rejimlerde sert önlemlerin uygulanması kolay olsa da Avrupa ülkelerinde sınırlayıcı uygulamaların halk tarafından uzun süre tepkisiz bir şekilde karşılanması olası olmamaktadır. Öyle

ki, ABD ve çeşitli Avrupa ülkelerinde sınırlayıcı önlemlere karşı halk gösterilerde bulunmuştur (Uzun, 2020: 279). Almanya, Hollanda, Avusturya, Bulgaristan, İsviçre, Romanya, Sırbistan, Polonya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler farklı büyüklüklerdeki protestolarla karşı karşıya kalmışlardır. Sokağa çıkma yasaklarına, maske takma zorunluluğuna, aşılamaya karşı halk tarafından protesto yürüyüşleri yapılmıştır (Euronews, 2021). Covid-19 salgını ile mücadele noktasında ülkelerin rejimleri üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda, otoriter rejimlerin kriz sırasında daha elverişli imkanları sunmasından dolayı daha etkin olduğu söylenebilir. Krizin ilk dönemlerinde İtalya, Fransa, Birleşik Krallık ve İspanya gibi Avrupa'nın önemli gelişmiş ülkelerinde en temel tıbbi ekipmanlara bile erişim sorunu yaşanırken ABD'de de bu sorunlar görülmüştür. Buna karşın otoriter rejimlerde karar alma süreçlerinin daha hızlı olmasına bağlı olarak salgınla mücadelede otoriter rejimlerin daha başarılı olduğu algısı doğmuştur (Cengiz, 2022: 214). Covid-19 ile mücadele için karar alma süreçlerinde demokratik ilkelere uzak uygulamaların da arttığını görmekteyiz. Her ne kadar demokratik rejimlerde krize karşı alınması gereken tedbirlerle otoriter tutumların sergilendiği görülse de devam eden süreçte demokratik rejimden vazgeçilmediği görülmüştür. Öyle ki liberal ideolojiye sahip demokratik ülkelerde de etkin önlemler devreye sokularak başarılı sonuçlar alınmıştır. Otoriter rejime sahip ülkeler mevcut yapılarını salgın süresince de sürdürürken, demokratik rejimler salgının başlangıcında alınan otoriter önlemlerin ardından demokratik kurum ve alışkanlıklarını korumaya devam etmişlerdir (Uzun, 2020: 282-283).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK AÇIDAN COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE ALINAN TEDBİRLER VE ETKİLERİ

2.1. SALGIN SÜRECİNDE ALINAN EKONOMİK TEDBİRLER: AB VE SEÇİLİ ÜLKE ÖRNEKLERİ

Salgın ile birlikte tüm dünyada ülkeler son derece katı önlemler almak zorunda kalmışlardır. Salgın öncelikle bir sağlık sorunu olduğundan ilk tedbirler virüsün ulusal ve uluslararası düzeyde yayılımını önlemeye yönelik olmuştur. Salgının yayılımını önleyebilmek için tüm ülkeler ekonomik ve sosyal ilişkileri neredeyse tamamen durdurmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte birçok ülkede sağlık sistemi çökmüş, hükümetler ekonomik ve sosyal hayatın işleyişinin devam etmesini sağlama noktasında zaman zaman çaresiz kalmışlardır. Ülkeler sınırları kapatmış, birbiriyle fiziki ilişkiyi kesmiş ve uluslararası ilişkiler neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Her ülke kendi durum ve koşullarına göre tedbirler almış olmakla birlikte, alınan tedbirlerin çoğu birbiri ile büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Hükümetlerin salgının yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlarla mücadele etmek için tercih ettikleri yöntem, gelir seviyesi ve bütçe imkanlarına bağlı olarak farklılık göstermiştir. Bu farklılıkta siyasal iktidarların benimsedikleri ideolojinin de etkili olduğunu söylenebilir. Bu bölümde seçilmiş gelişmiş ülkeler bağlamında AB ancak özellikle üye ülke olarak Almanya ile ABD ve gelişmekte olan ülkeler açısından Latin Amerika ülkeleri incelenecektir. Türkiye’de salgın döneminde alınan tedbirler ise ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

2.1.1. Avrupa Birliği

Hızla yayılım gösteren Covid-19 ile birlikte yaşanacak olumsuz senaryolara karşı tüm dünyada bir dizi önlemler devreye girmiştir. Birleşmiş Milletler salgına karşı 675 milyon dolarlık bir bütçe ayırmış ve Dünya Bankası ülkelerin sağlık ve ekonomik harcamaları için 12 milyar dolarlık bir bütçe paketini başlattığını belirtmiştir. Yine Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelere 50 milyar dolarlık bir fon ayırmıştır. Ancak Avrupa Birliği üye ülkelerinin yardım taleplerine göre hareket etmişlerdir. Güncel mali politikaların aksine salgının etkilerini azaltmaya yönelik genişletici politikalar ardı ardına uygulamaya sokulmuştur. Covid-19 salgını tüm ülkelerde aynı tahribatı

göstermemiştir. Bu durumun yaşanmasında en büyük neden ise şüphesiz ki ülkelerin krize hazırlıklarındaki ve gelir seviyesindeki farklılıklardır. Ülkelerin salgına karşı oluşturduğu mali nitelikteki müdahaleler genişletici maliye politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. Sağlık sistemine yönelik para aktarımı, işgücü piyasasına yönelik müdahaleler, vatandaşa doğrudan gelir desteği ile vergi indirimlerine gidilmesi bu süreçte uygulanan politikalar olmuştur.

Avrupa Birliği de küresel salgına karşı birtakım tedbirler öne sürerek salgının ortaya çıkaracağı sosyo-ekonomik tahribatı azaltmaya çalışmıştır. Küresel salgın AB'yi ve üye devletleri oldukça hazırlıksız yakalamıştır. Salgının ilk aylarında İtalya ve İspanya başta olmak üzere AB üyesi ülkeler, salgından bir hayli olumsuz etkilenmiş ve adeta tek başlarına salgınla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum AB'nin yetersizliklerini ve üye devletler arasındaki uyum ve uygulama problemlerini, başka bir deyişle entegrasyon sorunlarını da ortaya çıkarmıştır. Salgının yayılmaya başlamasından itibaren yaklaşık ilk 6 aylık dönemde AB'nin kurumsal olarak önemli bir etkinliği göze çarpmamış veya salgının yayılımının önlenmesi ve tedbirlerin hızlı bir şekilde uygulamaya konulması noktasında tavrı yetersiz kalmıştır (Bozkurt, 2022: 107).

Covid-19 salgını dünyada bir sağlık sorunu olarak ortaya çıkmasının ötesinde, gündelik yaşam, eğitim, ekonomi, siyaset ve uluslararası ilişkiler gibi toplumun her alanında varlığını hissettirmiş ve ulusal veya uluslararası tüm aktörler de bu süreçten etkilenmiştir. Dünya üzerinde en büyük siyasi ve ekonomik örgütlenme olarak kabul edilen ve 27 üye ülkeden oluşan Avrupa Birliği bu aktörlerden biridir. AB, dünyanın en büyük ticaret aktörlerinden olması sebebiyle var olan krizden etkilenme düzeyi tüm dünyayı doğrudan etkilemektedir. Baktığımız zaman AB, yaklaşık 448 milyonluk tüketici kapasitesi ve 33.928 dolarlık kişi başına düşen milli gelire sahiptir. AB, 15.1 trilyon dolarlık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir (Ticaret Bakanlığı, 2023). Nüfus olarak da dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 6'sına sahip olan AB'de 2019 yılında 446.5 milyon kişi yaşarken 2023 yılında ise nüfusu 448.3 milyon kişiye ulaşmıştır (Eurostat, 2023).

DSÖ tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilen hastalık, 13 Mart 2020 itibarıyla Avrupa ülkelerine yoğun bir şekilde yayılım göstermiştir. Salgının başlarında AB üye devletleri ulusal/yerel uygulamalarla salgının yayılım

hızını önlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda hemen hemen tüm ülkelerde olduğu gibi Birlik üyesi ülkelerde de kısmi/tam sokağa çıkma yasakları, toplu etkinliklerin iptali, seyahat yasakları ve çeşitli ticari faaliyetlerin durdurulması gibi önlemler devreye sokulmuştur. Üye devletlerin ulusal önlemlerle salgınla başa çıkma mücadelesi, AB'nin salgınla mücadelede halk sağlığını koruma araçlarını kullanımı noktasında kapasitesinin yeterli olup olmadığı sorularının sorulmasına neden olmuştur. AB kurumları ile üye devletler arasındaki yetersiz koordinasyon, ülkelerin salgına karşı farklı reaksiyonlar vermesine de neden olmuştur. Bu noktada AB ile üye devletler arasında yaşanan koordinasyon eksikliğinin temel sebebi, sağlık hizmetlerine ilişkin politikaların AB'nin değil üye devletlerin yetkisinde olmasıdır. Üye devletler sağlık hizmetlerine ilişkin politikaları kendileri belirlemekte ve programı oluşturmaktadırlar. AB ise bu süreçte ilgili politikalara ilişkin izleyici ve tamamlayıcı roledir. Buna karşın bulaşıcı hastalıkların izlenmesi ve kontrolüne ilişkin yasal çerçeve, sağlığa yönelik ciddi sınır ötesi tehditler hakkındaki kararlar yeniden düzenlenmiştir. Bu karar ile sınırlar boyunca ciddi salgın hastalıkların yayılımının önlenmesi noktasında üye devletler arasında işbirliği hedeflenmiştir. Böylece Covid-19 gibi tehlikeli ve bulaşıcı hastalıkların kontrolü için yasal düzenleme yapılmıştır (Akdoğan vd., 2020: 46).

Covid-19 ile mücadeleye yönelik olarak Avrupa Komisyonu, 20 Mart 2020 tarihinde salgına karşı alınacak acil bütçe önlemlerini arttırmak amacıyla bir öneri sunmuştur. Bu öneriyle birlikte üye devletler salgın sırasında tıbbi tedavi ve yayılımı önlemek amacıyla ihtiyaç duyulan bütçeye ek ödenek ayırabilmişlerdir. Bu kapsamda 2020 yılı bütçesine salgının ilk döneminde 3.1 milyar euro ve 11 Eylül 2020 tarihinde ise 6.2 milyar euro'luk fon eklemiştir. Bütçeye eklenen bu fon, salgına yönelik tıbbi malzemelerin satın alımı ve dağıtımı, test kitlerinin üretiminin arttırımı, sahra hastanelerinin kurulumu, yurt dışında yaşayan AB vatandaşlarını güvenli bir şekilde geri getirmek ve aşı çalışmalarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Sipahioğlu, 2021). Her ne kadar kimi üye devletler tarafından bütçeye eklenen fonlar eleştirilse de salgın ile mücadele noktasında AB, ulus devletlere göre daha başarılı olmuştur. AB, salgının sosyo-ekonomik etkilerinin üstesinden gelmek için Schengen bölgesine yapılan seyahatler zorunlu olmadıkça kısıtlanmış, üye devletlere tıbbi ekipman temin etmek açısından Avrupa Sivil Koruma Mekanizmasının parçası olan ve bütçesi 50

milyon euro olan rescEU²'ya yönelik fon ayırmıştır (yaklaşık 1.9 milyar euro). Yine 17-21 Temmuz 2020 tarihlerinde gerçekleşen Avrupa Konseyi görüşmelerinde üye devletlerin ekonomilerini iyileştirmek amacıyla 2021-2027 yıllarını kapsayan ve 1.824,3 milyar euro tutarında Yeni Çok Mali Çerçeve ve Yeni Nesil AB kapsamında kapsamlı bir paket üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu paket Covid-19'a karşı üye devletlerin ekonomilerinin iyileştirilmesine yönelik bir paket olmanın ötesinde, AB'nin yeniden inşası kapsamında değerlendirilecek bir pakettir. Bu kapsamda salgının yarattığı zorlukların üstesinden gelmek adına Avrupa Komisyonu piyasalardan 750 milyar euro'ya kadar borçlanabilecektir. Finansal piyasalardan alınana borçlar 2058 yılına kadar ödenecektir. Planla birlikte salgından en çok etkilenen ülke ve sektörler daha hızlı para akışı sağlamak hedeflenirken aynı zamanda ekonomi, kırsal gelişim, iklim gibi birçok alanda iyileşme sağlamak hedeflenmiştir (European Council, 2020). Avrupa Komisyonu almış olduğu kararlar doğrultusunda sektörel bazda etkilenen işletmelere yönelik nakdi yardımda bulunmuştur. Örneğin balıkçılık ve su ürünleri sektöründe destek miktarları girişim başına yaklaşık 90.000 euro artırılarak 120.000 euro'ya çıkarılmıştır. 2020 yılının Mart ayı sonlarında salgın nedeniyle oluşan ekonomik belirsizlikler sonucunda beş ülke için (Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz ve Danimarka) bir dizi yardım politikası uygulanmıştır. Bu yardımlar kalkınma bankaları aracılığıyla kredi yoluyla yapılırken, salgından yoğun bir şekilde etkilenen İtalya için solunum cihazları, maske, gözlük, koruyucu tulum gibi kişisel korunmaya yönelik tıbbi teçhizatın üretimi için ayrıca bir destek verilmiştir. İç pazara yönelik olarak bazı tıbbi malzemelerin, yiyecek ve temel ihtiyaç maddelerinin üye devletler arasında dolaşımının kolaylaştırılması sağlanmıştır. Aynı zamanda üye devletler koruyucu maske üretilmesi adına işbirliği içerisinde hareket etmişlerdir. Gümrük alanında salgın sırasında temel malların dolaşımının sağlanması amacıyla gümrükten geçen mallara ilişkin işlemlerin kolaylaştırılması kararlaştırılmıştır (Dölen, 2020). Bunun yanında tarım işletmelerine ilişkin çeşitli düzenlemeler de getirilmiştir. Çiftçilerin her birine 5 bin euro ve işletmelere 50 bin euro yardım sağlanmıştır. Ayrıca düşük faiz oranları ile 200 bin euro'ya kadar tarım işletmelerine ve çiftçilere bankalar aracılığıyla kredi imkanı sağlanmıştır. İlerleyen süreçte, AB tarafından çiftçilere 100

² Avrupa Birliği üyesi vatandaşları ortaya çıkan olağanüstü tehditlere karşı koruyan AB Sivil Koruma Mekanizmasına bağlı kuruluş.

bin euro ve gıda üreten işletmelere 800 bin euro nakdi yardım sağlanmıştır (Çetin ve Yücesoy, 2020: 178).

Küresel salgın hem AB hem de üye devletleri hazırlıksız yakalamış ve derinden etkilemiştir. AB salgına hızlı müdahale etmemesi nedeniyle eleştirilmiştir. Öyle ki salgının İtalya’da görülmesinden 47 gün sonra Avrupa Komisyonunun önlem paketi önermesi, Birlik ile üye devletler arasında uyumsuzluğu göstermektedir. Bu kapsamda hem sağlık hizmetlerine ilişkin politikaların belirlenmesinde üye devletlerin yetkisinin olması hem de AB ile üye devletler arasında ortaya çıkan koordinasyon eksiliği bağlamında, 27 üye devlet ulusal politikalarla küresel salgının toplumsal ve ekonomik tahribatını gidermeye çalışmışlardır (Akdoğan vd., 2020: 49). Özellikle küresel salgından en çok etkilenen Avrupa ülkesi İtalya olmuştur. İtalya’da ilk Covid-19 vakası Ocak sonunda görülmüş ve çevre ülkelere göre çok daha erken bir zamanda salgınla yüzleşmişlerdir. İtalya’da yaşlı nüfusun fazla olmasından da kaynaklı bir şekilde vakaların görülme tarihinden itibaren kısa süre içinde salgına bağlı ölümler keskin bir şekilde yükselmiştir. Öyle ki 2019 yılında İtalya nüfusunun yüzde 15.7’si 65-79 yaş arası vatandaşlardan oluşurken, nüfusun yüzde 7.2’si ise 80 yaş üzeri vatandaşlardan oluşmaktadır (Eurostat, 2023). İtalya hükümeti Covid-19 salgınına karşı ilk olarak olağanüstü hâl ilan ederek Çin ile olan seyahatleri askıya almıştır. Marketler ve sağlık hizmet sunucuları hariç olmak üzere tüm ekonomik aktiviteler belli bir süreliğine durdurulmuştur. Hızla yayılan salgına bağlı olarak okullar kapatılmış ve kısmî/tam karantina uygulamaları görülmüştür. Salgınla mücadele için ilk kez 31 Ocak 2020’de çıkarılan olağanüstü hâl durumu, 01.04.2022 tarihine kadar devam etmiştir. Salgının yarattığı sosyo-ekonomik tahribatı azaltmak için hükümet, işçi ve işletmelere mali destek politikalarını yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda işletmelerin sosyal güvenlik prim ödemeleri ve gelir vergileri 16 Eylül 2020’ye kadar ertelenmiş, belli bir gelir düzeyinin altında geliri olan KOBİ’ler ve serbest meslek erbaplarının vergi ödemeleri ertelenmiştir. Sağlık ekipmanlarına ilişkin KDV ödemeleri 2020 yılının sonuna kadar durdurulmuş, daha sonraki dönemler için oran kalıcı olarak yüzde 22’den yüzde 5’e düşürülmüştür. İtalya hükümeti sağlık hizmetlerinin yerel olarak sağlanması amacıyla sağlık politikalarına yönelik 18.5 milyar euro tutarında fon ayırmıştır. Bunun dışında salgın nedeniyle gelirlerin belli bir oranını kaybeden ve salgından doğrudan etkilenen sektörlerde üretim yapan/hizmet

veren işletmelere yönelik geri ödemesiz hibeler verilmiştir. Haziran 2020’den itibaren elde ettiği gelirin üçte ikisinden azını tescil ettiren bireyler için 1000’er euro, işletmeler için ise 2000 euro’luk doğrudan gelir desteği yapılmıştır. Büyük işletmeler için kamu bankaları aracılığıyla belli bir teminata istinaden 200 milyar euro’luk likidite desteği sağlanmıştır. Çalışma hayatına yönelik olarak da hükümet, 2021 yılının sonuna kadar işten çıkarmayı yasaklamış, işsizlik ödeneğine başvuru koşullarını kolaylaştırmış ve ödeneğin süresini uzatmıştır. Gençlere ve kadınlara sosyal güvenlik primlerinden muafiyet uygulanmıştır. Salgın nedeniyle uzaktan çalışmanın ağırlıklı olarak uygulanmasıyla birlikte uzaktan çalışmaya yönelik prosedürler basitleştirilmiş ve küçük çocukları olan ebeveynlerin uzaktan çalıştırılması veya izinli sayılması uygulamaları yürürlüğe konmuştur (ILO, 2023). İtalya, küresel salgından ağır bir şekilde etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Avrupa içinde en yaşlı nüfusa sahip olan İtalya bu yönüyle vaka-ölüm sayılarından, sanayisi ve turizmi yönünden dolayı ise ekonomik olarak salgından ciddi bir şekilde etkilenmiştir. İtalya, 2020 yılında 127.5 milyar dolarlık nakit harcama ve gelir desteğinde bulunurken, bu tutarın milli gelirine oranı yüzde 6,8 olmuştur (DİSK-AR, 2021: 4).

İspanya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde de benzer uygulamalarla küresel salgının sosyo-ekonomik hayata etkileri hafifletilmeye çalışılmıştır. İspanya hükümeti temel tedbirler için yaklaşık 39 milyar euro’luk paket açıklamış ve Sağlık Bakanlığına bütçe desteğinde bulunmuştur. Geçici İstihdam Düzenleme Planları (ERTE) kapsamında işten çıkarılmış kişiler için işsizlik fonundan ödenek alma hakkı kolaylaştırılmış ve uzatılmıştır. Hastalık kapsamında sigortalıya ödenen tutar yüzde 25 oranında arttırılmış, kiracılar için kira yardımı programları ve işsizlik ödeneğinden yararlanamayanlar için ise 430 euro’luk doğrudan gelir desteği verilmiştir (Eroğlu, 2020: 229). İspanya hükümetinin 2020 yılında Covid-19 nedeniyle nakit harcama ve gelir desteği tutarı 52.5 milyar dolar olurken, milli gelirine oranı yüzde 4.1 olmuştur (DİSK-AR, 2021: 4). Fransa ise bu süreçte yaklaşık 135 milyar euro tutarında üç ek bütçe çıkarmıştır. Diğer Avrupa ülkeleri gibi vergi ertelemeleri, muafiyet, sigorta primleri ertelemeleri uygulamalarına başvurulmuş ve kredi destekleriyle işletmelerin üretimine devam etmesi hedeflenmiştir (Eroğlu, 2020: 229). Fransa hükümeti, 2020 yılında Covid-19’a yönelik olarak harcamalar ve doğrudan gelir desteğinde yaklaşık

198.1 milyar dolar ile en çok destek veren ülkelerden biri olmuştur. Bu tutar Fransa milli gelirinin yüzde 7.7'sidir (DİSK-AR, 2021: 4).

AB üyesi olan İsveç, küresel salgına karşı hem Avrupa Komisyonu hem de DSÖ'nün tavsiyelerine uymaksızın hareket ederek sokağa çıkma yasağı uygulamamış ve kapanmalara başvurmamıştır. Kriz sırasında okul ve işyerlerini kapatmayan İsveç hükümeti, vatandaşlarından sosyal mesafe kurallarına uymasını istemiştir (Euronews, 2020). Bu yönüyle AB'den bağımsız bir politika izlediğini söylememiz mümkündür. Bir diğer AB üyesi ülke olan Macaristan'da da salgınla mücadele noktasında otoriter bir tutum izlendiğini görmekteyiz. Sağlık hizmetlerine yönelik politikaların belirlenmesinde de AB'nin doğrudan yetkisinin olmaması, salgın sürecinde AB ve üye devletler arasında eşgüdümün sağlıklı olarak gerçekleşmemesine neden olmuştur (Akdoğan vd., 2020: 50).

AB içinde en büyük ekonomik güce sahip olan Almanya'nın küresel salgına karşı etkili mücadele ortaya koyduğu ve alınan tedbirler bakımından diğerlerine göre daha fazla öne çıktığı için bu ülke ayrı bir alt başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.1.2. Almanya

Avrupa'nın en güçlü, dünyanın ise dördüncü büyük ekonomisine sahip olan Almanya'da ilk Covid-19 vakası 27 Ocak 2020 tarihinde tespit edilmiştir. Kısa zamanda tüm Avrupa ve dünyada hızlı bir şekilde yayılım gösteren salgına karşı hükümet, karantina tedbirlerinin akabinde ekonomik hayata ilişkin birtakım tedbirler almıştır. Bu kapsamda doğrudan gelir desteği ile alım gücünü korumaya yönelik müdahalelerde bulunulduğu gibi çalışma hayatına yönelik tedbirler de uygulamaya konulmuştur.

2.1.2.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler

Almanya, salgın ile mücadele etmek ve talebi desteklemek adına Mart 2020'de 156 milyar euro, Haziran 2020'de 130 milyar euro ve Mart 2021'de 60 milyar euro olmak üzere üç ek bütçe kabul etmiştir. Bu yeni bütçelerdeki kaynaklar sağlık ekipmanı, hastane kapasitesi artırımı, Ar-Ge (aşı) harcamaları, düşük gelirli ebeveynler için genişletilmiş çocuk bakımı yardımları, serbest meslek sahipleri için

temel gelir desteğine daha kolay erişim, küçük işletme sahiplerine ve serbest çalışanlarına hibe, geçici olarak uzatılmış işsizlik sigortası ve ebeveyn izni yardımları, KDV indirimi, aileler için gelir desteği, yerel yönetimler için mali destek, ihracatçılar ve ihracatı finanse eden bankalar için genişletilmiş kredi garantileri ile yeşil enerji ve dijitalleşmeye yönelik sübvansiyonlara/yatırımlara ayrılmıştır (IMF, 2021). Bu süreçte vergilendirme politikalarında yapılandırmalar, ertelemeler ve icra takibinin durdurulması gibi düzenlemeler yapılmıştır. Oluşturulan istikrar fonu ve kamu kalkınma bankası aracılığıyla işletmeler için 23 Mart 2020 tarihinde 757 milyar euro'luk bir kredi destek paketi hazırlanmıştır. Avrupa'nın en büyük ekonomisi olan Almanya, sahip olduğu milli gelirin yaklaşık yüzde 24'ü büyüklüğünde olan bu paket ile Avrupa'da miktar olarak en büyük destek paketini açıklamıştır. İlgili fon, büyük işletmelerin desteklenmesi amacıyla Haziran 2022'ye kadar uzatılmıştır (ILO, 2023: 105). Federal hükümetin mali paketine ek olarak birçok yerel yönetim, toplam 141 milyar euro tutarında doğrudan destek ve yaklaşık 70 milyar euro tutarında devlet düzeyinde kredi garantileri ile kendi önlemlerini açıklamıştır. Alman hükümeti genişletici maliye politikasıyla birlikte uzun yıllardır uyguladığı borçlanma karşıtı politikadan vazgeçmiş ve uluslararası piyasalardan 156 milyar euro tutarında borçlanma yapmıştır (Ayvaz ve Alboğa, 2020: 7).

2.1.2.2. Çalışma Hayatına İlişkin Tedbirler

Covid-19 salgını işgücü piyasasını da doğrudan etkilerken, Almanya hükümeti salgının piyasaya etkilerini azaltmak adına bu alana yönelik bir dizi önlemler almıştır. Salgında kısa süreli çalışma önemli bir araç olmuştur. Kısa çalışma ödeneğinden yararlanma şartları kolaylaştırılırken kapsam da genişletilmiştir. Bu doğrultuda Kısa Çalışma Ödeneği Şartlarının İyileştirilmesine Dair Kanun çıkarılmış ve Kanun geriye dönük olarak 01.03.2020 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Çalışma hayatında kısa çalışmaya yönelik düzenlemeler ile birlikte kısa çalışma ödeneği yüzde 90-95 oranında arttırılmış ve Ağustos 2021'de 12 ay olan kısa çalışma ödeneğinin azami süresi 24 aya çıkartılarak işten çıkarmaların önüne geçilmiştir (ILO, 2023: 106). İşgücünün yüzde 30'unun mevcut durumdan etkilenme şartıyla kısa çalışma ilan edilebilirken bu oran yüzde 10'a düşürülerek yararlanma şartları kolaylaştırılmıştır. Hükümet prim alacağından vazgeçmiş, işverenler 30.06.2021'e kadar sosyal güvenlik

priminden muaf tutulmuşlardır. Salgın süresince Almanya’da kısa çalışma ödeneğinden yararlananların sayısı çok büyük boyutlara ulaştığından İş Ajansları ödeneği vermede yetkili kurum olmuştur. İşyerlerinde meslek geliştirme eğitimi önlemleri kapsamında, meslek eğitimi masrafları işçi sayısına göre farklılaşarak İş Ajansları tarafından işverenlere verilmiştir. 2020 yılının Temmuz ayında kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak isteyenlerin sayısı rekor bir düzeye ulaşmış ve 3.3 milyon işçi kısa çalışma ödeneğinden yararlanmıştır (Dinçay, 2021: 1880). Yine hükümetçe küçük işletmelere, serbest meslek çalışanlarına ve bağımsız çalışanlara 15.000 euro tutarında üç aylık kredi imkanı sunulmuştur. Ücretlerin 12 ay boyunca yüzde 40’lık kısmının ve sosyal güvenlik katkı paylarının 2021 yılı sonuna kadar belli bir tutarının hükümetçe karşılanacağı taahhüt edilmiştir. Kayıt dışı istihdam edilenler ve bağımsız çalışanlar için destek paketleri açıklanırken belli bir işte çalışmayan vatandaşlara yönelik de sübvansiyon sağlanmıştır. Hastalık durumlarında ilk altı hafta herhangi bir kesinti yapılmadan ücret verilirken sonrasında ise hastalık izni kapsamında yasal mevzuat çerçevesinde yapılan kesintiyle ücret ödemeleri gerçekleştirilmiştir (Kara, 2020: 276). Almanya, başta kısa çalışma ödeneğinin kullanımı olmak üzere istihdamı desteklemek için çalışma hayatında yaptığı düzenlemelerle salgın koşulları altında başarılı ülkeler arasında yer almaktadır (Dinçay, 2021: 1880).

2.1.3. Amerika Birleşik Devletleri

21 Ocak 2020 tarihinde ABD’de ilk Covid-19 vakası görülürken 13 Mart 2020 tarihinde ABD Başkanı ulusal acil durum ilan edildiğini açıklamıştır. Covid-19’un hızlı yayılım süreciyle beraber 26 Mart 2020 tarihi itibarıyla Çin’in vaka sayısını geçen ABD, dünyada en çok vaka görülen yer konumuna gelmiştir. Artan vaka sayılarının yaratacağı krizin etkisini azaltmak adına ülkede birtakım mali tedbirler ile işgücü piyasasına yönelik politikalar belirlenmiştir.

2.1.3.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler

Covid-19 salgını ile ilgili olarak ABD hükümeti tarafından birden fazla paket kabul edilmiştir. 6 Mart 2020 tarihinde 8.3 milyar dolarlık ilk teşvik paketi açıklanmıştır. Bunun akabinde 104 milyar dolar ve 27 Mart 2020 tarihinde ise 2.2 trilyon dolar ile ülke tarihinin en büyük ekonomik yardım paketi onaylanmıştır

(Euronews, 2020). Bu paket vergi indirimleri, işsizlik yardımları, bireylere yapılan doğrudan gelir desteği, sağlık harcamaları ve küçük işletmelere yönelik kredileri içermektedir. Bu kapsamda yetişkin bireylere 1200 dolar, çocuklara 500 dolarlık doğrudan gelir desteği yapılırken, küçük işletmelere ise 350 milyar dolarlık kredi desteği sağlanmıştır. Koronavirüs Yardımı ve Ekonomi Güvenliği Yasası (CARES) ile yaklaşık 2.3 trilyon dolarlık paket hazırlanmıştır. Buna göre bireylere bir defalık vergi indirimi sağlamak için 293 milyar dolar, işsizlik yardımını genişletmek için 268 milyar dolar, gıda güvenliğini sağlamak adına 25 milyar dolar, büyük işletmelere yönelik 510 milyar dolar, küçük işletmelere yönelik 349 milyar dolar, hastaneler için 100 milyar dolar, eyaletlere yönelik 150 milyar dolar ve uluslararası yardım için 49.9 milyar dolarlık bir destek paketi içeriği belirlenmiştir. 11 Mart 2021 tarihinde ABD Başkanı Biden, tahmini maliyeti 1.9 trilyon dolar olan ve ülke gelirinin yaklaşık yüzde 8.8'ine tekabül eden Amerikan Kurtarma Planı Yasası'nı imzalayarak bir başka Covid-19 yardım paketini devreye sokmuştur. Söz konusu plan, halk sağlığına yönelik yatırımlar yapmayı ve aileler ile işletmelere belli aralıklarla destek sağlamayı amaçlamıştır. Aynı zamanda işsizlik yardım programlarını genişletmekte, kriterleri sağlayan işsiz bireylere 1.400 dolar doğrudan teşvik ödemeleri sağlamaktadır. Bunun dışında paket içeriğinde eyalet ve yerel yönetime doğrudan yardım, aşı çalışmalarına destek ve okulların yeniden açılması adına oluşturulan fon bulunmaktadır (IMF, 2021).

ABD'nin Covid-19 dönemine ilişkin gelir desteklerinin milli gelir içindeki payına baktığımızda, Yeni Zelanda'dan sonra en yüksek orana sahip ülke olmuştur. Bu çerçevede 2020 yılında nakit harcamalarının ve gelir desteklerinin milli gelir içindeki payı yüzde 16.7 olarak ölçülmüştür (DİSK, 2021: 4).

2.1.3.2. Çalışma Hayatına İlişkin Tedbirler

Covid-19'un işgücü piyasasını doğrudan etkileyen bir kriz oluşu, tüm dünyada olduğu gibi 153 milyonluk işgücüne sahip ABD için de işgücü piyasasına ilişkin önlemleri zaruri kılmıştır. ABD'de 21 Mart-18 Nisan 2020 tarihleri arasında işsizlik ödeneği talebinde bulunan vatandaş sayısı 24 milyona ulaşmıştır. Öyle ki bu oran toplam işgücünün yüzde 13.5'ini oluşturmaktadır (ILO, 2020). ABD'de işsizlik oranlarında çarpıcı bir artış yaşanmıştır. Ülke, yarım yüzyıldaki en düşük işsizlik oranından İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en yüksek işsizlik oranı ile karşı karşıya

kalmıştır. İşsizlik oranlarının bu denli artmasında en büyük neden ise hizmetler sektöründeki kapanmalardır (NPR, 2020). Bu kapsamda Ocak 2020’de işsizlik oranı yüzde 4 olarak ölçülmüşken, salgının yıkıcı etkisiyle bu oran Nisan ayında yüzde 14.7’ye yükselmiştir. ABD işgücü piyasasında yaşanan bu senaryo şüphesiz ki tüm dünyada ciddi bir işgücü piyasası krizinin yaşanmasına tehdit oluşturmuştur. Kasım 2020’de işsizlik oranı yüzde 7 olarak ölçülürken 2020 yılının son ayında ise işsizlik oranı yüzde 6.7 olarak gerçekleşmiştir (Kılınç, 2021: 928). Salgın döneminde gerçekleşen yüzde 14.7’lik işsizlik oranı, 1929 Büyük Buhran’dan (yüzde 25’lik orandan) sonra karşılaşılan en yüksek işsizlik oranı olmuştur. İşgücü piyasasına yönelik tedbirlerde ABD, ücret sübvansiyonları ve hastalık izni için sübvansiyonlara ağırlık vermiştir. Bu kapsamda genel sağlık sigortası yönünden tüm vatandaşları kapsayıcı bir sağlık sistemi olmayan ülkede, işgücü piyasasına ilişkin tedbirlerin de sınırlı kaldığı söylenebilir. Kabul edilen yasalarla belirli işçilere ihtiyaç duyulduğunda ve hastalık halinde ücretli izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda ücretli hastalık iznini finanse etmek adına kaynak aktarımları yapılmıştır. Yine platform ekonomisi çalışanları ile kendi hesabına bağımsız çalışanlar da bu düzenlemelerden yararlanırken hükümet bunu vergi indirimleri yoluyla sağlamıştır (Kara, 2020: 277). Hükümet, 31 Temmuz 2020’ye kadar haftalık 600 dolar tutarında geçici bir ödeme sağlamıştır. Bazı eyaletler diğerlerinden daha fazla ödeme yapsa da işgücü piyasası dışında kalan bireyler kaybettikleri gelirin yaklaşık yüzde 45’ini doğrudan ödeme olarak almıştır (Bariola ve Collins, 2021: 1685). Mart ayında yasalaşan paketle birlikte işsizlik yardımlarının tutarı 300 dolar olarak belirlenmiş ve süresi Eylül 2021’e kadar uzatılmıştır.

ABD tarihinin en büyük destek paketiyle küçük işletmelere kredi desteği ayrılırken vatandaşlara doğrudan gelir yardımını içeren düzenlemeler de uygulanmıştır. Bu kapsamda 1200 dolar tutarında vatandaşa çek ile doğrudan ödeme yapılmıştır. Salgından etkilenen sektörlerle 500 milyar dolarlık kaynak ayrılırken hem işletme hem de istihdamın korunması hedeflenmiştir. Aynı zamanda işsizlik maaşlarında oluşan artışa bağlı olarak 250 milyar dolarlık ek bütçe kabul edilmiş ve ilgili birime aktarılmıştır. Aynı pakette işsizlik tazminatına ilişkin haftalık hesaplamalarda 600 dolarlık artış gerçekleşirken işsizlik ödenekleri ve kısa çalışma ödeneklerinde ödeme süresi 13 aya kadar uzatılmıştır. ABD’de kısa çalışma

uygulamaları daha çok işverenlere maddi destek vermek adına kullanılmıştır. İşçilere yönelik destekler ise daha çok belli bir gelir seviyesinin altında kalan işçilere yönelik olmuştur. Bu gelir seviyesinin altında kalan tüm işçilere maddi destek yapılmıştır ve salgının ekonomik tahribatının önüne geçilmek hedeflenmiştir (Dinçay, 2021: 1886).

2.1.4. Latin Amerika Ülkeleri

Birçok gelişmekte olan ülke, salgının yarattığı krizle mücadele etmek adına geçici sosyal koruma önlemleri belirleyerek sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmayı, iş ve gelir güvencesi sağlamayı hedeflemiştir. Covid-19 salgınının işgücü piyasasını doğrudan etkilenmesiyle birlikte küresel ekonomide yaşanan ciddi daralmalar işsizlik ve yoksulluğu artırıcı etki yaratmıştır. İlk etapta yoksul ülkelerde aşırıya erişimin sağlanması büyük önem arz etmekteydi. Bu kapsamda Dünya Bankası ve IMF yoksul ülkelerin aşırıya erişiminin sağlanması amacıyla kaynak ayırmış, gelişmiş ülkelere de ellerindeki fazla aşırıya erişimi mümkün olan en kısa sürede bölgeye intikal ettirilmesi amacıyla destek çağrısında bulunmuştur (Euronews, 2021).

Latin Amerika ülkeleri hızla artan vaka ve ölüm sayılarıyla Covid-19 salgınından ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Latin Amerika'nın en kalabalık ülkelerinden Brezilya'da 2023 yılı itibarıyla 702.421, Meksika'da 334.079 kişi Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmiştir (WHO, 2023). Covid-19 süresince farklı siyasi görüşlere sahip olan iki ülke, uyguladıkları politikalar ile halk sağlığını korumada yetersiz kalmış ve gerekli ekonomik desteği sağlayamadığından sosyo-ekonomik anlamda süreçten çok fazla etkilenmiştir.

Brezilya, büyük bir ekonomi olmasına rağmen yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik itibarıyla ekonomik eşitsizliğin yüksek olduğu ülkelerdendir. Bu eşitsizlik salgınla birlikte katlanarak artmıştır. Sağlık ve eğitim alanlarında yaşanan sorunların dışında, salgının yayılımının önüne geçmek için yurt dışı giriş çıkışların kapatılması ülkenin faaliyetlerinin durmasına yol açmıştır. Bu durum işgücünün yoğun olduğu hizmetler sektöründe büyük bir işsizlik artışına sebep olmuştur (Oğuz ve Sezek, 2020: 172). Hükümet, Covid-19'un etkisini azaltmak için 2020'de ülke gelirinin yüzde 12'sine varan bir dizi mali önlem açıklamış ve bunun faiz dışı açık üzerindeki doğrudan etkisi ulusal gelirin yüzde 7,2'si olmuştur. Bu süreçte maliye politikasındaki faiz dışı denge hedefine uyma yükümlülüğü ve anayasal

harcama tavanı kaldırılmıştır. Mali önlemler arasında sağlık harcamalarının genişletilmesi, hane halkına geçici gelir desteği, Acil Yardım Programı ile kayıt dışı işçiler de dahil olmak üzere işçilere gelir desteği ve emekliler için yaşlılık aylıklarının ödeme tarihinin öne alınması gibi önlemler yer almıştır. Kamu bankaları, işletme sermayesini desteklemeye odaklanarak işletmeler ve haneler için ülke gelirinin yüzde 4,5'ine denk gelen kredi limitlerini genişletmiştir. Hükümet, ulusal gelirin yüzde 1'inden fazlasını kredi limitlerinde KOBİ'lere ve mikro işletmelere ayırmıştır. 2020 yılı sonunda çoğu önlem sona ererken Acil Yardım, istihdam destek programı ve KOBİ'lere kredi desteği 2021'in ikinci çeyreğinde yenilenmiştir (IMF, 2021).

Latin Amerika'nın nüfus bakımından en büyük ikinci ülkesi olan Meksika, Brezilya gibi eşitsizlik ve yoksulluğun yoğun olduğu ülkelerdendir. Covid-19 süresince siyasal iktidar salgına karşı farklı bir tutum sergilemiş ve sıkı kısıtlamalardan kaçınmıştır. Meksika hükümeti, normal yaşamın devam etmesi ile ekonominin ayakta tutulabileceğini savunmuştur. 2020 yılında salgının etkilerini azaltmak adına ülke gelirinin yüzde 0.7'si oranında vatandaşlara doğrudan gelir desteği sağlanmıştır. Gelir desteğinin yanında yaşlılık aylığının erken ödenmesi, KDV iadelerinin yapılması ve kalkınma bankaları aracılığıyla işletmelere kredi desteğinde bulunulması önlemleri uygulanmıştır. Ulusal gelirin yüzde 0.7'si oranında vatandaşlarına gelir desteği sağlayan Meksika, en az destek ve harcama yapan ülkeler arasındadır (IMF,2021). Resmi istatistik verilerine göre salgın nedeniyle 2020'de yaklaşık 2.4 milyon kişinin işsiz kaldığı ülkede, büyüme rakamlarına baktığımızda yüzde 8'lik bir küçülme gerçekleşmiştir. 2020 yılının ortalarında yüzde 5.5'lere kadar çıkan işsizlik oranı günümüzde yüzde 2.4 olmuştur. 2021'de yüzde 4.7'lik büyüme gerçekleştiren Meksika, devam eden senelerde de ekonomik büyümede pozitif rakamlara ulaşmıştır (IMF, 2023). Latin Amerika'da Covid-19 krizinden önceki makroekonomik ve işgücü piyasası durumu, yüksek eşitsizlik ve kayıt dışılığın yanı sıra zayıf ekonomik büyüme ile şekillenmiştir. Bölgedeki ülkeler tarafından işletmelere yönelik destek politikaları arasında nakit transferleri, vergi veya kredi ödemelerinin ertelenmesi ve krediye erişimin kolaylaştırılması yer almıştır. Bununla birlikte, kriz nedeniyle 2020 yılında bölgede tahmini 2,7 milyon işletme kapanmıştır. Latin Amerika'da işçiler ve işletmeler için destek önlemlerine ek olarak, Arjantin ve Meksika gibi bazı ülkeler sağlık acil durumu sırasında işten çıkarmaları yasaklamıştır. Bununla beraber 2020'de

işini kaybedenlerin çoğu kayıt dışı istihdamda da yer almayarak işgücü piyasasından çıkmıştır. İş ve gelir kayıpları, özellikle sosyal korumadan yoksun olan kayıt dışı çalışanlar için nihayetinde yoksulluğun ve eşitsizliğin artmasına neden olmuş ve 2020'de Latin Amerika'da 4,4 milyon işçi yoksulluk sınırının altına düşmüştür (ILO, 2021).

2.1.5. Türkiye

Ülkemizde Covid-19 ile mücadele sürecinde mali açıdan izlenen politikalar genelde devletin gelirlerinden vazgeçmesi veya erteleme si ile kredi imkanlarının genişletilmesine yönelik olmuştur. Ağırlıklı politika bu yönde olmakla beraber doğrudan gelir desteğini kapsayan sosyal yardım programları da kullanılmıştır. Covid-19 kapsamında alınan tedbirler, başta salgından doğrudan etkilenen sektörler olmak üzere reel sektörde işletmelerin likidite ihtiyacını karşılamayı ve işgücü piyasasında işsizliğin önlenmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda krizin arz ve talep yönlü sonuçlarını sınırlandırarak üretici ve tüketici açısından artan belirsizliğin önüne geçmek hedeflenmiştir (TCMB, 2020: 3). İşgücü piyasası alanında işten çıkarmaların yasaklanması ve kısa çalışma ödeneğinin devreye sokulması Covid-19 sürecince uygulanan kritik düzenlemeler olmuştur. Ancak, ülkemizde salgının sosyal ve ekonomik yaşama yönelik tahribatların azaltılması adına farklı zamanlarda uygulanan ekonomik önlem ve teşvik paketleri, tam anlamıyla krizi önleyici nitelikte olmamıştır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, gelişmiş ülkelerin birçoğunda da salgının ciddi halk sağlığı sorunlarına, ekonomik küçülmelere ve krizlere neden olduğunu görmekteyiz (Belet, 2021: 33). Genişletici maliye politikaları üretici ve tüketici yönünden ekonomik işleyişin devam edebilmesi için kullanılan politikalar olsa da uzun süreli koruma sağlayan politikalar olmamıştır. Özellikle salgının uzun vadeli seyri ve salgın sonrası döneme ilişkin istihdam politikaları ile üretime yönelik politikaların tam anlamıyla belirlenemediği söylenebilir (Can ve Dönmez, 2022: 120).

2.1.5.1. Ekonomik ve Mali Alana İlişkin Tedbirler

Hükümet, 18 Mart 2020'de Ekonomik İstikrar Kalkanı adı verilen 100 milyar liralık yeni bir ekonomik yardım paketini duyurdu. Bu kapsamda; alışveriş merkezleri,

perakende, otomotiv, demir-elik, taşıma, tekstil, eğlence ve konaklama, yeme-içme, etkinlik organizasyon gibi hizmetler ve sanayi sektörlerinde çeşitli alanlarda toplam 65 milyar TL (7.9 milyar dolar) tutarındaki sosyal güvenlik primleri ve KDV tevkifatı 6 ay süreyle ertelenmiştir. Kredi Garanti Fonu limiti 25 milyar liradan 50 milyar liraya yükseltilmiştir. Salgında olumsuz bir şekilde etkilenecek likidite krizi çeken ve teminat açığı olan işletmelerin ve KOBİ’lerin öncelikli olarak yararlanması sağlanmıştır. Tıbbi maskeler ve solunum ekipmanlarında ek gümrük vergisi kaldırılmıştır. 1,6 milyon esnafa 26 milyar TL destek sağlanmıştır. 700 bin esnafa toplam 17,3 milyon TL kredi verilmiştir. Konaklama vergisi ödemeleri paketin içeriğinde 2021 yılına ertelenirken, daha sonra yapılan düzenlemelerle 1 Ocak 2023 tarihine kadar ertelenmiştir. Nakit akışı bozulan işletmelerin bankalardan aldıkları kredilerin ödemeleri 3 ay süreyle ertelenmiştir. İşyeri kiralarından alınan stopaj vergisi yüzde 20’den yüzde 10’a düşürülmüştür. İç hat uçuşlarında yüzde 18 olan KDV oranı 3 aylık süre için yüzde 1 olarak uygulanmaya başlamıştır. Mücbir sebep kapsamına alınmış olan işverenlerin 3 aylık SGK primleri 6’şar ay süreyle gecikme zamsız ertelenmiştir. İşletmelere işten çıkarma yapmamaları koşuluyla kamu bankaları aracılığıyla işe devam kredi desteği verilmiştir. Yaşlılık aylığı almakta olanlar için en düşük aylık 1500 TL’ye çıkarılmış, bayram ikramiyeleri öne çekilmiştir. Sosyal destek kapsamında hane başına 3 faz şeklinde 1000’er liralık doğrudan gelir desteği sağlanmış ve 6.5 milyon haneye 6.5 milyar TL’yi aşkın ödeme yapılmıştır (İletişim Başkanlığı, 2021: 115-117; ILO, 2023).

Salgınla birlikte gıda güvenliği ön plana çıkılmış, tarım sektörüne ilişkin ayrı çalışmalar yapılmış ve destekler verilmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı aracılığıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Bu kapsamda; tarım il müdürlüklerine verilen talimatlarla tarım işçilerinin hijyen, taşıma ve barınma koşullarının iyileştirilmesi, üreticilerin girdi alımlarında sorun yaşamamaları için gübre bayilerinden stoklarını kontrol etmeleri istenmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değışikliğı Bakanlığı, hazineye ait bazı tarım arazilerinin çiftçilere üretim yapmak için bedelsiz olarak verilmesini sağlamıştır. Organik tarım destekleri ve iyi tarım uygulamaları için başvuru süreleri uzatılmıştır. Üretilen malların elde kalması durumunda hükümet bu ürünleri satın alacağını taahhüt etmiştir (Gölubuk, 2020: 9). Gıda bankaları da salgın sırasında ortaya çıkılmıştır. Bu kapsamda Temel İhtiyaç Derneğı (TİDER), Covid-19 salgınında Kadıköy Belediyesi

ile işbirliği yaparak “Otomat Gıda Bankası” adı verilen bir insansız gıda bankası kurmuş ve örnek oluşturmuştur (Bektaş, 2021).

Salgın sırasında ülkemiz, bazı malların ihracatını durdurmuştur. 2020 yılının ilk aylarında patates ve soğan ihracatının durdurulması kararı alınırken limon ihracatının Mart ve Nisan aylarında başlatılması kararlaştırılmıştır. İhracatçı Birlikleri, üreticilere limon ihracatının Ağustos ayına kadar özel izinle yapılacağını bildirmiştir. İlerleyen süreçte hükümet, Covid-19 virüsünü önleyici bir etkiye sahip olduğu düşünülen limon ihracatını geçici bir süreliğine durdurmuştur (Torun, 2020: 41).

Salgının resmi olarak ilanının ardından açıklanan 100 milyar TL’lik paket içerisinde bankaların kredi desteği de yer almaktadır. Kamu bankalarının kredi imkanları, maliye politikalarını tamamlayıcı bir etki yaratmıştır. Bu kapsamda salgının etkilerinin giderilmesine yönelik ortaya çıkan maliyetin bankacılık sektörü üzerinde ciddi bir yük oluşturduğu kabul edilebilir (Günçavdı, 2020: 281). Covid-19’un sosyal ve ekonomik etkilerinin giderilmesine yönelik yapılan doğrudan gelir destekleri ve nakit harcamaların ulusal gelir içerisindeki payı, salgının topluma etkilerinin hafifletilmesine ilişkin hükümetlerin çabasını gösteren önemli bir göstergedir. Salgının etkisinin yüksek oranda hissedildiği 2020 yılında bireylere yönelik doğrudan gelir desteğinin ülke geliri içerisindeki payı en yüksek olan ülke Yeni Zelanda olmuştur. Türkiye ise bireylere yönelik doğrudan gelir desteğinin GSYİH içerisindeki payı en az olan ülkeler arasında yer almaktadır (DİSK-AR, 2021: 4).

Tablo 4: Seçili Bazı Ülkelerde Doğrudan Gelir Desteklerinin GSYİH’ye Oranı

Ülke	Gelir Desteklerinin GSYİH’ye Oranı
Yeni Zelanda	19.1
ABD	16.7
İngiltere	16.2
Almanya	11.0
Brezilya	8.3
Rusya	2.9
Meksika	0.7
Türkiye	1.1

Kaynak: DİSK-AR, 2021.

Tablo 4'e göre Türkiye, Covid-19 döneminde bireylere yönelik doğrudan gelir desteğinin GSYİH içerisindeki payının düşük kaldığı ülkeler arasında yer almıştır (DİSK-AR, 2021: 4). Bununla birlikte salgının ortaya çıkardığı etkilerin giderilmesinde daha çok kredi genişlemesine yönelik tedbirler alınmış ve böylece mali yükün bir kısmı bankalar tarafından üstlenilmiştir (Günçavdı, 2020: 286).

2.1.5.2. Çalışma Hayatına İlişkin Alınan Tedbirler

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, bir sağlık krizi olmanın ötesinde işgücü piyasası ve buna bağlı olarak ekonomik krizi de ortaya çıkarmıştır. Salgının ülkemiz işgücü piyasasında yarattığı ve yaratacağı çok boyutlu etkilerin azaltılması adına çalışma hayatına yönelik olarak da birtakım tedbirler alınmış ve açıklanan paketler içerisinde işgücü piyasası ve çalışanlar öncelikli olarak yer almıştır. Söz konusu tedbirlerin önemli bir kısmı işsizlik sigortası fonundan ödenen kısa çalışma ödeneği uygulamasıyla olmuştur. Nitekim salgın döneminde; kısa çalışma ödeneği devreye sokulmuş ve bireylerin kısa çalışmadan yararlanabilmesi kolaylaştırılmıştır. Mart 2020'den Ağustos 2020'ye kadar Covid-19 nedeniyle uygulanan kısa çalışma kapsamında 3.7 milyon kişiye yaklaşık 16.5 milyar TL'lik ödeme yapılırken, Haziran 2021'ye gelindiğinde ise toplamda 32 milyar TL'lik kısa çalışma ödeneği verilmiştir. Kısa çalışmadan normal çalışma sistemine dönen işletmelere üç aya kadar asgari ücret üzerinden SGK prim mahsuplaşması uygulanmıştır. Kısa çalışma ödeneğinden ayrı olarak nakdi ücret desteği sağlanmış ve yaklaşık 8.3 milyar TL'lik ödeme yapılmıştır. İstihdam durumu ne olursa olsun kamu çalışanlarına esnek çalışma hakkı tanınmıştır. İstihdamın korunması adına 17.04.2020 tarihinde yürürlüğe giren 7244 sayılı Kanunla, işverenlere fesih yasağı getirilmiştir. Fesih yasağı ve ücretsiz izin uygulaması 30.07.2021 tarihine kadar uzatılmıştır. İşsizlik ödeneği kapsamında yaklaşık bir milyon kişiye ödenek verilmiştir. İşsizlik sigortası fonundan 5.1 milyar TL'lik ödeme yapılmıştır. İlave istihdam teşviki 31 Aralık 2022'ye kadar uzatılmıştır. Telafi çalışma süresi istihdamda devamlılığı sağlamak amacıyla 4 aya çıkarılmıştır.

Salgının yarattığı belirsizlik ile birlikte işverenler ilk olarak işçilerin iş sözleşmelerini feshetme yoluna başvurmuştur. Buna bağlı olarak işsizlerin sayısında görece bir artış yaşanmıştır. İŞKUR tarafından yayımlanan işsizlik sigortası fonu

bülteninde işsizlik sigortasına başvuran kişi sayısı bu durumu destekler niteliktedir. Yaklaşık 600.000 kişi işsizlik sigortasına başvuru yapmıştır (İŞKUR, 2020). Kayıt dışı çalışanlar ve işsizlik sigortasına başvuru şartını taşımayanları da hesaba kattığımızda salgın nedeniyle iş sözleşmesinin feshedildiği işçi sayısının milyonlar ile ifade edilebileceğini söyleyebiliriz (Aydın, 2020: 186). Bu nedenle salgın ile birlikte iş hukuku alanında da düzenleme yapma gereksinimi doğmuştur. İş hukuku alanında yapılan ilk düzenleme işten çıkarmaların yasaklanması olmuştur. İş sözleşmesinin feshi yasağı 4857 sayılı Kanunun geçici 10. Maddesinde düzenlenmiş ve belli durumları fesih yasağı dışında bırakmıştır. Bu maddeye göre; *“Bu Kanunun kapsamında olup olmadığına bakılmaksızın her türlü iş veya hizmet sözleşmesi, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay süreyle 25 inci maddenin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde ve diğer kanunların ilgili hükümlerinde yer alan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler, belirli süreli iş veya hizmet sözleşmelerinde sürenin sona ermesi, işyerinin herhangi bir sebeple kapanması ve faaliyetinin sona ermesi, ilgili mevzuatına göre yapılan her türlü hizmet alımları ile yapım işlerinde işin sona ermesi halleri dışında işveren tarafından feshedilemez”* hükmü yer almaktadır (4857 SK, m. Geçici Madde 10). İş sözleşmesinin feshinin uzatılma yetkisi Cumhurbaşkanı tarafından birden fazla kez kullanılmış ve 30.07.2021’e kadar sürdürülmüştür. Bir diğer düzenleme de ücretsiz izne ilişkin olmuştur. Salgın süresince işverenin inisiyatifiyle tek taraflı olarak işçiyi ücretsiz izne çıkarabilme düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenleme esasında işverene esneklik sağlasa da işçiyi de sınırlayan bir düzenleme olmuştur. Keza 7244 sayılı Kanun, *“Ücretsiz izne ayrılmak, işçiye haklı nedene dayanarak sözleşmeyi fesih hakkı vermez”* şeklinde hüküm koymuştur (7244 SK m. 9). Burada ücretsiz izne ayrılan işçiye işsizlik sigortası fonundan nakdi ücret desteği verilmiştir. Fondan günlük 39,24 liralık nakdi ücret desteği verilmektedir. 2020 yılı Nisan- Aralık döneminde yaklaşık 2.3 milyon kişiye 7.2 milyar TL’nin üzerinde nakdi ücret desteği yapılmıştır (İŞKUR, 2020). Salgın ile birlikte işten çıkarmalar, ücretsiz izinler ve kapanmalar meydana gelse de uzaktan çalışmanın mümkün olduğu sektörlerde işlerin uzaktan yapılması ve işçilerin evden çalışabilmesi için düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar İş Kanunu 14. maddesi uzaktan çalışmaya ilişkin hükümleri düzenlese de uygulamada karşılaşılan sorunları aşmak adına 10.03.2021 tarihinde Uzaktan Çalışma Yönetmeliği yürürlüğe

girmiştir. Bu yönetmelikle salgından korunmak için gerekli sosyal izolasyon kuralına uygun olarak uzaktan çalışmanın usul ve esasları düzenlenmiştir (ÇSGB, 2021). Salgın nedeniyle önemi artan bir başka kanuni düzenleme de 6331 sayılı Kanunun 13. maddesinde düzenlenen çalışmaktan kaçınma hakkıdır. Buna göre; *“işçi, ciddi ve yakın bir tehlikenin varlığına ilişkin, kuruldan veya kurulun olmadığı işyerlerinde işveren den tespit kararı alması halinde, gereken önlemler alınıncaya kadar çalışmaktan kaçınabilecektir.”* hükmü düzenlenmiştir (6331, m13/2). İşyerinde enfekte olma riskinin yüksek olması çalışanların bu hakkını kullanabilmesini doğurmuştur. Her ne kadar söz konusu maddenin uygulamada karşılığı tartışılrsa da kurumsal işyerlerinde çalışmaktan kaçınma hakkını kullanan işçiler olmuştur. Buna karşın işverenler, bakanlığın belirlediği kriterlere uygun olarak çalışma ortamını salgına karşı düzenlemiştir. Aynı zamanda uzaktan çalışma ve ücretsiz izin gibi yasal tedbirlerle işletmeler salgın sürecini atlarmaya çalışmışlardır (Aydın, 2020: 193).

Ülkemizde Covid-19’un ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlara müdahale etmeye yönelik alınan tedbirler hem miktar hem de kapsam yönünden zaman zaman eleştirilmiştir. İşsizlik sigortası fonu salgının yarattığı sorunları gidermeye yönelik kullanılan ana kaynak olmuştur. Bu kapsamda başvuru koşulları kolaylaştırılarak, işgücü piyasası taraflarının yararlanma olanağının artırılması amaçlanmıştır.

Tablo 5: 2020-2021 Kısa Çalışma Ödeneği Tutarları (Bin TL)

	2020	2021
Aylar	Tutar	Tutar
Ocak	23.210	2.191.200
Şubat	12.096	2.114.750
Mart	32.232	1.777.670
Nisan	5.100.339	1.594.803
Mayıs	5.560.422	2.036.195
Haziran	3.375.844	1.482.417
Temmuz	2.640.433	4.895
Ağustos	2.042.091	4.718
Eylül	1.616.172	2.452
Ekim	1.491.834	3.374
Kasım	1.534.725	2.600
Aralık	1.922.886	2.426
Toplam	25.352.284	11.217.500

Kaynak: İŞKUR, 2023.

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun Ek 2. maddesinde kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre “*Genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere kısa çalışma yapılabilir.*” (4447 SK m. Ek Madde 2). Dolayısıyla kısa çalışma, olağanüstü dönemlerde devreye sokulan ve sözleşme ile düzenlenmiş çalışma saatlerinin büyük ölçüde azaldığı esnek istihdam modellerinden biridir. Şüphesiz ki esnek istihdam modellerinden olan kısa çalışmada ana amaç, işletmeye sağlanacak esnekliğin ötesinde olağanüstü sürecin sonucu olarak işten çıkarmanın önüne geçmektir (Dinçay, 2021: 1873). Aynı Kanun maddesinin üçüncü fıkrasında “*Kısa çalışma halinde İşsizlik Sigortası Fonundan kısa çalışma ödeneği ödenir. İşçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için, hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını*

yerine getirmesi gerekir.” hükmü düzenlenmiştir (4447 SK m. Ek Madde 2). Bu kapsamda kısa çalışma ödeneği işçi ve işveren primleri ile devlet katkısından oluşan fon üzerinden ödenmektedir. Salgın döneminin başlangıcında belli sektörlerle özgü uygulanan kısa çalışma, daha sonra başvuru şartları kolaylaştırılarak tüm sektörleri kapsar hale getirilmiştir. Kısa çalışma ödeneğinin süresi belli dönemlerde çıkarılan kararlarla 1 Temmuz 2021’e kadar uzatılmıştır. Ülkemizde Mart 2020’de 96 bin 636 kişiye, 32 milyon 232 bin TL olarak ödenen kısa çalışma ödeneği, salgının etkisinin hissedildiği Nisan ayında 3.2 milyonun üzerinde kişiye 5.1 milyar TL olarak ödenmiştir. Temmuz 2021 yılında Covid-19 nedeniyle kısa çalışma yapılmasının sonlanmasıyla birlikte ödemeler tekrar salgın öncesi seviyesine dönmüştür. Baktığımız zaman salgın süresince önemli bir politika aracı olan ve işgücü piyasası taraflarını salgının ekonomik etkilerinden koruma işlevi gören kısa çalışma ödeneği, 2020-2021 yılları arasında 3 milyon 773 bin işçiye yaklaşık 37 milyar TL olarak ödenmiştir.

Kısa çalışma ödeneği özellikle Covid-19 salgını döneminde işgücü piyasası için bir can simidi olarak görülse de sadece kayıtlı çalışanları kapsamına almıştır. Böylelikle kayıt dışı veriler göz önünde bulundurulduğunda ve krizin boyutu dikkate alındığında kapsamının düşük tutulduğu söylenebilir (Günçavdı, 2020: 269). Aynı zamanda kısa çalışma ödeneği ile işçinin hak ettiği ücret arasındaki farkın da bu süreçte eşitsizlik doğurduğu iddia edilmiştir. 4447 sayılı Kanunun ek 2. maddesinin dördüncü fıkrasında “*Günlük kısa çalışma ödeneği; sigortalının son oniki aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde 60’ıdır. Bu şekilde hesaplanan kısa çalışma ödeneği miktarı, 4857 sayılı Kanunun 39 uncu maddesine göre 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde 150’sini geçemez*” (4447 SK m. Ek Madde 2) hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla bu fıkra kısa çalışma ödeneğine bir sınır getirmiş ve azami tutarı düzenlemiştir.

Kısa çalışma, salgın süresince uygulamada kalmış ve neredeyse normal bir istihdam şekline dönüşmüştür. Kısa çalışma sonucu verilen ödenek ise işçinin hak ettiği ücretin altında verilmiştir. Bu durum her ne kadar düşük ücretle istihdam edilen işçiler için küçük bir gelir kaybı olarak gözüксе de yüksek ücretle istihdam edilen işçiler için ise gelir kaybı daha fazla olmuştur (Korkmaz, 2021: 94). Kısa çalışma ödeneği üzerinden yapılan eleştirilerden bir diğeri de ödeneğin işsizlik sigortası

fonundan karşılanması olmuştur. Bu durum işçinin işsiz kalmadan finansmanına katkı sağladığı ödenekten harcama yapmasına neden olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

2.2. SALGININ MAKRO EKONOMİK AÇIDAN ETKİLERİ

Salgın süreci ve bu süreçte izlenen politikalar ekonomik açıdan değerlendirildiğinde hemen her ülkede ekonomik büyümenin durması ya da gerilemesine neden olmuştur. Bununla birlikte salgın sürecinde yaşanan gelişmelerin tüm sektörleri farklı bağlamlarda ve genellikle olumsuz açıdan etkilediği görülmüştür. Bu bölümde salgın ve sonrası alınan tedbirlerin makro ekonomik açıdan etkileri genel olarak incelenmiştir.

2.2.1. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi

Covid-19'un Çin'de ortaya çıkıp kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alması, ülke ekonomilerinin hepsinin de birbiriyle bağlantılı olarak olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Aslında 2019 yılında, ticaret savaşları ve petrol fiyatlarındaki düşüşler, Covid-19 salgını öncesinde dünya çapında bir dizi gelişmeye yol açmıştır. Bununla birlikte salgın, 2018 ve 2019 yıllarında ABD'de federal hükümetin kapanması, İngiltere'nin AB'den ayrılması, Çin ve ABD arasında yaşanan ticaret anlaşmazlığı gibi dünyada ekonomik belirsizliğin yaşandığı dönemde ortaya çıkmıştır. Böyle bir zamanda Covid-19'un ortaya çıkması, ekonomik belirsizliklerin daha da artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, bir sağlık krizi olarak ortaya çıkan Covid-19 salgını kısa sürede derin bir küresel ekonomik krize dönüşmüştür. Dünyada krizlere bağlı olarak ortaya çıkan her ekonomik durgunluk küresel gelir üzerinde bir azalma meydana getirmiştir. Nitekim salgın ile birlikte hemen IMF, 2020 yılında dünya çapında kişi başına düşen gelirden yüzde 6.2 oranında bir azalma olacağını tahmin etmiştir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde neredeyse 60 yıl sonra ilk daralma beklentisi ortaya çıkmıştır. Salgının 2007-2008 krizinden çok daha büyük bir ekonomik küçülme yaratacağı öngörülmüştür (Taşkın ve Akıncı, 2020: 763-764).

Nitekim salgının yayılmasını önlemek için getirilen kısıtlamalar küresel ticaretin daralmasına neden olmuştur. Ticaret, salgın sırasında bazı ürünlerin ihracatına getirilen sınırlamalar ve uluslararası hareketlilik kısıtlamaları nedeniyle önemli ölçüde yavaşlamıştır. Hizmet ticareti de tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını

değiştirmesinin bir sonucu olarak zarar görmüştür (Ay, 2021: 125). Salgına karşı bazı ülkeler farklı tedbirler alsa da salgının etkisi benzer olmuş ve genel olarak ülke ekonomilerinde küçülme yaşanmıştır. Uygulanan mali tedbirler ve ortaya çıkan işgücü piyasası krizine bağlı olarak üretim zincirinde aksamalar küresel büyüme üzerinde negatif etki yaratmıştır. Şüphesiz ki bu etkilerin ortadan kalkması aşı çalışmalarının hızlanmasıyla mümkün olmuştur.

Aslında 2020 yılının Şubat ayından itibaren dış ticarete salgının etkileri görülmeye başlanmıştır. 2019 yılının ilk çeyreğinde yüzde 2,4 oranında düşen ihracat, 2020 yılının ilk çeyreğinde ise 6.4 oranında gerilemiştir. Salgının etkisinin yoğun hissedildiği 2020 yılının ikinci çeyreğinde ise dünya ihracatı yüzde 21,28 oranında daralma göstermiştir. 2020 yılının üçüncü çeyreği ise iyileşme dönemi olarak görülmektedir. Zaman içinde yasakların ve kısıtlamaların kaldırılması, küresel ticaretin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Yine de bir önceki yıla göre yüzde 5'lik bir ihracat daralması söz konusu olmuştur (Yıldırım, 2021: 284-285). AB, salgının ilk dönemlerinde dünya ihracat daralması ortalamasından daha fazla daralma yaşamıştır. AB'de bu oran yüzde 24, dünya ortalaması yüzde 21'dir. Bu açıdan bakıldığında AB, Rusya ve ABD'den sonra ikinci çeyrekte ihracatı en çok etkilenen ekonomi olmuştur. 2020 yılının ilk çeyreğinde ihracatta Rusya'da yüzde 14, Çin'de yüzde 13.4 ve Brezilya'da yüzde 5.27 oranında düşüş yaşanmıştır. Rusya, ikinci çeyrekte ihracatta yüzde 31,9 oranında daralmayla en yüksek düşüş yaşayan ülke olmuştur. Bu nedenle Rusya salgından en çok etkilenen ülke olarak öne çıkmaktadır (Yıldırım, 2021: 286). 2020 yılının ilk çeyreğinde ihracattaki daralma, Türkiye'yi AB ve dünya ekonomisi ortalamasından daha az etkilemiştir. Bu durum, salgının Türkiye'de daha sonra görülmesinin bir sonucudur. Bununla birlikte ilerleyen dönemlerde salgına yönelik tedbirlerin de etkisiyle, 2020 yılı Mart ayı itibarıyla Türkiye'nin ticaret ortaklarında yaşanan talep daralması ülkemiz ihracatında da daralma meydana getirmiştir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 26,27'lik daralma ile Rusya'dan sonra ihracatı en çok etkilenen ülkelere biri Türkiye olmuştur. Üçüncü çeyrekle birlikte küresel ticarete toparlanma görülmüş, dünya genelinde ihracatta yüzde 5, Türkiye'de ise yüzde 8,09'luk bir daralma meydana gelmiştir (Yıldırım, 2021: 288).

Covid-19 salgınının küresel ekonominin yaşadığı mevcut sıkıntılar üzerine gelmesi, dış ticaret fiyatları ve kurdaki artışa rağmen ihracattaki düşüşü tetiklemiştir

(Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020: 70). 2020 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye'deki ihracat, 2019 yılının Nisan ve Mayıs aylarına göre yüzde 40 ilâ 50 oranında düşmüştür. 2020 Haziran aylarında ihracatta yüzde 16 oranında bir artış görülse de salgının devam etmesi nedeniyle devam eden aylarda yıllık bazda daralmalar söz konusu olmuştur (Ay, 2021: 274). TÜİK verilerine göre 2020 yılı Ocak-Aralık döneminde ihracat yüzde 6,3 oranında azalırken ithalat yüzde 4,3 oranında artmıştır (TÜİK, 2020).

Tablo 6: Gelişmişlik Düzeylerine Göre Büyüme Oranları

	2019	2020	2021
Dünya Ekonomisi	2,8	-3,1	5,9
Gelişmiş Ülkeler	1,7	-4,5	5,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	3,7	-2,1	6,4

Kaynak: IMF,2021.

Tablo 6'da görüldüğü üzere 2019 yılında küresel büyüme yüzde 2,8 olarak gerçekleşmiş, gelişmekte olan ülkeler yüzde 3,7 ile bu büyümeye katkı sağlamıştır. 2020 yılında salgının tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte ülkelerin birtakım tedbirler alması ve üretim zincirindeki aksamaya bağlı olarak negatif büyümeler gerçekleşmiştir. Bu kapsamda küresel ekonomi yüzde 3,1 küçülmüştür. 2021 yılında aşılamanın aktif olarak uygulanması ve kontrollü serbestleşmenin gerçekleştirilmesi ile birlikte arz ve talep miktarlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak küresel ekonomi yüzde 5,9'luk bir pozitif büyümeye ulaşmıştır. 2022'de yüzde 3,4 büyüyen küresel ekonominin, IMF'ye göre 2023 yılında yüzde 2,8 ve 2024 yılında yüzde 3,0 büyüyeceği tahmin edilmektedir (IMF,2023).

Tablo 7: Seçilmiş Bazı Ülkelerin Büyüme Rakamları %

Ülke	2020	2021	2022
ABD	-2,8	5,9	2,1
Almanya	-3,7	2,6	1,8
Fransa	-7,9	6,8	2,6
Çin	2,2	8,4	3,0
Brezilya	-3,3	5,0	2,9
Meksika	-8,0	4,7	3,1
Türkiye	1,9	11,4	5,6
AB (27 ülke)	-5,6	6,0	3,4
Dünya	-2,8	6,2	3,4

Kaynak: IMF, 2023, Eurostat, 2023.

Tablo 7’de bazı ülkelerin 2020-2022 arasındaki büyüme oranları verilmiştir. Salgının etkilerinin hissedildiği 2020 yılında ülkeler arasında ciddi bir daralmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Dünyanın en büyük ekonomilerinden olan 2019 yılında kişi başına düşen milli gelir seviyesi 55.891 dolar olarak hesaplanan Almanya, salgının etkisiyle 2020 yılında 53.809 dolar seviyesine gerilemiştir. Büyüme oranlarında ise Almanya ekonomisi 2020 yılının ilk çeyreğinde ciddi bir gerileme yaşamıştır. Resmi verilere göre sanayi sektöründe yüzde 9.7’lik daralma meydana gelmiş ve 2020 yılında Almanya 11 yıllık büyümenin ardından yüzde 5 oranında küçülmüştür. Özellikle toplam talebi arttırmak adına hükümet, genişletici maliye politikaları ile doğrudan gelir desteği sağlamıştır (Çılığın, 2021: 13). Küresel ekonomide ve gelişmiş ülkelerin ekonomisinde yaşanan daralmaya rağmen Çin’de ve ülkemizde 2020 yılında pozitif yönlü büyüme gerçekleşmiştir. Covid-19 ile birlikte ülke ekonomilerinde ve küresel ekonomide meydana gelen küçülmenin en büyük nedeni, kötü giden ekonomik şartlara ek olarak salgın ile birlikte talebin kısılması ve işgücü piyasasında meydana gelen krizle küresel üretimin durma noktasına gelmesidir. Covid-19’a bağlı olarak uluslararası ticarete durgunluk yaşanmış, hükümetlerce alınan mali ekonomik ve çalışma hayatına yönelik tedbirler yeterli olmamıştır. IMF’ye göre 2023 yılında

dünyanın en büyük ekonomilerinden ABD yüzde 1,6, Çin yüzde 5,2 oranında büyüyecek, Almanya ise yüzde 0,1 küçülecektir. Latin Amerika ülkelerinden Brezilya yüzde 0,9, Meksika yüzde 1,8 ve ülkemiz yüzde 2,7 oranında büyüyecektir. 2023 yılında küresel ekonominin yüzde 2,8 büyüyeceği beklenirken, gelişmiş ülkelerin yüzde 1,3, gelişmekte olan ülkelerin ise yüzde 3,9 ile bu büyümeye katkı sağlayacağı beklenmektedir (IMF, 2023).

2.2.2. Sektörel Açıdan Etkileri

Dünyada meydana gelen kitlesel savaşların dışında Covid-19 son yüzyılın en yıkıcı şoku olmuştur. Covid-19 her ne kadar farklı sektörlerde farklı etkiler yaratsa da ortaya çıkan kriz esasında hem arz hem de bir talep krizidir. Arz boyunda küresel işgücü arzında önemli düşüş söz konusudur. Ülkelerin uyguladıkları kısıtlamalar, sektör kapanmaları ve enfekte olanların geçici veya sürekli şekilde işgücü piyasası dışında kalmaları işgücü arzını düşüren nedenler olmuştur. Bir diğer açıdan ise halk sağlığını korumak adına ülkelerin uyguladıkları kısıtlamalar işgücü arzında düşüşe neden olabilmektedir. Örneğin eğitime ara verilmesi nedeniyle eğitim çağındaki çocukların evlere kapanması, özellikle iş ve aile dengesini sağlamakta zorlanan kadın işgücünün işgücü piyasası dışında kalmasına neden olmuştur. İşgücü arzında meydana gelen düşüş üretimin aksamasına, küresel ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur. Arz boyutunda evde kalma, işyeri kapatma ve seyahat yasakları gibi bazı önlemlere bağlı olarak ortaya çıkan üretim ve tedarik zincirindeki bozulmalar, işletme ve ülke gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmıştır. Talep boyutunda ise yine ülkelerin halk sağlığını korumaya yönelik aldıkları tedbirlerin, kısıtlamaların belli sektörlerde talep daralmasına neden olduğunu görmekteyiz. Uygulanan seyahat kısıtlamaları, eğlence sektörlerinde alınan tedbirler ve kapanmalar özellikle hizmetler sektörünü ciddi şekilde etkilemiştir. Seyahat kısıtlamalarına bağlı olarak ortaya çıkan talep daralmaları, turizm gelirlerinde önemli ölçüde düşüşe neden olmuştur (Elgin ve Yalaman, 2020: 394-395). Hizmetler, sanayi ve tarım sektörleri Covid-19 salgınından doğrudan etkilenirken, bu sektörlerde çalışan işçilerin işten çıkarılması işgücü piyasasında bir krizi doğurmuştur. Salgından etkilenen ülkeler bazı tedbirler öne sürerek krizin derinleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Şekil 1’de 2020 yılının

Şubat ve Ağustos aylarında sektörlerde salgın nedeniyle meydana gelen istihdam kayıpları gösterilmektedir.

Şekil 1: 2020 Yılı Şubat ve Ağustos Aylarında Salgının Sektörlerin İstihdamına Etkisi %

Kaynak: ILO, 2020.

2.2.2.1. Hizmetler Sektörü

Hizmetler sektörü, hizmeti alanın yararına değişikliklere neden olan, zaman, mekân ve şekil faydası sağlayan sektörlerdir. Hizmeti sunanın hizmetten yararlanan için faaliyet göstermesi, hizmetten yararlananın hizmeti elde etmek adına gerekli edimi sağlaması ve hizmetten yararlanan ile hizmeti sunan arasında karşılıklı etkileşimin olması suretiyle bir hizmet üretimi sağlanır. Hizmetler sektörü, 1950’li yıllardan itibaren hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıkan ve gelişen bir sektör olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde tarım ve sanayi sektörünü geride bırakarak başat sektör konumuna gelmiştir. Hizmetler sektörü, ekonominin gelişme süreci içinde artan bir önem kazanmıştır ve hem milli gelir içerisindeki payı hem de toplam istihdam içerisindeki payı sürekli artış göstermiştir. Hizmetler sektörünün ülke geliri içerisindeki payı dünya genelinde yıllar itibarıyla artış göstermiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde son 20 yılda sektörün gelir içerisindeki payı yaklaşık yüzde 70 oranında artmıştır ve 1980’li yıllardan beri yüzde 55’in altına hiç düşmemiştir (Özsağır ve Akın, 2012: 312-314). Tablo 8’de 2010 ilâ 2020 yılları

arasında hizmetler sektörünün bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile küresel gelir içerisindeki payı gösterilmiştir.

Tablo 8: Hizmetler Sektörünün GSYİH İçerisindeki Payı %

Ülke	2010	2020
ABD	76,3	78,1
Almanya	62,3	63,3
Fransa	70,7	71,2
Belçika	67,7	69,5
Brezilya	57,6	61,4
Türkiye	54,5	54,2
Dünya	62,8	65,3

Kaynak: World Bank, 2022.

Hizmetler sektörü tarım ve sanayi sektörlerine alt yapı hizmetleri sağlaması ve üretilen malların satış sonrası hizmeti yönünden ticareti kolaylaştırma işlevi nedeniyle önemli olmaktadır. Aynı zamanda işletmelere ve ülkelere rekabet gücü sağlayan fonksiyonuyla ülkelerin ana sektörü olarak kabul edilmektedir. Hizmetler sektörü eğitim hizmeti, çevre hizmeti, mali hizmetler, turizm, ulaştırma, eğlence, sosyal hizmet, haberleşme, finans ve sigorta hizmeti gibi alt sektörleri içerisinde barındırmaktadır (Özsağır ve Akın, 2012: 313-314). İnşaat sektörü de bazı kaynaklarda hizmetler alt sektörü olarak yer almaktadır. İnşaat sektörünü de dahil ettiğimiz zaman 2022 yılında hizmetler sektörünün küresel gelir içerisindeki payı yüzde 67,7, OECD ortalamasında yüzde 76,8 ve ülkemiz milli gelirindeki payı ise yüzde 61,6 olmuştur (World Bank, 2022).

Hizmetler sektörü ülkelerin milli geliri içerisindeki payı itibarıyla önemli olduğu kadar toplam istihdam içerisindeki payı açısından da önemli bir sektördür. Bu itibarla hizmetler sektörünü etkileyecek bir kriz, işgücünün büyük bir kesimini etkileyerek bir işgücü piyasası krizi doğurabilecektir. Covid-19 salgını birçok sektöre zarar vermesine rağmen hizmetler sektörü en fazla zarar gören sektör olmuştur. Bu nedenle salgın büyük bir işgücü piyasası krizine dönüşmüştür.

Hizmetler sektörünün tamamı salgının olumsuz sonuçlarından etkilenmiştir. Finans ve sigortacılık, turizm, ulaştırma ve havacılık, eğlence sektörü hizmetler sektörünün en fazla çalışanı olduğu alt sektörlerdir. Başta ulaştırma ve turizm alt sektörleri olmak üzere birçok sektörde salgının etkisinin hissedildiği 2020 yılının ikinci çeyreğinde faaliyetler büyük oranda yavaşlamıştır. Hizmetler sektörü salgından en fazla etkilenen sektör olurken sanayi sektöründeki faaliyet gerilemesi nispeten daha az olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020: 11). Hizmetler sektörü içinde e-ticaret olumlu olarak etkilenen faaliyetlerin başında gelmektedir. Bunun yanında sağlık hizmetlerinde de salgın süresince yoğun faaliyet artışı yaşanmıştır. Salgının seyri ve salgına karşı hükümetlerin tedbirleri, konaklama, yiyecek ve içecek, ulaşım, seyahat ve iletişim gibi hizmetler sektörünün alt sektörlerinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu sektörlerin salgından en fazla etkilenmesinin nedeni, artan nüfus, kentleşme ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde toplanması, ulaşım ve iletişim ağının dünya çapında yayılmasıdır. Covid-19 nedeniyle hükümetlerin sosyal izolasyon kapsamında uyguladıkları kısıtlamalar, işyeri kapatmaları ve sokağa çıkma yasakları hizmetler sektörü faaliyetinin daralmasına neden olmuştur. Pazar payı yüksek işletmelerin satın alma yöneticilerinin, mal ve hizmet satın alma eğilimlerini gösteren ankete dayalı ekonomik gösterge olan PMI endeksi (Eğilmez, 2019: 368), Nisan 2020 itibarıyla keskin bir şekilde düşüş yaşamıştır (Bozduman ve Özçalık, 2020: 148).

Seyahat yasakları ve ülkelerin karantina uygulamaları, hizmet alanında birçok soruna yol açmıştır. En büyük sorun ise hizmetler sektöründe en önemli gelir kaynağı olan turizm sektöründe yaşanmıştır. Spor aktivitelerinin ertelenmesi, turizmde konaklamaların iptali, havayolu şirketlerinin faaliyetlerini durdurması ve turistik yerlerin boşalması önemli sorunlar yaratmıştır. Turizm sektörü özellikle cari açığı yüksek olan ülkeler için önemli bir gelir kalemidir. Turizm sektöründe meydana gelen sorun cari dengeyi tehdit edecek bir unsurdur. Küresel anlamda turizm sektörü, seyahat işletmeleri faaliyetlerinde yüzde 90'a varan azalmayla karşı karşıya kalmıştır. Dünyada Yunanistan, Portekiz, Meksika, İspanya, Avusturya ve İtalya gibi ülkeler turizmin önemli olduğu ve ciddi gelir sağlandığı ülkelerdir (Fernandes, 2020: 11). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre Covid-19 salgını sebebiyle 2019 ilâ 2020 yılları arasında uluslararası turizm hareketliliğinde yüzde 72'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüş bölgesel olarak Avrupa'da yüzde 68, Asya ve Pasifik'te

yüzde 80, Amerika’da yüzde 67, Afrika’da yüzde 75 ve Orta Doğu’da yüzde 73 olarak gerçekleşmiştir (UNWTO, 2020). UNWTO’ya göre uluslararası turizm hareketliliğinde meydana gelen bu azalış, dünya turizm gelirlerinde yaklaşık olarak 1.3 trilyonluk bir kaybı temsil etmektedir ve bu kayıp 2008-2009 krizinin yaklaşık olarak 11 katıdır (UNWTO, 2021).

Salgının dünya çapında yayılması ve seyahat yasakları, ülkemiz turizm sektörünü de zor durumda bırakmıştır. Turizm gelirinin her bir alt basamağında azalma görülmüştür. Turizm, konaklama ve ulaşım alanlarında yapılan harcamalar düşmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından açıklanan verilere göre 2019 yılında ülkemize gelen turist sayısı 8.735.268 olurken 2020 verilerinde bu sayı 4.262.882 olmuştur (Soylu, 2020: 177). TÜİK tarafından açıklanan turizm istatistiklerine göre, 2020 yılında ülkemizi ziyaret eden turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 57,7 azalmıştır. 2020 yılının ilk çeyreğinde turizm geliri yüze 11,4, üçüncü çeyreğinde ise yüzde 71,2 oranında azalmıştır. 2020 yılının bütününde ise bir önceki yıla göre turizm geliri yüzde 65,1 oranında azalmıştır (TÜİK, 2020). Ekonomisi turizme bağlı olan ülkeler için hizmetler sektörünün yapısı önem taşımaktadır. Meydana gelen bir turizm krizi ülke ekonomisini yavaşlatabilecektir. Covid-19 salgını, hizmetler sektöründe geri dönüşümsüz mali kayıplara yol açmıştır. Covid-19 salgını tedarik ağlarını da etkilemiştir. Örneğin, dünya çapındaki oyuncak şirketi Hasbro, üretimin yüzde 70’ini Çin’de gerçekleştirdiği için ürün pazarlamasında önemli sorunlar yaşamıştır. Bu süreçte, çoğu şirket hammadde tedarikinde sorun yaşanmıştır. Ek olarak Çin’de altyapıya yapılan yatırımlar bir önceki yıla göre yüzde 30 düşmüştür (Fernandes, 2020: 13-14).

2.2.2.2. Sanayi Sektörü

Hizmetler ve tarım sektörüne göre daha verimli, üretken ve dinamik bir sektör olan sanayi sektörü, büyüme oranlarının daha yüksek seyrettiği, sektörün gelişimi ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında doğru orantılı ilişkinin var olduğu sektördür. İmalat sanayinde ortaya çıkan katma değer ve üretilen ürün miktarındaki artış ülkenin refah düzeyini arttırmakta ve büyüme rakamlarında istikrar oluşturmaktadır. Sanayi sektörünün veriminin yüksek olması, ölçek ekonomisinden diğer sektörlerle göre daha fazla yararlanması, kişi başına düşen gelir ile birlikte sanayi ürünlerine talep arasında

doğru orantı olması ve istihdam yaratan bir sektör olması itibarıyla ekonomik büyüme ve kalkınma açısından sanayi sektörü önem taşımaktadır. Sanayi sektöründe yaratılan istihdam, verimliliğin ana kaynağıdır. Emek, sermaye ve teknoloji sanayinin temel girdilerini oluşturmaktadır. Ekonomi büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olması sanayi sektörünün gelişimine bağlıdır. Öyle ki ülkeler sanayileşmeyi sağlamadan kalkınma aşamasına ulaşamayacaktır (Karakaş ve Fidancan, 2022: 44). Sanayi sektörü ülkelerin milli geliri içerisindeki ve istihdamdaki payı itibarıyla önemli bir sektördür. Tablo 9’da seçilmiş bazı ülkelerin milli geliri içerisinde sanayi sektörünün ağırlığı yer almaktadır.

Tablo 9: Sanayi Sektörünün GSYİH İçerisindeki Payı %

Ülke	2010	2020
ABD	19,3	17,5
Almanya	26,8	26,6
Fransa	17,8	16,5
Belçika	20,9	19,5
Brezilya	23,3	19,5
Türkiye	24,5	28,0
Dünya	27,6	26,2

Kaynak: World Bank, 2022.

Yirminci yüzyılının ikinci yarısından itibaren başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere dünyada hizmetler sektörüne yönelim söz konusu olmuştur. Bu kapsamda hizmetler sektörünün küresel gelir içerisindeki payı düzenli olarak artarken sanayi sektörü azalış göstermiştir. Henüz sanayileşmesini tamamlayamamış ülkelerde ise sanayi sektörünün ülke geliri içerisindeki payı artmaya devam etmektedir. Sermaye birikiminin sabit yatırımlardan uzaklaşıp finansal yatırım alanlarına yönelmesi küreselleşme sürecinin getirdiği bir süreç olmuştur. Bu kapsamda, sanayiye yönelik sabit yatırımlardan ziyade kısa dönemli finansal araçlara yatırım sermaye sahiplerince daha cazip hale gelmiştir (Yeldan ve Yıldırım, 2015: 69). Sanayi sektörünün öneminin azalarak hizmetler sektörünün ağırlık kazanması, küreselleşmenin oluşturduğu yapısal dönüşümlerden biridir. 1970’li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelerde endüstri

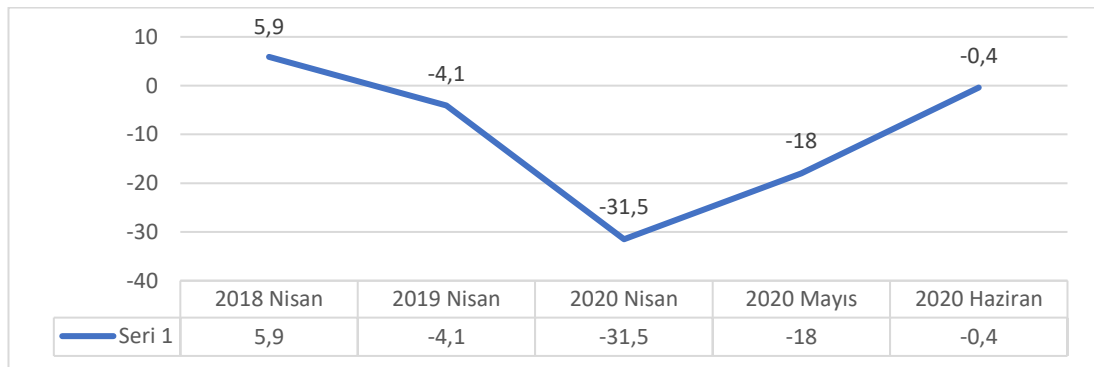
yoğunluğu azaltılarak üretim faaliyetlerinden bazıları gelişmekte olan ülkelere aktarılmıştır. Teknolojik gelişmelerle, ihtiyaç duyulan işgücünün niteliğinin değişmesi kronik bir işsizlik sorunu yaratmıştır (İpek, 2014: 167). Finansal araçlara yatırım yapılması istihdam yaratmayan bir büyümeyi doğurmuştur ve yıllar itibarıyla sanayi sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı azalış göstermiştir.

Salgın sırasında uygulanan kısıtlamalar ve nakliye meydana gelen sorunlar, tedarik ağını önemli ölçüde etkilemiştir. Çin dünya çapındaki ticareti önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahip bir ülkedir. Salgının merkez şehri Wuhan, General Motors, Honda Motor, Nissan Motor, Peugeot Group (PSA), Renault ve Toyota Motor gibi otomobil üretim merkezlerine ev sahipliği yapması nedeniyle "motor şehri" olarak anılmaktadır. Burada ortaya çıkan bir salgın üretimin tamamen durmasına neden olmuştur. AB'de Mart 2020'deki kapanmalara bağlı olarak 2.6 milyon doğrudan otomotiv imalat işinin yaklaşık 1.1 milyonu bu durumdan etkilenmiştir. Dolayısıyla AB'de salgın nedeniyle başta otomotiv sanayi olmak üzere imalat işlerinin yaklaşık yüzde 45'i etkilenmiştir. Avrupa ve Kuzey Amerika'daki işletme kapanışlarının yaklaşık 2,5 milyon binek aracın üretim programlarından çıkarılmasına neden olduğu ve bunun otomotiv ve parça imalat şirketlerine 77,7 milyar dolar gelir kaybına yol açtığı tahmin edilmektedir (ILO, 2020). Çin'in tedarik açısından dünyanın en önde gelen ülkesi olması ve salgının bu noktada ortaya çıkması nedeniyle diğer ülkeler yeni önlemler almıştır. Ülkelerin yeni tedarik zincirleri ve yatırım stratejileri arayışı, Çin'in Covid-19 salgına karşı geç önlem alması ve ileride benzer durumlarla karşılaşma olasılığı nedeniyle artacaktır. Salgın ile birlikte tüketici davranışları da uzun vadede değişebilecektir. Örneğin, benzer bir salgın olan HIV ile ilgili araştırmalar, tüketici davranışının değiştiği fikrini ortaya koymuştur. Arz ve talep sorunları önce ülke ekonomisini daha sonra tüm dünya ekonomisini etkilemektedir. Talepteki herhangi bir azalma, bir adım sonra imalattaki azalmaya yol açacaktır. Bu nedenle Covid-19 salgını imalat sanayi gelişimini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir (Duran ve Acar, 2020: 58). Çin, dünyanın en büyük tedarik zincirine sahip ülkesi olmasıyla birlikte Covid-19 salgınının başlangıcından bu yana üretim sektöründe önemli düşüşler yaşamıştır. Salgının yaygınlaşmasının bir sonucu olarak havayolları, sınırlar ve deniz yoluyla Çin ile olan tüm uluslararası bağlantılar kesilmiştir. Çin, bu nedenle yedek parça, diğer yan sanayi ürünleri ve otomobil başta olmak üzere üretimi durdurmuştur (Akın ve Uçar,

2021: 71). Otomotiv sektörü, talebin düşmesi ve tedarik zincirlerinin aksaması nedeniyle salgından ciddi oranda etkilenmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Kuzey Amerika'da işletmelerin kapatılma oranı ilk etapta yüzde 65 iken salgının şiddeti arttıkça aynı bölgede bu oran yüzde 95 olmuştur. Salgın tepe noktasındayken Avrupa işletmelerinin yüzde 98'i kapalıyken Asya fabrikalarının yüzde 60'ı açılmıştır. Salgının daha da yavaşlamasıyla Asya'da açılan fabrika oranı yüzde 85 olmuştur. 2020 yılının ilk çeyreğinde sanayi sektörü küresel ekonominin toplam yüzde 4,5 oranındaki büyümesine 1,3 puan katkı sağlamıştır (Akın ve Uçar, 2021: 65).

Salgın nedeniyle artan ölüm oranları nedeniyle birçok sektör ve sanayide iş gücüne katılım oranları da azalmıştır. Sonuç olarak ülke gelirlerinde düşüş gözlemlenmiştir. Sanayi üretim endeksi, sektördeki üretim koşullarını gösteren en önemli kaynaktır. Üretimdeki artış endekste yüksek seviyedeysen bu artış ülkenin büyüme oranlarına olumlu bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Covid-19 salgını nedeniyle dünyada sanayi üretim endeksinde özellikle Nisan 2020 itibarıyla keskin düşüş gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe önemli konumda olan Almanya'da sanayi üretimi 2020 yılının Nisan ayında bir önceki aya göre yüzde 17,9 oranında düşmüştür. Bu düşüş 1991 yılından beri sanayi üretiminde meydana gelen en büyük düşüş olmuştur. Üretim en fazla düşüş gösterdiği alan ise yüzde 74,6 ile otomotiv sanayi olmuştur (DW, 2020). Ülkemizde Nisan ayında sanayi üretim endeksi keskin bir şekilde düşüş göstermiştir. Şekil 2'de Nisan-Haziran arası sanayi üretim endeksindeki değişim gösterilmiştir.

Şekil 2: Sanayi Üretim Endeksindeki Değişim %

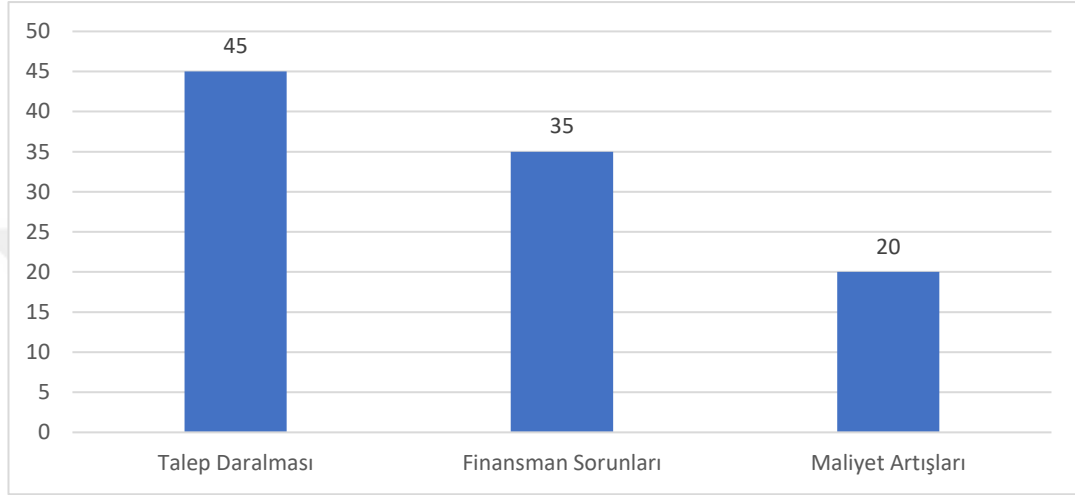

Kaynak: TÜİK, 2020.

Ülkemizde sanayi üretim endeksi 2020 yılının Nisan ayında yüzde 31,5 oranında düşmüştür. Sanayi üretim endeksi Mayıs ayında yüzde 18, Haziran ayında

ise yüzde 0,4 oranında düşerken devam eden aylarda pozitif oranlara ulaşmıştır (TÜİK, 2020). Sanayi sektöründe üretimin azalması hem istihdamın hem de çalışma sürelerinin azalmasına neden olmuştur. Sektördeki bu durum, otomobil üretiminde de bazı sorunlara yol açmıştır. Şekil 3'te otomotiv sektöründe işletmelerin karşılaştığı başlıca sorunlar gösterilmiştir.

Şekil 3: Otomotiv Sektöründe İşletmelerin Karşılaştığı Başlıca Sorunlar %

Kaynak: Ekren, Alp ve Güner, 2020: 41.

2021 yılında da otomotiv sektörü yasal kısıtlamalar, ticari kotalar, ekonomik dalgalanmalar, tedarik ve lojistik sorunları ve devam eden Covid-19 salgını nedeniyle baskı altında kalmıştır. Küresel tehditler, 2020 yılında yüzde 25'lik bir azalma ve 5,7 milyar dolarlık bir kayıp yaratmıştır. Sektördeki yüksek maliyetleri ve müşteri beklentilerini karşılamak için ana ve yan şirketler birleşmiştir. Bununla birlikte, işletmelerin satın alınması da görülmüştür. Örneğin, İtalyan Fiat Chrysler Automobiles ve Fransız Peugeot-Citroen, 2020 yılında birleşmiştir. 2020 yılında İsveçli Volvo şirketinin Çin menşeli Geely markasını bünyesine katması da benzer bir birleşmeye örnektir. Covid-19 salgını sonrası sektörde mesai uygulamalarının esnetilmesi ve hasta personel eksikliği nedeniyle gümrük sürecinde yavaşlamalar meydana gelmiştir. Bu durum işletmelerin maliyet ve hizmet sorunları yaşamasına neden olmuştur. Hammadde ve ara mal tedarikinde meydana gelen aksamalar üretim kayıplarına, yatırım planlarının ertelenmesine, işçi sayısının azaltılmasına yol açmıştır. Ürün tedarikinde kotaların uygulanmasıyla birlikte ürün tedarikinde azalma meydana gelmiştir. Otomotiv sanayinde yıllık kapasite kullanım oranı 2017 yılında yüzde 80'in üzerindeyken 2020 yılında yaklaşık yüzde 65 olmuştur. Bu durum Covid-19 salgını

nedeniyle tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ve tüketici talebindeki daralmadan kaynaklanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021: 16). Tekstil sektöründe de tüketiciler giyim taleplerini azaltmışlardır. Yurt içi ve yurt dışı siparişler oldukça azalırken yaşanan talep yetersizliği tekstil üretimini durma noktasına getirmiştir. Buna karşın rekabet gücü yüksek Çin'in ihracatındaki azalma sektör için olumlu etki yaratan bir durum olmuştur (Ekren, Alp ve Güner, 2020: 45).

2.2.2.3. Tarım Sektörü

Uluslararası kuruluşların raporları, Covid-19 salgınının ekonomi üzerindeki etkisi hakkında bir fikir vermiştir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), büyük ekonomilere sahip ülkelerin gelirlerinin üçte birini oluşturan sektörlerin karantinalarından büyük ölçüde etkileneceği tahmin etmiştir. Ayrıca OECD, Covid-19 salgınının sonuçlarına karşı “Küresel Marshall Planı” önermiştir. Dünya Ticaret Örgütü, 2020 yılında dünya ticaretinin yüzde 13 ilâ yüzde 32 düşeceğini öngörmüştür (FAO, 2020).

Tarım, bankacılık, ulaşım, eğitim, enerji ve sağlık dahil olmak üzere çok sayıda sektör Covid-19 salgınından zarar görmüştür. Çin’de 2020’nin ilk aylarında ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 21,15 oranında düşmüştür. Tüm şirketlerin ihracat siparişlerinde salgın ile birlikte toplamda yüzde 86.27 oranında bir düşüş olduğu vurgulanmıştır (Lin ve Zhang, 2020: 2940). Salgın sırasında üretimin durması ülkelerde arz sorununu ortaya çıkmıştır. Örneğin, Hindistan’da ürünlerin hasat zamanı karantinaya denk geldiğinden ürünler hasat edilememiş ve bu da ürün kaybına yol açmıştır. Ek olarak Hindistan’da bazı bölgelerde sebze ve meyve üretiminde yüzde 20 oranında bir düşüş ve gıdanın bulunabilirliğinde yüzde 10 oranında bir düşüş kaydedilmiştir (Aydın ve Güner, 2020: 159). Covid-19 salgını, ülkelerin küresel tedarik ağında birbirlerine bağımlı olduklarını göstermiştir. Örneğin, salgın sırasında tıbbi ekipman üzerinde kısıtlamalar konulmuş ve ABD’de kurulu bazı işletmelerin diğer ülkelere malzeme göndermesi yasaklanmıştır. Birkaç ülke ekipmanların doğrudan ihracatını yasaklamak yerine tedarikçi işletmelere kısıtlamalar getirmiştir. Salgın nedeniyle önemli gıda ihracatçıları olan Kazakistan ve Vietnam, ihracatlarını kısıtlamıştır. Yemeklik yağ ihracatı Sırbistan tarafından kısıtlanmıştır (Kerr, 2020: 227).

Covid-19 salgını ile birlikte ulaşım maliyetlerinde yaşanan artış girdi maliyetlerini de arttırmıştır. Çiftçiler, artan girdi maliyetlerini azaltmak için üretimi azaltmak veya üretim sırasında gübre kullanımını azaltmak gibi yöntemler kullanmıştır. Üretimin azaltıldığı ülkeler genellikle gelişmekte olan ülkeler olmakla birlikte bu ülkelerde üretim yapan çiftçilerin kazançları girdi maliyetlerini karşılayamamıştır. Bu mali engeller, gelişmekte olan ülkelere gıda ithalatını da zorlaştırmıştır (FAO, 2022). Birleşmiş Milletler 2020 raporuna göre, salgın sırasında dünya nüfusunun onda birinin (811 milyon kişi) beslenme konusunda yetersizlik yaşadığı açıklanmıştır. Rakamların bu yönde olması, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin başında yer alan açlığa son verme hedefi için çok fazla çaba gösterilmesi gerektiğinin kanıtı niteliğindedir. Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu raporu, FAO, UNICEF, DSÖ, IFAD ve WFP tarafından salgın sırasında dünya çapında yayınlanan ilk rapordur. Rapora göre, 2019 yılında yetersiz beslenen insanların oranı yüzde 8.4 iken 2020 yılında bu oran yüzde 9,9 olmuştur. Kıta olarak incelendiğinde, yetersiz beslenmeye maruz kalan 418 milyon kişi Asya'da, 282 milyon kişi Afrika'da ve 60 milyon kişi Latin Amerika ve Karayipler'de yaşamaktadır. Yetersiz beslenmek zorunda kalan insanların sayısı Afrika'da hızla artmaktadır (UNICEF, 2021). Covid-19 salgını, daha düşük gelirli ülkeler için sorun olmaya devam etmiş ve ülkeler arasındaki eşitsizliği arttırmıştır. 2021 yılı verilerine göre, salgının başlangıcından bu yana yetersiz beslenmek zorunda kalan insanların sayısı 150 milyon artarak 702 ila 828 milyona ulaşmıştır. Gıda güvensizliği yaşayan insan sayısı ise 2019 yılından beri 350 milyon kişi artarak 2021 yılında yaklaşık 2.3 milyar kişiye ulaşmıştır (FAO, 2022: 9-10).

Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayan tarım sektöründe gıda üretimi ve dağıtımı, gıda güvenliği açısından çok önemlidir. Gıda güvenliği, yeterli üretimin ve ürün tedarikinin sağlanması, ekonomik olarak gıdaya erişilebilirlik ve tarım politikalarının varlığı gibi temel koşullardan oluşur. Tarım sektörünün gıda güvenliği, Covid-19 salgını nedeniyle ortaya çıkan sorunlardan etkilenmiştir (Aydın ve Güner, 2020: 156). Salgın ve gıda yetersizliğinden endişe duyan ülkeler kendilerini korumak için önlemler almıştır. ABD, Rusya, Fransa, İtalya, Çin ve İspanya gibi ülkeler tarımda en güçlü olmakla birlikte Covid-19 salgınından en çok etkilenen ülkeler arasındadır. Küresel gıda sistemi, özellikle bu ülkelerin tarım sistemlerinin salgından etkilenme

düzeyleri ve salgından çıkış sürelerine bağlı olarak önemli ölçüde etkilenmiştir (Gülçubuk, 2020: 9). Ticarete getirilen sınırlamalar ile kısmi veya tam kapanma önlemleri, temel gıda ürünlerine olan ihtiyacının karşılanmasını da zora sokmuştur. Ürünler üzerindeki arz ve talep düzensizliği fiyat dengelerinin bozulmasına neden olurken ekonomik olarak dışa bağlı ülkelerin gıda ürünlerine erişimini de kısıtlamıştır. Gıda dağıtımını özellikle Covid-19 salgını sırasında hem ulusal hem de uluslararası olarak sınırlandırmıştır. Kendi gıda tedarik zincirlerini oluşturabilen ülkeler, temel gıda maddelerinin ulaşımında sorun yaşamazken temel gıda ürünlerinde dışa bağımlı kalan ve ekonomik zorluklar yaşayan ülkeler, gıda tedarikini sağlayabilmek için mücadele etmektedir. Bu bağlamda, az gelişmiş olarak kabul edilen ülkeler salgın ve kriz dönemlerinde, gelişmiş ülkelere göre daha fazla zorlukla karşı karşıya kalmaktadırlar (Torun, 2020: 40-41).

Covid-19 salgını tarımsal arz ve talebi önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle salgın sırasında hareketliliğin durdurulması tarımda yetersiz olan ülkelerde sorunlara yol açmıştır. Salgının ne kadar uzun süreceği konusunda zaman içinde bir fikrin oluşmaması, tedarikçi ülkelerin kendi gıda stoklarını koruyabilmek için kısıtlamalara gitmeleri yol açmıştır. Dünyanın en büyük buğday üreticisi olan Rusya, kendi stoklarını korumak için ihracata kısıtlamalar getirmiştir. Bu dönemde Rusya, ihracatını on gün boyunca durduracağını ve devamında belirli bir kotaya bağlı olarak bunu yapacağını açıklamıştır. Kazakistan, Vietnam ve Sırbistan gibi ülkeler de patates, un, ayçiçeği ve şeker ihracatlarını kısıtlamıştır. Salgının en yoğun olduğu Avrupa ülkesi olan İtalya'da hükümetin hasat, paketleme ve ürünlerin nakliyesi sırasında kısıtlamalar koyup önlemler alması, sektörü olumsuz yönde etkilemiştir (Akın vd., 2020: 908). Covid-19'un gıda piyasasındaki temel etkisinin özellikle düşük gelirli ve yoksul ülkeler üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olacağı öngörülmüştür. Yemen, Tacikistan, Küba, Mısır ve Azerbaycan gibi gıda açısından dışa bağımlı ülkeler, salgının gıda sorunlarını artıracığını belirtmişlerdir. Bu ülkelerde gıda fiyatlarında özellikle yüzde 15 ilâ yüzde 25,9 arasında bir artış tahmin edilmiştir. Yine tahıl grubunda, az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere fiyatlarında yüzde 35,7 gibi bir artış öngörülmüştür. Hastalığın Çin'den yayılması, ilk kısıtlamaların bu ülkeden başlaması ve ithalatçı konumundaki birçok ülkenin Çin'den gelen tarım ürünlerine kısıtlamalar getirmesi gibi nedenler dünya tarım ticaretini önemli ölçüde etkilemiş ve

ihracat oranında yaklaşık yüzde 11.6'lık bir düşüş eğilimi yaşanmıştır. Covid-19'un ortaya çıkmasından itibaren dünya gıda ticaret arzında yüzde 12.7 oranında bir düşüş saptanmıştır. Pirinç, patates ve buğday gibi temel besinlerin arzındaki düşüşün yaklaşık yüzde 15 olduğu görülmüştür (Espitia, Rocha ve Ruta, 2020: 10).

Covid-19 salgını, dünya gıda sisteminde önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu değişimlerden biri de tüketicilerin satın alma alışkanlıklarıdır. Özellikle salgının ilan edilmesinin ardından tüketicilerin satın alma davranışlarını değiştirdikleri görülmüştür. Bu süre boyunca tüketicilerin daha fazla taze meyve ve sebze tükettiğini ve kısa ömürlü yiyecekler yerine uzun ömürlü yiyecekler olan tahıllara yöneldiğini gösteren bazı araştırmalar yapılmıştır. Aynı zamanda salgının ilk aylarında, yaşanan panikle birlikte marketlerdeki stoklama alışkanlıklarının gıda israfına neden olduğu kanıtlanmıştır (Demir, 2021: 133-136).

Covid-19 salgınıyla birlikte 2020 yılında gıda fiyatları dünya çapında düşmüştür. 2020 yılının Mart ayında, et, şeker, yağlı tohumlar ve süt ürünleri gibi gıda ürünlerinin aylık fiyat değişimlerini analiz eden gıda fiyat endeksi, bir önceki aya göre yüzde 4,3 gibi bir düşüş yaşarken aynı dönemde Türkiye'de gıda fiyatlarında yüzde 1,95 oranında bir artış olmuştur. 2020'de sağlık harcamalarında meydana gelen artıştan sonra gıda fiyatlarındaki bu artış enflasyonda önemli bir rol oynamıştır. FAO verilerine göre, dünya çapında gıda fiyatlarının 2020 yılı Ocak ayından itibaren düştüğü belirtilirken TÜİK verilerine göre ülkemizde gıda fiyatları aydan aya artmaktadır. Mayıs verileri de dahil olmak üzere son 12 aylık dönemde toplamda yüzde 11,96'lık bir fiyat artışı olmuştur (Gülçubuk, 2020: 11). 2022 yılı gıda fiyatlarının incelendiği FAO verilerine göre ise bir önceki yıla göre gıda fiyatları yüzde 14,3 artmıştır. Bu, FAO'nun 1990 yılından bu yana yapmış olduğu kayıtlar arasında en yüksek orandır (BBC, 2023).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİNİN İŞGÜCÜ PİYASASINA YANSIMALARI VE TÜRKİYE

3.1. İŞGÜCÜ, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİLERİ

Covid-19 salgını bir sağlık krizi olmanın ötesinde, arz ve talep düşüşüyle hem kayıtlı hem kayıt dışı sektörde büyük istihdam kayıplarına neden olmuş ve işgücü piyasası krizini doğurmuştur. Gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünya istihdam kayıplarıyla ve artan işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşmeyle birlikte işgücünün sektörler itibarıyla hizmetler sektöründe yoğunlaşması ve Covid-19 tedbirlerinin ağırlıklı olarak hizmetler sektöründeki işletmeleri etkilemesi hem Türkiye’de hem de dünyada istihdam kayıplarına neden olmuştur.

3.1.1. Küresel Bağlamda İşgücü, İstihdam ve İşsizlik

Salgın sırasında özellikle kapanma ve hareket kısıtlamalarına bağlı olarak işgücü arzında sorunlar yaşanmıştır. Salgının başında Avrupa ve Kuzey Amerika işgücü arzında en büyük sorunlara sahip olan bölgeler olmuştur. Salgın ile ILO’nun küresel işgücüne yönelik ilk tahminleri, salgının ardından işsizlik oranlarında ve çalışma saatleri kaybında önemli bir artış olacağını işaret etmiştir. Düşük, orta ve yüksek şeklinde farklı senaryolara bağlı olarak tahminler gerçekleşmiştir. Bu kapsamda ILO, düşük senaryoya göre küresel işsizlikte 2019 yılındaki 188 milyon taban seviyesi üzerine 5,3 milyon, yüksek senaryoda ise 24,7 milyonluk artış olacağını tahmin etmiştir. Orta senaryoda ise küresel işsizlikte 13 milyonluk artış olacağı tahmin edilmiştir. Salgının ortaya çıktığı ilk dönemlerde gerçekleştirilen bu tahminlerde bile küresel işsizlikte büyük bir artış olacağı işaret edilmiştir. Öyle ki 2008 yılında gerçekleşen küresel finans krizinde, 2008-2009 yılları arasında küresel işsizlikte 22 milyonluk artış gerçekleşmiştir. Yine ILO’nun “Covid-19 ve Çalışma Yaşamı” başlıklı çalışmasının ilk baskısında belirtildiği üzere, karantina önlemleri ve üretimdeki durgunluk nedeniyle işgücü arzında azalış meydana gelmektedir. Bu noktada, işgücü piyasasında meydana gelen etkiler itibarıyla çalışanlar için büyük gelir kaybının olacağı gözlemlenmektedir. Yapılan düşük, orta ve yüksek senaryolu tahminlere göre işgücü gelirinde toplam kaybın 860 ila 3,440 milyar ABD doları arasında olması

beklenmiştir. İşçi gelirlerinde yaşanan keskin kayıp, talebi kısararak daha az mal ve hizmet tüketimine dönüşecek ve bu durum işletmelerin sürekliliğine ve ekonomik büyümeye ciddi zarar verecektir (ILO, 2020).

ILO, Covid-19'un işgücü piyasası üzerinde etkilerini doğru ölçmek ve salgının oluşturduğu istihdam kaybını analiz etmek adına tam zaman işe eşdeğer istihdam kaybı yöntemini geliştirmiştir. Bu yöntemde, salgın sırasında çalışma sürelerinde meydana gelen azalmanın tam zamanlı işteki karşılığı hesaplanmış ve işsizlik ile çalışma sürelerindeki azalma birlikte analiz edilmiştir (Disk-AR, 2021: 3). ILO'nun gözlem raporlarında tam zamanlı işe eşdeğer istihdam kayıplarını çeyrekler itibarıyla hesaplanmıştır. Buna göre 2020 yılının ilk çeyreğinde 2019 yılının son çeyreğine göre çalışma sürelerindeki kayıp yüzde 5,4 olup 155 milyon tam zamanlı işe eşdeğer olmuştur. İkinci çeyrekte ise çalışma süresi kaybı yüzde 14'e ulaşmış ve 400 milyon tam zamanlı işe eşdeğer olarak hesaplanmıştır. Çalışma sürelerinde en büyük kayıp Amerika Kıtası'nda yaşanmıştır (ILO, 2020). Çalışma süresi kayıplarının 2020 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 12,1 veya 345 milyon tam zamanlı işe eşdeğer olması tahmin edilmiştir. 2020 dördüncü çeyrekte ise çalışma süresi kayıplarının yüzde 8,6 ile 245 milyon tam zamanlı işe eşdeğer olması tahmin edilerek istihdam üzerindeki büyük tahribat gözler önüne serilmiştir (ILO, 2020). En nihayetinde ILO'nun gözlem raporlarından yedincisinde, işgücü piyasalarının daha önce karşılaşılmamış derecede etkilendiği analiz edilmiştir. Bu kapsamda 2020 yılında 2019 yılının dördüncü çeyreğine göre küresel çalışma saatlerinin yüzde 8,8'inin kaybedildiği ve bu oranın 255 milyon tam zamanlı işe eşdeğer olduğu raporlanmıştır. Çalışma süreleri üzerinden hesaplanan istihdam kayıpları daha çok Latin Amerika, Güney Avrupa ve Güney Asya'da yüksek seyretmiştir. Covid-19 nedeniyle yaşanan istihdam kaybı, 2008-2009 küresel finans krizi döneminde ortaya çıkan istihdam kayıplarından yaklaşık dört kat daha yüksektir (ILO, 2021). 2021 yılının ilk çeyreğinde yüzde 4,5 oranında çalışma süresi kaybı veya 131 milyon tam zamanlı işe eşdeğer istihdam kaybı, ikinci çeyreğinde yüzde 4,8 oranında çalışma süresi kaybı veya 140 milyon tam zamanlı işe eşdeğer istihdam kaybı ve üçüncü çeyrekte yüzde 4,7'lik çalışma süresi kaybı gerçekleşerek 137 milyon tam zamanlı işe eşdeğer istihdam kaybına karşılık gelmiştir. 2021 yılında gerçekleşen çalışma saatleri salgın öncesi dönemi ifade eden 2019 son çeyreğinin oldukça altında kaldığı görülmektedir. 2021 yılının son çeyreğinde yüksek

ve üst-orta gelirli ülkelerde çalışma saatleri toparlanma eğiliminde 2022'ye başlarken, alt-orta ve düşük gelirli ülkeler ise yüksek istihdam kayıplarına devam etmiştir (ILO, 2021). 2022'de toparlanma sürecine rağmen dünyada gerçekleşen çalışma süreleri kaybı, ilk çeyrekte 2019'a kıyasla yüzde 3,8 daha düşük olmakta ve 112 milyon tam zamanlı işe eşdeğer istihdam kaybına karşılık gelmektedir (ILO, 2022).

Tablo 10: Salgın Öncesi ve Sonrası Küresel İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları

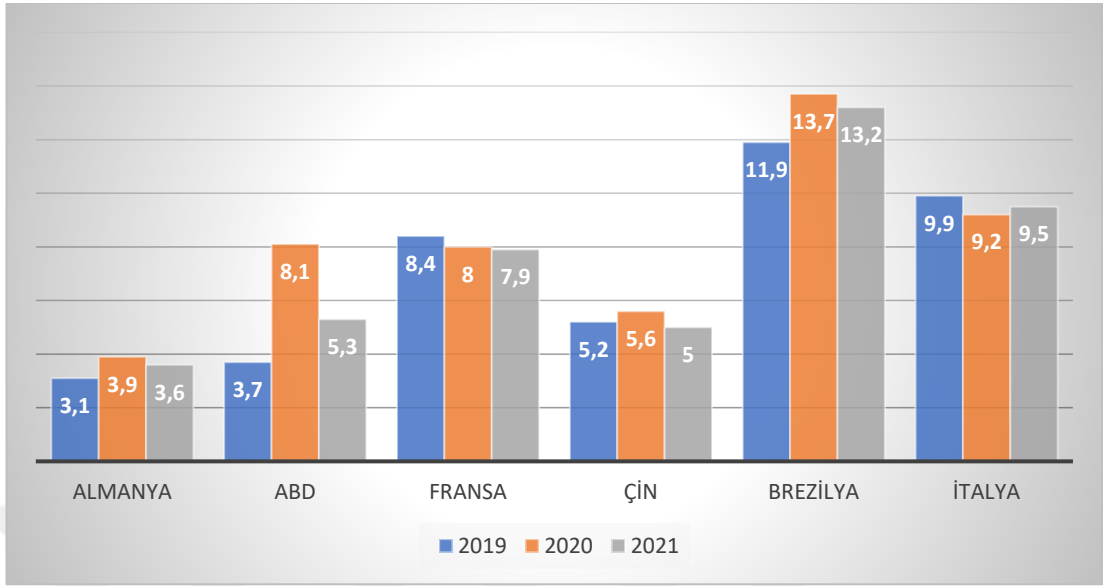
Yıl	İşgücüne Katılım Oranı	İşsizlik Oranı
2019	60,5	5,5
2020	58,6	6,9
2021	59,0	6,2
2022	59,3	5,9

Kaynak: ILO, 2022.

Covid-19 salgınıyla ortaya çıkan ekonomik krizin işgücü piyasasına yansması daha önceki krizlerden farklı olmuştur. Salgın, işgücü piyasasında işsizlikten ziyade işgücüne dahil olmayanlarda bir artış oluşturmuştur. İşgücü piyasasından ayrılanların çoğu uzun süre tam anlamıyla piyasaya dönememiştir. Salgının etkisinin hissedilmeye başladığı 2020 yılında 2019 yılına göre neredeyse yüzde 2 oranında gerçekleşen işgücüne katılım oranı kaybı, 2022 yılı itibarıyla yüzde 59,3 olarak hesaplanmıştır. Bu durum kısmî toparlanma olduğunu göstermektedir. Ancak salgının işgücü piyasasında özellikle işgücüne katılım oranı üzerinde yarattığı etkinin, geçici veya kalıcı olacağı yönünde belirsizlik sürmektedir (ILO, 2022).

ILO verileri kapsamında 2019 yılında dünyada toplam işsiz sayısı 185.9 milyon iken 2020 yılında 223.7'ye yükselmiştir. 2021 yılında 214.2 olan toplam işsiz sayısı 2022 yılında 207.2 milyon olmuştur. 2023 tahminlerine göre küresel işsizlik oranının yüzde 5,7 ve toplam 202.7 milyon olacağı tahmin edilmektedir (ILO, 2022). Salgın sonrası verilere baktığımızda, işsizlik oranlarının salgın öncesi seviyesinin üzerinde kalmaya devam ettiğini görmekteyiz.

Şekil 4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranları

Kaynak: ILOSTAT, 2023.

Çalışma süreleri ve işgücü gelirleri karantina uygulamaları, evden çalışmaya yönelik düzenlemeler ve üretimdeki azalmaya bağlı işe son vermeler nedeniyle düşmüştür. 2020 yılında salgının en yoğun olduğu dönemde Kanada, ABD ve diğer ülkelerde işsizlik oranları artış göstermiştir. Örneğin, 2019 yılında Kanada'da işsizlik yüzde 5,7 iken 2020 yılında bu rakam yüzde 9,6'lık bir orana ulaşmıştır. Yine ABD rakamlarına bakıldığında, 2019 verisi yüzde 3,7 iken 2020'de yüzde 8,1'e yükselmiştir. Kanada ve ABD verilerinin 2021 yılında düşüşe geçmesi, salgının gidişatındaki normalleşmenin bir sonucudur. Kanada'nın 2021 işsizlik verisi yüzde 7,7 olmuş ve ABD'de de işsizlik oranı yüzde 5,3 olarak ölçülmüştür. Çin ise işsizlik oranları yönünden salgından görece daha az etkilenmiştir. Salgının Çin'de başlamasına ve ülke çapında yayılmasına rağmen işsizlik oranı düşük kalmıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 131). ILO verilerine göre Afrika Kıtası'nda işsizlik oranlarında 2019 ilâ 2020 yılları arasında yüzde 0,6 oranında, Asya Kıtası'nda yüzde 1,4 oranında, Avrupa Kıtası'nda 0,4 oranında, Amerika Kıtası'nda ise yüzde 3 oranında artış yaşanmıştır (ILOSTAT, 2023). Ülkelerin resmi istihdam oranlarından hareketle, ILO'ya göre dünyada istihdam oranı 2019 yılında yüzde 57,3 iken 2020 yılında bu oran yüzde 54,8'e düşmüştür. 2021 yılında yüzde 55,8'e çıkan bu oranın 2023 yılında yüzde 56,0 olacağı tahmin edilmiştir (ILO, 2022). Dolayısıyla istihdam oranlarında salgın öncesi verilere ulaşamadığını görmekteyiz. Ülkeler henüz istihdam oranlarında ve işgücüne katılım oranlarında tam

anlamıyla bir toparlanma yaşamamışlardır. Bu kapsamda işgücü piyasası durgunluğu hâlâ devam etmektedir.

İşgücü piyasasına ilişkin temel göstergeler, henüz dünyanın tüm bölgelerinde Covid-19 salgını öncesindeki verilere ulaşamadığını göstermektedir. Başta istihdam oranı olmak üzere işgücü piyasasına ilişkin göstergeler, Avrupa bölgesini de kapsayacak şekilde salgın önceki seviyelere göre olumsuz seyretmektedir. Bölgeler için yapılan 2023 tahminleri toparlanmanın zaman alacağına işaret etmektedir. Halihazırda Avrupa bölgesi ve Pasifik bölgeleri salgın öncesi işgücü piyasası göstergelerine ulaşmaya en yakın bölgelerdir. Buna karşın Latin Amerika ve Güneydoğu Asya en olumsuz göstergelere sahip bölgeler olmaktadır (ILO, 2022).

3.1.2. Türkiye’de İşgücü, İstihdam ve İşsizlik

Ülkemiz Covid-19 gibi tüm dünyayı etkisi altına alan salgına karşı işgücü piyasası göstergeleri bakımından olumsuz bir durumda yakalanmıştır. Aralık 2019’da ilk defa Çin’de görülmeye başlayan ve ülkemizde 2020 yılının Mart ayında ilk vakanın tespit edildiği salgına karşı, henüz salgının etkilerin hissedilmediği Aralık 2019’da ülkemizde işsizlik oranı yüzde 13.7 olarak ölçülmüştür. Kriz öncesi bu denli yüksek işsizlik oranına sahip olan ülkemizde Covid-19’un hissedildiği dönemlerde piyasaya ilişkin göstergeler daha da olumsuz hale gelmiştir. Rekor işsizlik oranıyla 2020 yılına giren ülkemizde beklentiler karamsar bir durumda seyrederken dünyayı etkisi altına alan Covid-19 ile birlikte yabancı yatırımcı belirsiz süreçte ülkeye yatırımdan kaçınmıştır. Bu durum, zaten salgınla birlikte durma noktasına gelen üretim süreçlerini daha da olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Henüz salgının etkilerinin hissedilmediği Ocak 2020’de, işgücü tanımında yer alan işsizlerin sayısını çıkardığımızda Türkiye’de 27 milyon kişi istihdam edilmekteydi. Ancak salgının şiddetinin arttığı Mayıs 2020’de ise belirsizliklerin de etkisiyle 25 milyon kişinin istihdam edildiği görülmektedir. Burada en önemli hususlardan biri işgücüne dahil olmayanların sayıca artmasıdır. Covid-19 salgını süresince işçiler iş ve gelir güvencesinden yoksun olduklarını düşünerek umudunu kaybetme noktasına gelmiştir. İşgücü, işsizlerin ve çalışanların toplamından oluşmaktadır. İşgücüne katılma oranı işsizlerin ve çalışanların toplamının aktif nüfusa oranıdır. Salgının başlangıcında işgücü oranı Ocak 2020’de yüzde 51 olarak

gerçekleşirken Mayıs 2020’de bu oran yüzde 47.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu azalışın ortaya çıkmasının ana nedeni iş arayanların umudunu kaybederek işgücü piyasasından ayrılmasıdır.

3.1.2.1. İşsizlik

Çalışanların ve iş arayan işsizlerin oluşturduğu işgücünün bir bölümünün fiilen çalışmama durumu işsizlik olarak ifade edilir. İşsizlik oranı, iş arayan işsizlerin işgücüne oranlanmasıyla ölçülür. Sosyal ve iktisadi maliyeti yüksek olan işsizlik, arzulanmayan ve ülke ekonomisinin yorumlanmasında dikkat edilen önemli bir göstergedir. İşsizliğin sosyal maliyeti, işsiz kalan bireyin sosyal itibarlarını, özsaygısını ve arkadaş çevrelerini kaybetmesi şeklinde ortaya çıkar. İktisadi maliyeti ise işsiz bireylerin fiilen çalışması halinde gerçekleştirecekleri üretim ve ortaya çıkaracakları ürün veya hizmetin yapılamaması şeklinde sonuç doğurur. Bu itibarla işsizlik, ülkenin kaynakları ve istekleri arasındaki dengeyi bozar ve mücadeleyi zorlaştırır (Ünsal, 2011: 112).

Covid-19 salgını öncesinde Türkiye’de genel ve tarım dışı işsizlik oranları sırasıyla yüzde 12,7 ve yüzde 14,6 olarak ölçülmüştür. Bu oranlar yüksek olup ülkemizin salgın ve akabinde ortaya çıkacak krize karşı kötü bir konjonktürde olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla İşsizlik Oranları

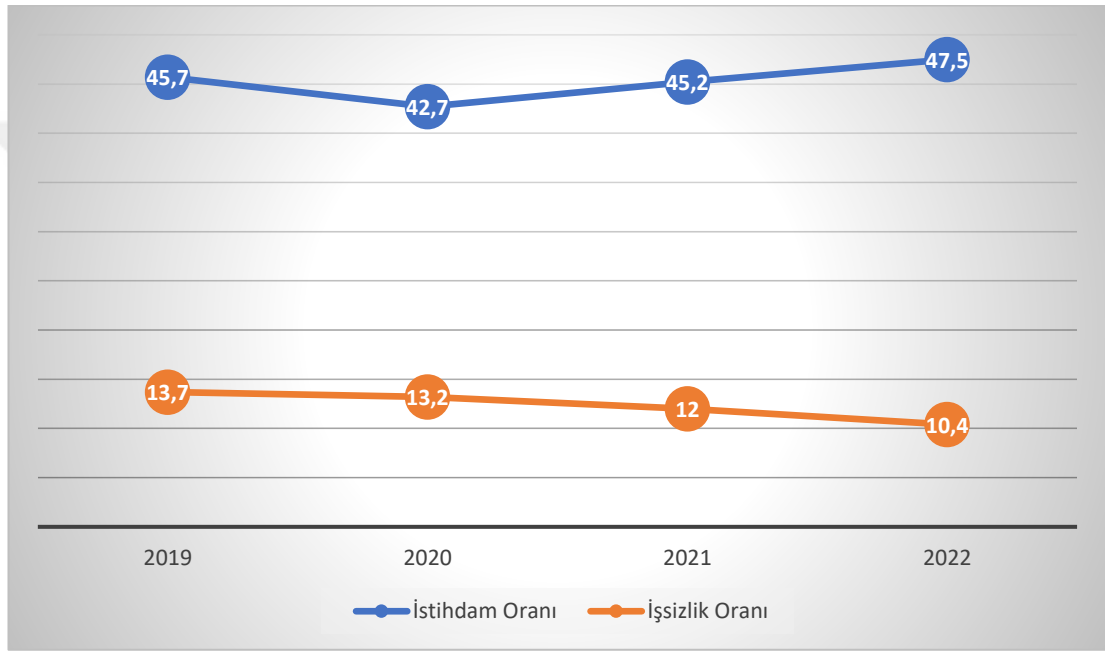
Yıl	İşsizlik Oranları
2014	9,9
2019	13,7
2020	13,2
2021	12,0
2022	10,4
2023 (Mart)	10,0

Kaynak: TÜİK, 2023.

Ülkemizde işsizlik sorunu yıllardan beri süregelen şekilde temel ekonomik sorunların başında gelmektedir. İşsizlik oranları 2014 yılında tek haneli olarak ölçülmüş, devam eden yıllarda Türkiye çift haneli işsizlik sorunuyla karşı karşıya

kalmıştır. Mart 2018’den itibaren işsizlik hızlı bir şekilde artış göstermiş, Ağustos 2019’da bir önceki yılın ikinci yarısından itibaren ekonominin genelinde yaşanan durgunluğa bağlı olarak işsizlik oranı yüzde 14,2 ile tepe noktasına ulaşmıştır. Tablo 11’den de görüleceği üzere 2019 yılında ülkemiz yüzde 13,7’lik işsizlik oranıyla salgın sürecine girmiştir. Nisan 2020’den itibaren salgının etkisinin görüldüğü ülkemizde işsizlik aylar itibarıyla düzenli bir şekilde düşmüş, yalnızca Temmuz 2020’de yüzde 14,6 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2020).

Şekil 5: 2019-2022 İtibarıyla İstihdam ve İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, 2022.

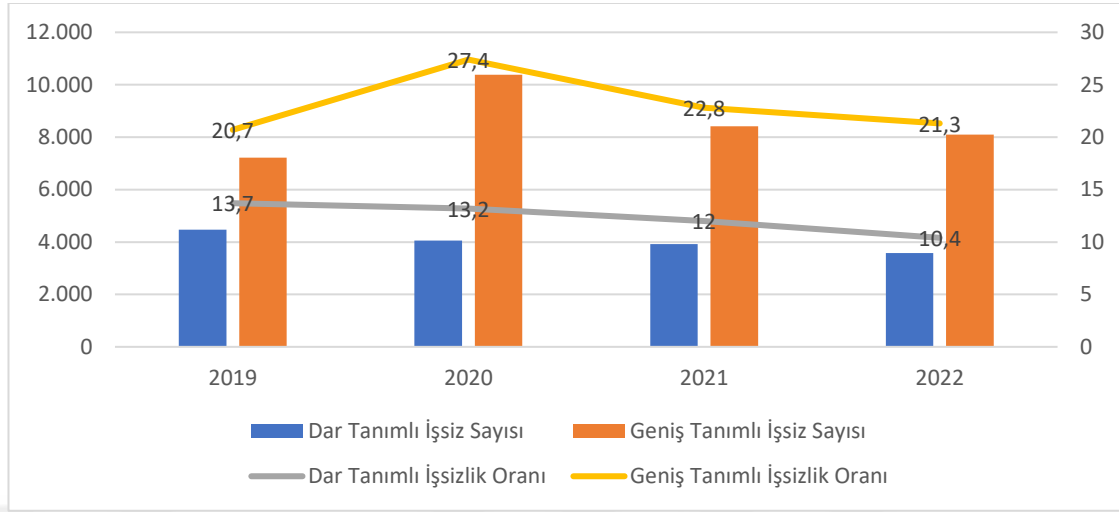
Sağlık krizi olarak ortaya çıkıp küresel ekonomide arz ve talep düşüşüne bağlı olarak bir işgücü piyasası krizini oluşturan Covid-19 salgınıyla ülkemizde işsizlik oranlarında meydana gelen düşüş, istihdam artışlarından kaynaklı gerçekleşmemiştir. Bu durum önemli ölçüde işgücünde meydana gelen azalıştan kaynaklanmaktadır. Şekil 5’te görüldüğü üzere, 2020 yılında istihdam oranı bir önceki seneye göre yüzde 3 oranında düşerken işsizlik oranı da aynı şekilde yüzde 0,5 oranında düşmüştür. 2019 yılında işsiz sayısı 4 milyon 469 bin iken 2020 yılında bu sayı 4 milyon 61 bine düşmüştür. 2019 ilâ 2020 yılı arasında işgücünde 1 milyon 676 kişilik bir azalış söz konusuyken, aynı zamanda 2019 ilâ 2020 yılları arasında işsiz sayısında da yaklaşık 400 bin kişilik azalış söz konusudur. Bu noktada işgücüne dahil olamayanlara ilişkin istatistiklere bakmak faydalı olacaktır. 2019 yılında işgücüne dahil olmayan sayısı 28

milyon 920 bin iken 2020 yılında 31 milyon 706 bine yükselmiştir (TÜİK, 2020). İşgücü tanımında iş arayan işsizler yer almaktadır. Dolayısıyla işsizlik oranındaki azalış istihdam artışlarından değil işgücüne dahil olmayanların artışından kaynaklanmıştır. Aynı zamanda 17.04.2020 tarihinde işten çıkış yasaklarının kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanınca uzatılması da beklenen işsizlik artışını önlemiştir.

Türkiye, yüksek büyümenin yaşandığı dönemlerde dahi yapısal işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Tarım dışı işsizlik oranına baktığımızda, Şubat 2018’de bu oran yüzde 11,7’ye kadar düşse de ardından hızlı bir şekilde artarak Temmuz 2019’da yüzde 16,5’e kadar yükselmiştir. Bu dönemden itibaren azalış yönünde seyir izleyen tarım dışı işsizlik oranları, Covid-19 öncesi yüzde 14,6’ya kadar gerilemiştir. İşsizlik oranları hâlâ çok yüksek oranlarda ölçülürken, esas sorun ortaya çıkan iyileşmenin istihdam artışları ile değil işgücünde meydana gelen olağan dışı azalışlardan kaynaklanmasıdır. Covid-19 salgınıyla ortaya çıkan kriz, ülkenin yeni yapısal sorununu daha da derinleştirmiştir (Gürsel ve Uysal, 2020: 316).

Covid-19 salgını işsizlik hesaplamalarında bir metodoloji değişikliğini gerektirmiştir. Açıklanan resmi işsizlik oranları eleştirilere sebep olurken, bazı kuruluşların yararlandığı alternatif işsizlik hesaplamaları da Mart 2021’den itibaren TÜİK tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda dar tanımlı işsizlik hesaplamalarının yanında, zamana bağlı eksik istihdam ve potansiyel işgücünü içeren atıl işgücü oranları da hesaplanmaya başlanmıştır. Atıl işgücü oranları aslında geniş tanımlı işsizliği vermektedir. Geniş tanımlı işsizlik kapsamında ele alınan atıl işgücü, zamana bağlı eksik istihdam edilenleri (kısa zamanlı çalışanları, mevsimlik çalışanları), standart işsizleri ve potansiyel işgücünü (halen çalışmayıp iş bulursa çalışmak isteyenleri) kapsamaktadır. Geniş tanımlı işsizlik, dar tanımlı işsizliği de kapsayan, iş bulma ümidini kaybeden işsizler, iş aramayıp da çalışmaya hazır olan işsizler, mevsimlik ve zamana bağlı eksik istihdam edilen çalışanları içeren alternatif bir hesaplama yöntemidir (Çelik, Beyazbulut ve Kandaz, 2021: 323).

Şekil 6: Salgın Döneminde Türkiye’de Dar Tanımlı ve Geniş Tanımlı İşsizlik Göstergeleri %

Kaynak: TÜİK ve Disk-AR, 2023.

Covid-19 salgını süresince TÜİK tarafından açıklanan resmi verilere göre işsizlik oranlarında düşüş gözükmesine rağmen, alternatif işsizlik oranları hesaplama yöntemlerinden geniş tanımlı işsizlik oranları verilerine baktığımızda durumun farklı olduğunu görmekteyiz. Şekil 6’da aylar itibarıyla farklılık gösteren geniş tanımlı işsizlik oranlarının yıllık ortalaması gösterilmiştir. Dönemler itibarıyla incelendiği zaman Covid-19 salgının hissedildiği ilk aylarda geniş tanımlı işsiz sayıları daha fazla gerçekleşmiştir. Örneğin Disk-AR tarafından işgücü piyasasına ilişkin yapılan araştırmada Mayıs 2020’de oran 29,4’e yükselmiş ve Covid-19 nedeniyle eşdeğer tam zamanlı iş kayıpları eklenerek geniş tanımlı işsiz sayısı revize edildiğinde sayı 17 milyonun üzerinde çıkmaktadır (Disk-AR, 2020).

Tablo 12: Salgın Sırasında İşgücünün Genel Görünümü (2019-2020)

Gösterge	2019	2020	Fark
İşgücü (Bin)	32.549	30.873	- 1.679
İşgücüne Katılım Oranı (Yüzde)	53,0	49,3	-3,6
İstihdam (Bin)	28.080	26.812	-1.268
İstihdam Oranı (Yüzde)	45,7	42,8	-2,8
İşsiz Sayısı (Bin)	4.469	4.061	-408
İşsizlik Oranı (Yüzde)	13,7	13,2	-0,6
Geniş Tanımlı İşsiz Sayısı (Bin)	7.222	9.638	2.416
Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,7	27,4	6,7
Salgın Kaynaklı Geniş Tanımlı İşsizlik ve İş Kaybı (Bin)		12.115	
Salgın Kaynaklı Geniş Tanımlı İşsizlik ve İş Kaybı Oranı (Yüzde)		34,4	

Kaynak: Disk-AR, 2021.

Ülkemizde salgının etkisiyle resmi olarak işsiz kabul edilenlerin yanında zamana bağlı eksik istihdamı ve potansiyel işgücünü de eklediğimizde geniş tanımlı işsizliğin arttığını ve yapısal sorun olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. TÜİK tarafından açıklanan 2023 Nisan verilerine göre atıl işgücü oranı yüzde 23,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2023). Disk-AR'ın istihdamın genel görünümüne ilişkin yaptığı araştırmaya göre Nisan 2023 itibarıyla ülkemizde geniş tanımlı işsiz sayısı 9 milyon 138 bin kişi olarak hesaplanmıştır (Disk-AR, 2023). İşgücünün gerçek görünümünü daha doğru analiz edebilmek adına alternatif işsizlik hesaplamalarına ihtiyaç vardır. Diğer yandan genç işsizlik ve kadın işsizliği işgücü piyasasına ilişkin yapısal sorun olup, oranları yüksek bir şekilde ölçülmeye devam etmektedir. TÜİK verilerine göre 2019 yılında genç işsizlik oranı yüzde 25,4, kadın işsizlik oranı yüzde 16,5 olarak ölçülmüştür. Salgının etkisinin hissedildiği 2020 yılında ise bu oranlar sırasıyla 25,3 ve 15,3 olmuştur. Geniş tanımlı işsizlik verilerine baktığımızda ise, Disk-AR'a göre 2020 yılında erkeklerde yüzde 23,5, kadınlarda yüzde 34,8 ve gençlerde 41,1 olarak gerçekleşmiştir (Disk-AR, 2021).

Disk-AR tarafından ILO'nun salgının istihdama etkisini doğru analiz etmek için kullandığı metodu esas alarak yapılan hesaplamada, salgının etkisinin doğrudan hissedildiği 2020 yılında istihdam kaybı 4.3 milyon olmuştur. Bu sayının oransal karşılığı yüzde 15,8'dir. 2021 yılı itibarıyla tüm salgın dönemi dikkate alındığında ise toplam istihdam kaybı 3,6 milyon olmuştur. Buna göre 3.6 milyon işçi normal çalışma süresinin altında çalışmak zorunda kalmıştır (Disk-AR, 2021: 8).

3.1.2.2. İşgücüne Katılım

Kurumsal olmayan sivil nüfus içinde çalışanlar ve iş arayan işsizler işgücünü oluşturmaktadır. İşsiz olup da iş aramayanlar ise sivil nüfus içerisinde işgücüne dahil olmayanlar olarak temsil edilir. İşgücünün kurumsal olmayan sivil nüfusa oranı ise bize işgücüne katılım oranını vermektedir. İşgücüne katılım oranı sivil nüfusun ne kadarlık kısmının çalıştığını ve çalışmak istediğini gösterir. İşgücüne dahil olmayanlar ve ümidi kırılmış olarak tanımlanan grup ise işgücüne katılım oranının düşmesine neden olur (Ünsal, 2011: 106). Hem ülkemizde hem de dünyada Covid-19 salgını ile birlikte alınan tedbirler ve kısıtlamalara bağlı olarak, özellikle hizmetler sektöründeki işletmelerin geçici bir süre ile kapatılması, salgının yarattığı belirsizlikle beraber iş arayanların ümidinin kırılması, işten çıkarmaların artması hem işgücüne katılma oranını hem de işsizlik oranlarını etkilemiştir.

Salgının ülkemizde görüldüğü ve Nisan ayı ile birlikte etkilerinin hissedildiği dönemde üretimde yavaşlama, işletmelerin kapanması, iş bulma beklentilerinin zayıflaması ve bireylerin ümidini kaybedip iş aramaktan vazgeçmesi sonucu doğmuş ve işgücüne katılım oranları değişiklik göstermiştir.

Tablo 13: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla İşgücüne Katılım Oranları

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı
2019	53,0
2020	49,3
2021	51,4
2022	53,1
2023 (I. Çeyrek)	53,7

Kaynak: TÜİK, 2023.

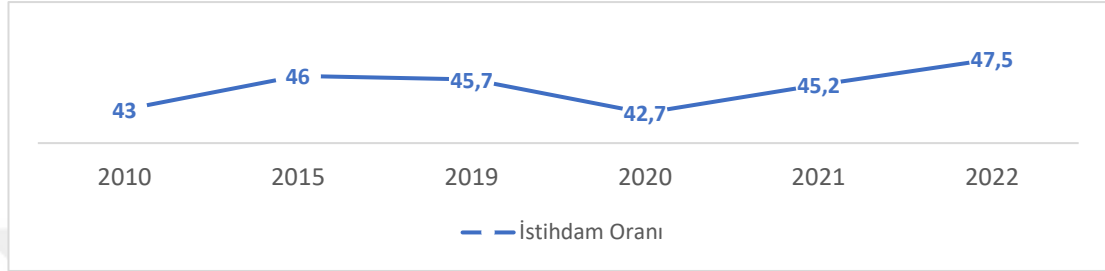
Tablo 13’te görüleceği üzere 2019 yılında işgücüne katılım oranı yüzde 53,0 olarak ölçülürken, bu oran 32 milyon 549 bin kişiyi kapsamaktadır. 2020 yılına gelindiğinde ise işgücüne katılım oranı yüzde 49,3 olmuş ve işgücü sayısı 30 milyon 873 bin olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla 2020 yılında 1 milyon 676 bin kişi işgücü kapsamından çıkmıştır. İşgücü sayısında ortaya çıkan bu gerileme, bireylerin Covid-19 nedeniyle piyasada oluşan belirsizliğe istinaden ümitlerinin kırılması ve iş aramamasından kaynaklanmıştır. Salgın süresince hükümet istihdamı korumaya yönelik tedbirler uygulamaya çalışsa da iş arayanların karşılaştığı risklere ilişkin yeterli müdahaleler yapılamamıştır. İş arayıp da işgücü içerisinde yer alan işsizler, salgının oluşturduğu kriz ortamı nedeniyle ümitlerini kaybederek işgücü kapsamından çıkmıştır. Bu kapsamda istihdamda beklenenin altına gerileme söz konusu olduysa da işgücünde yaşanan kayıplar derinleşmiştir (Gürsel ve Uysal, 2020: 339). İşgücüne katılım oranında meydana gelen azalma bir yandan da üretime katkı sağlayan kesimin azalması anlamına gelmektedir. Bu durum, toplum ihtiyaçlarının karşılanmasında azalan üretken nüfusa bağımlılığı arttırırken, ortaya çıkacak arz krizine bağlı olarak temel ekonomik göstergelerde olumsuz seyre neden olmaktadır (Şahin, 2007: 555).

3.1.2.3. İstihdam Oranı

Bir ülkede toplam nüfusun kışla, hapisane ve hastane gibi yerlerde ikamet edenlerden arındırılmış hali bize kurumsal olmayan sivil nüfusu verir. 15 yaş üzeri nüfusu kapsayan kurumsal olmayan sivil nüfus, çalışanlar, işsizler (iş arayanlar) ve iş aramayanları kapsamaktadır. Çalışan nüfusun kurumsal olmayan sivil nüfusa (aktif nüfus) oranı istihdam oranını verir ve sivil nüfusun ne kadarlık kısmının halihazırda

çalıştığını gösterir (Ünsal, 2011: 107). Türkiye işgücü piyasasında en önemli göstergelerden biri olan istihdam oranına baktığımızda, Covid-19 salgınının etkisi özellikle 2020 yılında ciddi şekilde hissedilmiştir. Ülkemizde istihdam oranı uzun yıllardır yüzde 50'nin üzerine çıkmazken, ekonominin Covid-19 salgınına kötü bir konjonktürde yakalanması durumu daha da kötüleştirmiştir.

Şekil 7: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla İstihdam Oranı

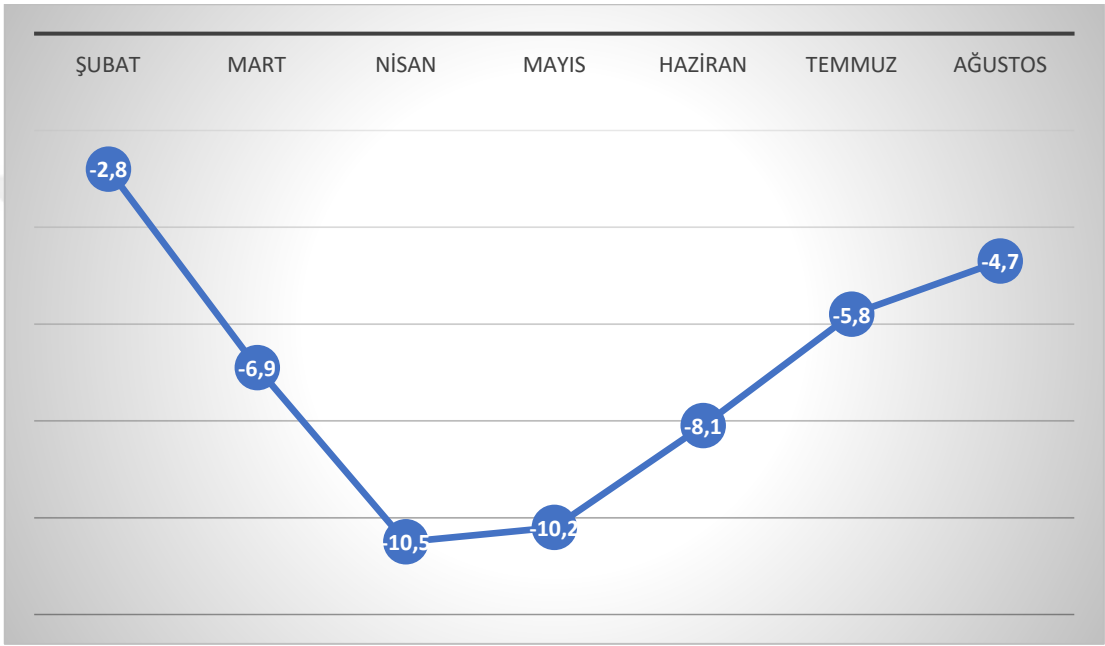
Kaynak: TÜİK, 2022.

Şekil 7’de de görüleceği üzere salgının etkisinin hissedildiği 2020 yılında istihdam oranında 2019’a göre yüzde 3’lük bir düşüş gerçekleşmiştir. 2019 yılında 28 milyon kişi işgücü piyasasında istihdam edilirken, 2020 yılında yaklaşık 1.2 milyon kişilik azalışla aktif nüfustaki istihdam edilen kişi sayısı 26.8 milyon kişi olmuştur. Yüzde 42,7’lik istihdam oranıyla Türkiye’de 2010 yılından sonraki en düşük istihdam oranı ölçülmüştür. 2023 yılının Nisan ayında TÜİK’in açıkladığı verilere göre istihdam oranı yüzde 48,4 olurken, 31 milyon 610 bin kişi işgücü piyasasında istihdam edilmektedir (TÜİK,2023). TÜİK ve farklı kamu kurumlarının işgücü piyasasına ilişkin verilerini incelediğimizde, 2020 yılı başlarında artış gösteren istihdam oranları Covid-19 salgınının etkisiyle ilk aylarda ciddi anlamda düşüş göstermiştir. Salgının ilk dönemlerinde yaşanan bu azalış şüphesiz ki belirsizlik süreci ve işverenlerin kriz ortamlarında ilk olarak işgücü maliyetlerini azaltma girişiminden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda iş güvencesinden yoksun işçiler ilk etapta kolayca işten çıkarılan grup olmuştur. Hükümet tarafından uygulanan işten çıkarma yasakları ve sağlanan ödenekler ile istihdam kayıplarının önüne geçilmek hedeflenmiştir. 2020 yılının ikinci yarısından itibaren istihdam oranlarında toparlanma yaşanmıştır (Güner, Öztürk ve Bozkurt, 2021: 11). Öyle ki Haziran 2020’de yüzde 42,4 olan istihdam oranı, Eylül 2020’de yüzde 44,1 olmuştur.

TÜİK verileri doğrultusunda SGK Uzmanları tarafından hazırlanan raporda, salgının ortaya çıkmadığı varsayımı altında 2020 yılında Türkiye’de istihdamın 2019

yılının üzerinde, 2018 yılının ise altında ölçüleceği tahmin edilmiştir. Bir diğer çalışmada ise 2020 yılı Şubat-Ağustos döneminde ortalama istihdam kayıp oranları hesaplanmıştır. Şekil 8’de görüleceği üzere 2020 yılının Şubat-Ağustos döneminde istihdamda ortalama olarak yüzde 7’lik bir kayıp söz konusu olmuştur. Salgının etkisinin daha yoğun hissedildiği dönemlerde istihdam kayıplarındaki oran yüzde 10’un üzerine çıkmıştır (SGK, 2021).

Şekil 8: 2020 Şubat-Ağustos dönemlerinde İstihdam Kaybı Oranları

Kaynak: SGK, 2021.

3.1.2.4. Sektörel Açıdan İstihdam

Sektörel istihdamın toplam istihdam içerisindeki payına baktığımızda, küreselleşme ile beraber hem ülkemizde hem de dünyada hizmetler sektörü istihdamının, toplam istihdam içerisindeki payının arttığını görmekteyiz. 2010 yılında hizmetler sektörünü istihdamının toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 49,1 iken henüz ülkemizde Covid-19 hastalığının görülmediği 2019 yılında bu oran yüzde 56,4 olmuştur. 2019 yılında hizmetler sektöründe 15.8 milyonun üzerinde kişi istihdam edilmekteydi.

Tablo 14: Hizmetler Sektörü İstihdamının Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %

Yıl	Hizmetler Sektörü İstihdamı
2010	49,1
2015	52,2
2019	56,4
2020	55,9
2021	55,3
2022	56,5
2023 (I. Çeyrek)	58,5

Kaynak: TÜİK, 2023.

Tablo 14’te görüleceği üzere henüz ülkemizde salgının görülmediği 2019 yılında hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 56,4 olarak ölçülürken 2020 yılında salgının oluşturduğu belirsizlik ortamı, kapanmalar ve güvencesiz çalışan işgücünü kolayca çıkarabilme rahatlığı ile hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı sert bir şekilde düşmüştür. TÜİK’in son verilerine göre hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı eski seviyelerini de geçerek yüzde 58,5 olarak ölçülmüştür. 2023 yılın ilk çeyreğinde 18 milyon 158 bin kişinin hizmetler sektöründe istihdam edildiği açıklanmıştır (TÜİK,2023). Lokanta, kafe, otel, sinema, eğlence alanları, perakende ve toptan ticaret gibi alt sektörleri barındıran hizmet sektöründe yapılan işlerin birçoğu yüz yüze gerçekleştirilmektedir. Salgın sürecinde uygulanan kısıtlamalar ve karantina tedbirleri nedeniyle hizmetler sektöründeki işletmelerin çoğunun kapanmak zorunda kalması istihdam oranlarında düşüşe neden olmuştur (Tatar ve Ergün, 2021: 51).

Hizmetler sektörü toplam istihdam artışına asıl katkırı veren sektör olurken, sanayi sektörü de sektörel istihdamın toplam istihdam payı içerisindeki en büyük ikinci sektördür.

Tablo 15: Sanayi Sektörünü İstihdamının Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %

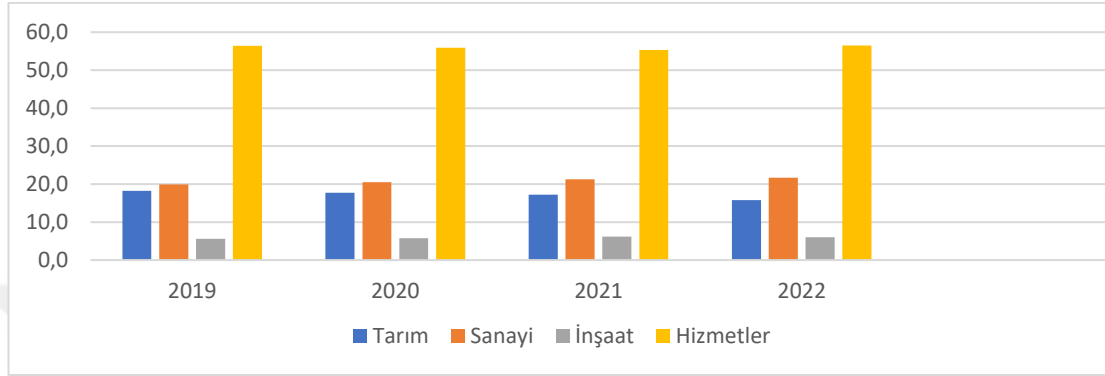
Yıl	Sanayi Sektörü İstihdamı
2010	21,1
2015	20,0
2019	19,9
2020	20,5
2021	21,3
2022	21,7
2023(I. Çeyrek)	22,0

Kaynak: TÜİK, 2023.

Sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payında en büyük ikinci sektör olan sanayi sektörü ücretli işçiliğin ve buna bağlı olarak birtakım hakların ortaya çıkması bakımından önemlidir. Ülkemizde sanayi sektöründe istihdam edilen kişi sayısı istikrarlı bir seyir izlemiş, son yıllarda artış göstermiştir. 2010 yılında 4.6 milyon kişi sanayi sektöründe istihdam edilirken, Covid-19 hastalığının görülmediği 2019 yılında 5.5 milyon kişi istihdam edilmiştir. 2020 yılında ülkemizde sanayi sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 20,5 olarak ölçülmüştür. Devam eden yıllarda da artan bu oran 2023 yılının ilk çeyreğinde 22,0 olarak ölçülmüştür. Bu verilere göre ülkemizde sanayi sektöründe istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 6.8 milyondur (TÜİK, 2023). Tarım ve inşaat sektörlerinde baktığımızda ise, tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı her geçen sene azalmaktadır. Öyle ki 2010 yılında toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 23,3 olan tarım sektörü, 2022 yılında yüzde 15,8 olarak ölçülmüştür. İnşaat sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı ise istikrarlı bir seyir izlese de hükümet politikalarına göre zaman zaman artmıştır. Öyle ki Türkiye son yıllarda borç ve inşaat güdümlü bir büyüme sergilemiş ve işgücü piyasası bu politika çerçevesinde etkilenmiştir. İnşaat güdümlü büyüme stratejisi imalat sanayi aleyhine gelişen bir durum olmuştur. İnşaat ve beraberindeki bazı hizmet sektörleri, imalat sanayi ve üretimden pay alarak büyümüştür. Bu gelişmeler elbette ki işgücü piyasasını doğrudan etkilemiştir (Akçomak, 2018: 93). 2017 yılında toplam istihdamın yüzde 7,5'i inşaat sektöründe istihdam edilirken, 2022 yılında bu oran yüzde 6 olmuştur. 2020 ve 2021 yılları salgının etkilerinin ağır hissedildiği yıllardır.

TÜİK verilerine göre, salgının henüz ülkemizde görülmediği 2019 yılı ile 2020 yılını karşılaştırdığımızda sanayi sektöründe istihdam oranı 0,6, inşaat sektöründe ise istihdam oranı 0,2 artarken, tarım sektöründe 0,5 ve hizmetler sektöründe ise istihdam oranı 0,5 puan düşmüştür (TÜİK, 2021).

Şekil 9: Sektörlerin Toplam İstihdam İçerisindeki Payı %

Kaynak: TÜİK, 2023.

Açıklanan TÜİK verilerine baktığımızda, hizmetler sektöründe 18 milyon 158 bin kişi istihdam edilmektedir (TÜİK, 2023). Şekil 9’da sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payı gösterilmektedir. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki bu payı, sektöre yönelik olası risklerde bir işgücü piyasası krizi oluşacağını göstermektedir. Bu nedenle hem gelir hem de istihdam açısından başat sektör olan hizmetler sektörünün ve çalışanlarının yasal düzenlemelerle korunması gerektiği açıktır.

3.1.3. İşgücü Piyasasında Kırılgan Gruplar

İşgücü piyasası içerisinde birçok dezavantajlı grup yer almaktadır. Bu grup içerisinde yer alan bireylerin sayısı uygulanan politikalarla gün geçtikçe artmaktadır. Dezavantajlı veya kırılgan kümede yer alan bireyler çalışma süreleri, çalışma ortamları ve ücret gibi unsurlar yönünden eşitsiz bir durumda istihdam edilebilmektedir. Nitekim, ülkeler arası gelir farkları ise salgının işgücü piyasasında eşitsiz etkilerini bütünüyle ortaya çıkarmıştır. İşgücü piyasasının toparlanma sürecinde, yüksek gelirli ülkelerin düşük ve orta gelirli ülkelere göre çok daha hızlı toparlandığı görülmektedir. Ülkelerarası gelir farkına göre oluşan bu eşitsiz durum, istihdam biçimleri ve istihdam edilenlerin niteliğine göre ülkelerin içinde de yaşanabilmektedir. Özellikle kırılgan işgücü kümelerinde bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. Genç işçiler özellikle genç

kadın işçiler daha fazla istihdam kaybıyla karşı karşıya kalmıştır. Covid-19 salgınının başta kadın istihdamı olmak üzere, işgücü piyasasında kırılgan kümeyi oluşturan grup üzerinde yarattığı orantısız etki azalış seyrinde ilerlese de hâlâ büyük bir istihdam açığından söz edebiliriz (ILO, 2021; ILO, 2022). Bu bölümde kırılgan kümede yer alan kadın çalışanların, genç işçilerin, göçmenlerin ve kayıt dışı istihdam edilenlerin Covid-19 salgınından nasıl etkilendiklerine ilişkin veriler yer almaktadır.

3.1.3.1. Kadınlar

Tarih boyunca kadınlar dönemin gerektirdiği üretim anlayışı ve ekonomik faaliyetlere katılım göstermiş olsalar da ağırlıkla cinsiyete dayalı rolleri ön planda tutulmuştur. Bu bağlamda toplumsal bir düşünce şekillenmiş ve para kazandıracak faaliyette bulunma erkeğin temel görevi olarak düşünülmüştür. Bununla beraber tarih boyunca tarımsal faaliyette kadın işgücünün erkek işgücünden daha ön planda olduğu da bir gerçektir. Sanayi devrimi kadınların işgücü piyasasına girişi için bir dönüm noktası olmuş ve ücretli kadın işçi kavramı oluşmuştur. Ancak liberal iktisat anlayışı ücret eşitsizliğine neden olarak kadınların emeğinin sömürülmesine neden olmuştur. Dünyada meydana gelen savaşlar kadınların işgücü piyasasındaki değerini ön plana çıkarıp, ücretlerinin yükselmesini sağlasa da savaş sonrası dönemlerde tekrar başta ücret eşitsizliği olmak üzere cinsiyete dayalı işgücü eşitsizliği devam etmiştir. Neo-liberal politikalarla birlikte kadın işgücünde kayıt dışı çalışma oranları artmış, eğitim ve sosyal güvencesi yetersiz kadın işgücü sayısı artış göstermiştir (Aslan ve Yüceol, 2021: 48-50). Cinsiyete dayalı işgücü eşitsizliği, kapitalizm tarafından bir sömürü ve baskı aracı olarak uygulanırken bu durumun kökleri kapitalizmden öncesine dayanmaktadır. Kadın işgücünün emeğinin işgücü piyasasında sömürülmesi veya çalışmayan kadınların ev işlerinde gelir karşılığı olmaksızın sunduğu emek ile beraber erkek karşısında emeğiyle, bedeniyle ve duygularıyla sömürüldüğü hâlâ bir gerçektir (Omay, 2011, 146).

Tablo 16'da Covid-19 salgını öncesi seçili bazı ülkelerde kadın istihdamına ilişkin veriler yer almaktadır. Salgın öncesi son 10 yıl içerisinde kadın istihdamında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye, seçili ülkeler ve OECD ortalamasına kıyasla kadın istihdamında oldukça olumsuz bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 16: Seçili Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılım Oranı

Ülkeler	2010	2015	2019
Almanya	70,8	73,1	74,9
Fransa	65,4	67,3	68,2
İtalya	51,1	54,1	56,5
Finlandiya	72,5	74,4	76,6
ABD	68,4	66,9	68,9
Türkiye	30,2	35,0	38,7
OECD	61,5	63,0	65,0

Kaynak: OECD.Stat, 2023.

Covid-19 salgınından önce kadınların yüzde 44,3'ü erkeklerin ise yüzde 70'i istihdam edilmekteydi. Bu oranlar sırasıyla 1.3 milyar ve 2 milyar kişiye tekabül etmektedir (ILO, 2020). Araştırmalar, Covid-19 salgını sırasında istihdam ve işsizlik oranlarının cinsiyete göre değerlendirilmesinde kadınların erkeklere oranla daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde, istihdamın sanayi sektöründen hizmetler sektörüne, gelişmekte olan ülkelerde ise tarım sektöründen, sanayiye ve hizmetler sektörüne doğru yönelmesi kadınların hizmetler sektöründe istihdamının artmasına neden olmuştur. ILO, hizmetler sektöründe kadınların yüzde 58,6'sının ve erkeklerin yüzde 45,4'ünün çalıştığını bildirmektedir. Hizmetler sektörü genişledikçe kadın istihdam oranı artmıştır. Kadınların eğitim seviyelerinin artması, evlenme yaşının yükselmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi durumlar özellikle hizmetler sektöründe kadın istihdamını arttıran unsurlardır. Bu yüzdeye bağlı olarak, salgından en fazla etkilenen sektörün hizmetler sektörü olması nedeniyle kadınların salgına karşı daha savunmasız olmaları muhtemeldir. Bu durum, sektördeki çalışanların sosyal güvence haklarına yeterince erişememelerinden kaynaklanmaktadır (Erol, 2020: 60). Bununla birlikte, kadınların erkeklere göre daha düşük ücretle çalışabilmeleri, belirli işlerde daha kısıtlı çalışmaları ve eğitim gibi nedenlerle erkeklere göre iş gücü piyasasında daha az yer almaları söz konusudur. Salgın sırasında kadınların çoğu hizmetler sektöründe çalışırken bu durum kadınların

çevrimiçi olarak çalışmalarını zorlaştırmıştır. Hizmetler sektöründe karantina ve kısıtlamalar nedeniyle yemek yapımı, çocuk bakımı, hasta bakımı ve temizlik işlerinde çalışan kadınlar işlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. İşlerinden ayrılmak zorunda kalan kadınların çoğu tekrar işlerine geri dönememiştir (Beken, 2020: 50). ILO, salgın döneminde dünya çapında ev işlerinde çalışan 37 milyon kadın olduğunu ve çoğunluğu kayıt dışı çalıştığı için işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığını bildirmiştir. Kadınların kayıtsız ve güvencesiz işlerde çalışması, onlara çok sayıda sosyal destek ve fırsatlardan yararlanma fırsatı vermemiştir. Bu da kadın işgücünün azalmasına neden olmuştur (Global İlişkiler Forumu, 2020). Kadın istihdam oranları, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Tablo 17’de Covid-19 öncesi seçili bazı OECD ülkelerinde kadınların istihdam oranı gösterilmiştir.

Tablo 17: Seçili Ülkelerde Kadınların İstihdam Oranı

Ülkeler	2010	2015	2019
Almanya	49,7	52,4	55,0
Fransa	46,5	46,5	47,0
İtalya	34,5	34,7	36,7
Finlandiya	58,8	50,7	52,4
ABD	53,6	53,7	55,4
Brezilya	47,0	46,9	47,5
Türkiye	24,0	27,5	28,7
OECD	47,0	48,0	50,1

Kaynak: OECD.Stat, 2023.

Salgın sonrası kadınların istihdamına ilişkin verilere baktığımızda ise 2019 ilâ 2020 yılları arasında OECD ortalamasında yüzde 2,2’lik düşüş gerçekleşmiştir. ABD’de bu tarihler arasında yüzde 3,9’luk, Almanya’da yüzde 1,4’lük, Brezilya’da ise yüzde 5,7’lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Ülkemizde ise 2019 ilâ 2020 yılları arasında kadın istihdamında yüzde 2’lik düşüş gerçekleşmiştir. 2021 yılında kadın istihdamında OECD ortalaması yüzde 49,1, Almanya’da 53,7, ABD’de yüzde 53,2,

Finlandiya’da yüzde 60, Brezilya’da yüzde 42,6, ülkemizde ise yüzde 28 olmuştur (OECD, 2023). Bu veriler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin kadın işgücüne katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ancak kadın istihdamında henüz salgın öncesi seviyelere ulaşılamamıştır. Tablo 18’de kadınların salgın öncesi ve sonrası işsizlik oranları yer almıştır. TÜİK’in 2023 yılı verilerine göre ülkemizde ilk çeyrekte kadın işsizlik oranı yüzde 13,4 olurken, bu oran 1 milyon 591 bin kişiye tekabül etmektedir (TÜİK,2023).

Tablo 18: Salgın Öncesi ve Sonrası Seçili Ülkelerde Kadın İşsizlik Oranları

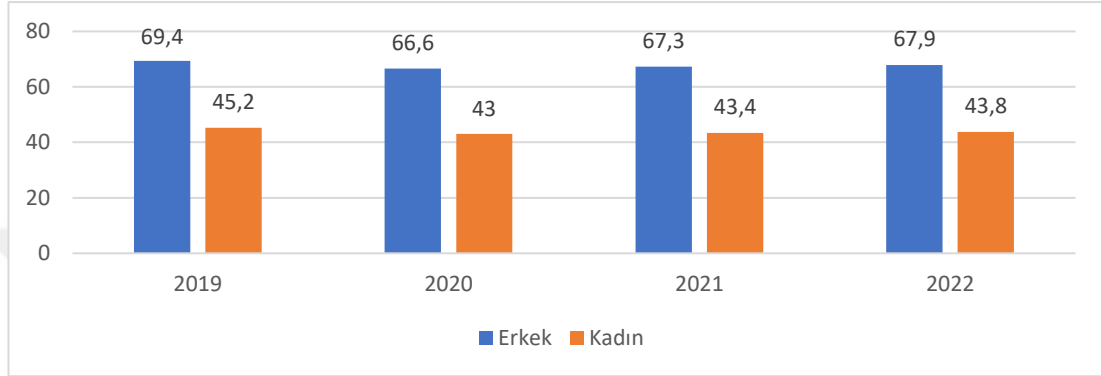
Ülkeler	2019	2020	2022
Almanya	2,8	3,6	3,0
Fransa	8,4	8,0	7,2
İtalya	11,3	10,4	9,5
Finlandiya	6,3	7,6	6,5
ABD	3,6	8,3	3,7
Türkiye	16,8	15,3	13,7
OECD	5,8	7,6	5,4

Kaynak: OECD.Stat, 2023.

ILO, 2019 ve 2020 yılları arasında kadın istihdamının yüzde 4,2 azaldığını bildirmiştir. Bu azalış, 54 milyon işgücü kaybına neden olmuştur (Namal ve Taşkesen, 2022: 130). Küresel istihdam oranı azalmaya devam ederken işsizlik oranlarının artacağı tahmin edilmiş ve öngörüler gerçekleşmiştir. Salgın, kadınlar için var olan gerek sosyal gerekse ekonomik cinsiyet eşitsizliklerini ve zorlukları arttırmıştır (ILO, 2020: 18). Uzaktan çalışma ile işgücü piyasasında olan kadınların Covid-19 salgını nedeniyle ev ve iş yükü artış göstermiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı çalışma yaşamında uzaktan çalışma biçimi, kadın işçiye bakım sorumluluğunun yanında işverenin beklentilerini karşılama sorumluluğunu da yüklerken, bu durum kadınları işgücü piyasasında dezavantajlı duruma sokmaktadır. Covid-19 salgını kadınlara yönelik mevcut sosyal ve ekonomik sorunların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin işgücü piyasasında daha da ağırlaştığı bir süreç olmuştur. Geçmiş yıllardaki krizlere de

baktığımızda kadın işgücü erkek işgücüne göre krizin yarattığı tahribattan daha hızlı ve daha ağır etkilenmektedir. Bu kapsamda yasal düzenlemeler ile salgın ile birlikte daha da ağırlaşan toplumsal cinsiyet eşitsizliği çözülmesi gereken bir sorun olarak varlığını sürdürürken, işverenlerin de bir yandan bakım sorumluluğu bulunan kadın işçileri desteklemesi gerekmektedir (ILO, 2020: 19-20).

Şekil 10: Dünyada Cinsiyete Göre İstihdam Oranları

Kaynak: ILO, 2022.

3.1.3.2. Gençler

Günümüzde işsizlik sorunu belli ülkelerin sorunu olmaktan çıkıp küresel bir hâl almıştır. Salgın öncesinde de küresel bir sorun olan işsizlik, salgın ile birlikte şiddetlenmiş ve işsizliği önlemek adına aktif politikaların gerektiğini göstermiştir. Neo-liberal politikalar ile piyasa üzerindeki korumacılığın terk edilmesinin sürdürülebilir ekonomik büyüme yaratacağı ve böylelikle işsizliğin kendiliğinden çözüleceği öngörüsü gerçekleşmemiştir. Dünyada meydana gelen krizler işsizliği doğurmuş ve küresel bir sorun olan işsizliğin sonuçlarından en çok etkilen gruplardan biri de gençler olmuştur. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından genç olarak nitelendirilen grup 15–24 yaş arasındaki kişilerdir. Bu kapsamda, 15–24 yaşları arasında olup da işsiz olan kişiler genç işsiz olarak kabul edilmektedir. Ülkeler arasında genç tanımına uygun yaş grupları farklılık gösterse de uluslararası alanda kabul görmüş yaş grubu 15-24 şeklinde olmuştur. Ülkemizde de bu yaş grubu kabul görmüştür (Erdayı, 2009: 136). Genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının önemli bir yüzdeyi oluşturması söz konusu ülke için önemli fırsatları beraberinde getirmektedir. Genç nüfusu yüksek olan ülkeler emekli maaşları, sosyal yardımlar gibi sosyal harcamalar yönünden daha az harcama yaparken aynı zamanda genç işgücü ile

rekabet ve verimlilik yönünden avantajlı konuma gelmektedir. Gençlerin işgücü piyasası dışında kalması ise sosyal ve ekonomik yönden tahribat yaratırken, piyasaya entegre olmalarını da zorlaştırmaktadır (Temiz ve Ünal, 2021: 10).

Tablo 19: Dünyada Gençlerde İşgücüne Katılım Oranları

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı
2000	51,8
2010	46,1
2019	41,2
2020	38,6
2021	39,7
2022	40,1

Kaynak: ILO, 2022.

ILO verilerine göre genç nüfusta 2000 yılına göre yüzde 11’lik artış yaşanarak genç nüfus, 2019 yılında 1.3 milyar düzeyine ulaşmıştır. Genç nüfustaki artışa rağmen aktif işgücü piyasasında yer alan nüfus sayısı 2019 yılında 497 milyon olmuştur. 2000 yılında bu sayı 561 milyonun üzerindedir. İşgücü piyasasına erişim noktasında birtakım sorunlarla mücadele eden gençlere yönelik Covid-19 salgını ile birlikte sorunlar çoğalmış ve gençler işgücü piyasası dışında kalmışlardır. Nitekim 2020 yılında işgücünde olan gençlerin sayısı 466.9 milyon olarak yaklaşık 31 milyon kişi düşmüştür. 2022 yılında 489.6 milyon olan küresel genç işgücü sayısı henüz salgın öncesi seviyesine ulaşamamıştır. 2021 yılı verilerine göre 732 milyon genç işgücü piyasası dışında kalmış, küresel genç işsiz sayısı ise 75 milyon olmuştur (ILO, 2022). Tablo 20’de dünyada genç işsizlik oranı yıllar itibarıyla gösterilirken, tablo 21’de seçili ülkelerde genç işsizlik oranı yer almaktadır.

Tablo 20: Küresel Genç İşsizlik Oranları

Yıl	İşsizlik Oranı
2000	12,4
2010	13,1
2019	13,5
2020	15,2
2021	15,6
2022	14,9

Kaynak: ILO, 2022.

Tablo 21: Seçili Ülkelerde Genç İşsizlik Oranları

Ülkeler	2019	2020	2022
Almanya	5,8	7,3	6,0
Fransa	19,6	20,2	17,3
İtalya	29,2	29,4	23,7
Finlandiya	16,3	20,0	13,4
ABD	8,4	14,9	8,1
Türkiye	25,4	25,3	19,4
OECD	11,8	15,1	10,9

Kaynak: OECD.Stat, 2023.

Ne eğitimde ne de istihdamda (NEET) yer alan nüfusu gösteren oran da bu noktada önemli göstergelerden biridir. NEET göstergesi gençlerin hem eğitim hem de işgücü piyasasıyla olan ilişkisinin zayıfladığını veya koptuğunu göstermektedir. NEET göstergesi, gençlerin sosyal hayat, eğitim ve işgücü piyasasına entegre olmasını sağlayacak özelliklerinin yetersiz olduğunu ve bu yönüyle riskli gruplar kategorisinde olduğunu göstermektedir. Salgın sonrası dönemde dünyada genç nüfusun yüzde 23,3'ü NEET grubundadır. 2000 ilâ 2019 dönemleri arasında NEET göstergesi yaklaşık olarak aynı kalmıştır. 2020 yılı itibarıyla yaklaşık yüzde 2 oranında artış göstermiştir. Bu artış işgücüne katılım oranlarını düşürecek şekilde etki etmiştir. Bölgesel olarak

incelendiğinde özellikle genç kadınların işgücüne katılım oranının düşük olduğu bölgeler olan Arap bölgesinde NEET oranı yüzde 51, Güney Asya bölgesinde ise NEET oranı yüzde 48 olmuştur (Tokol ve Emirgil, 2023: 53). TÜİK tarafından açıklanan 2023 verilerine göre, ülkemizde ilk çeyrekte 15-24 arası genç nüfusta işgücüne katılım oranı yüzde 44,2, istihdam oranı ise yüzde 35,4 olmuştur. Genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 20,1 olurken, NEET oranı yüzde 22,4 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2023).

Salgın süreci gençlerin işgücü piyasasında karşılaştıkları sorunları arttırmış ve yeni eşitsizliklere yol açmıştır. Çalışma sürelerinde meydana gelen azalışlar, işyeri kapanmaları ve kısıtlamalara bağlı olarak genç işçiler iş ve gelir kaybı yaşamıştır. Başta kadınlar olmak üzere 15-24 yaş arası genç işçilerin ağırlıklı olarak istihdam edildikleri hizmetler sektörünün salgından doğrudan etkilenip kısıtlamalara maruz kalması ve esnek istihdam biçimleriyle gençlerin iş güvencesi, gelir güvencesi ve sosyal korumadan mahrum bırakılması salgının yarattığı tahribatı katlamıştır. Öyle ki ILO'ya göre genç işçilerin dörtte üçü kayıt dışı olarak istihdam edilmekte ve herhangi bir sosyal güvenceden yoksun çalışmaktadırlar. Covid-19 salgını gençlerin hem eğitimini hem de insan onuruna yaraşır işlere erişimini sınırlandırmış ve genç işgücünün istihdam sorununu derinleştirmiştir. Yapılan araştırmalara göre her altı gençten biri Covid-19 nedeniyle işini bırakmıştır (ILO, 2020). Salgın sonrası dönemde genç istihdamındaki toparlanma gecikmiş durumdadır ve hâlâ salgın öncesi seviyesine ulaşamamıştır. ILO'nun son tahminlerine göre 2022 yılında küresel genç işsiz sayısı salgın öncesi seviyesinden altı milyon fazla bir şekilde 73 milyon olarak hesaplanmıştır. Genç kadınlarda ise salgının etkisi erkeklere göre daha ağır seyretnmiştir. 2022 yılında genç kadınların yüzde 27,4'ü istihdamda olup, 45,6 milyon genç kadının işsiz olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum genç erkeklerin genç kadınlara göre istihdam edilebilme olasılığının yaklaşık 1.5 kat fazla olduğunu göstermektedir (ILO, 2022).

3.1.3.3. Göçmenler ve Kayıt Dışı Çalışanlar

Göç alanında önde gelen hükümetler arası bir kuruluş olan Uluslararası Göç Örgütü'nün 2020 yılı verilerine göre, dünyadaki toplam göçmen sayısı 281 milyon, göçmenlerin küresel nüfus içindeki yüzdesi ise 3,6 olmuştur. Göçmen işçi sayılarını

tam olarak hesaplamak göçmenlerin enformel piyasada istihdamının yüksek olmasından dolayı zor olsa da Uluslararası Göç Örgütü'ne göre küresel alanda 164 milyon göçmen işçi çalışmaktadır (IOM, 2023). Küresel mali krizler ve bölgesel çatışmalar bireylerin yer değiştirmelerine neden olan ana etkenler olmuştur. Küreselleşme istihdamın yapısını doğrudan etkileyen bir süreç olmuştur. Küreselleşme bir yandan insanlara farklı iş olanakları sağlamaktayken, bir yandan katmanlı işgücü piyasasında yer alan işçilere yönelik işsizlik ve güvencesizliği arttırmıştır. Dünyada meydana gelen ekonomik krizler genelde düşük ücret ve kötü çalışma koşullarında çalışan göçmenleri doğrudan etkilemektedir. Bir sağlık krizi olarak ortaya çıkıp arz ve talep krizine dönüşen Covid-19 da göçmen işçileri doğrudan etkilemiştir.

ILO'nun 2021 tahminlerine göre uluslararası göçmen işçi sayısı 169 milyondur ve bu sayının 70 milyonunu kadınlar oluşturmaktadır. Küresel düzeyde, göçmen işçiler bulundukları ülkelerde işgücünün yüzde 4,9'unu oluşturmaktadırlar. Yüzde 41,4 ile Arap Ülkeleri göçmen işçilerin en yüksek olduğu bölgedir. Göçmen işçilerin işgücüne katılım oranı yüzde 69 olarak hesaplanmıştır. Göçmen işçiler bulundukları ülkenin ulaşım, tarım, hizmetler ve inşaat sektörlerinde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Sektörel verilere göre, göçmen işçilerin yüzde 66,2'si hizmetler sektöründe, yüzde 26,7'si sanayide, yüzde 7,1'i de tarımda çalışmaktadır. Kadın göçmen işçilerin yüzde 79,9'u hizmetler sektöründe, yüzde 14,2'si sanayide ve yüzde 5,9'u tarımda çalışmaktadır (ILO, 2021). Ancak bu sektörlerde çalışan göçmen işçiler genelde geçici süreli, kayıt dışı ve güvencesiz bir şekilde çalışmaktadır. Bu yönüyle düşük ücret düzeyleri, kötü çalışma koşulları ve sosyal korumadan yoksunluk, göçmen işçilerin işgücü piyasasında kırılgan kümede yer almasına neden olmaktadır. Covid-19 salgını göçmen işçilerin insan onuruna yaraşır işlere erişimi noktasında ciddi tahribatlar yaratmıştır (ILO, 2021). Daha önce yaşanan küresel krizler gibi Covid-19 küresel salgını da işgücü hareketliliği üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Dünya üzerinde birçok göçmen işçi, işini kaybetme durumunda kaldı, hak ettikleri ücretlerini alamadı, çalışma koşulları kötüleşti ve buna dayalı olarak yaşam şartları oldukça zorlaştı. Göçmen işçilerin iş ve gelir güvencesizliği ile sosyal korumadan mahrum bırakılması söz konusu işçileri yoksulluğa sürüklemiştir. 2020 yılı itibarıyla toplumsal şiddet olayları, ekonomik ve sosyal krizler ile salgının da etkisiyle 82,4 milyon kişi yerinden edilmiştir. Covid-19 salgınına önlemek adına hükümetler tarafından uygulanan

kısıtlamalar, bazı işletmelerin kapanması ve uluslararası hareket sınırlamaları işgücü piyasasını etkilerken, bu sürecin ortaya çıkardığı toplumsal ve ekonomik sonuçlarla birlikte özellikle kayıt dışı istihdam edilen göçmen işçiler doğrudan etkilenmiştir (ILO, 2021).

Tablo 22: Yabancı Ülke Doğumlu Kişilerin Bulundukları Ülkede İstihdam Oranları (2021)

Ülke	Yabancı İşgücü	
	Erkek	Kadın
Almanya	75,8	68,2
Yunanistan	70,1	43,5
Fransa	69,6	53,7
İtalya	73,7	47,1
ABD	81,2	59,1
Kanada	78,6	67,4
Meksika	64,6	38,8
Türkiye (2020)	60,3	24,1

Kaynak: OECD Stat, 2023.

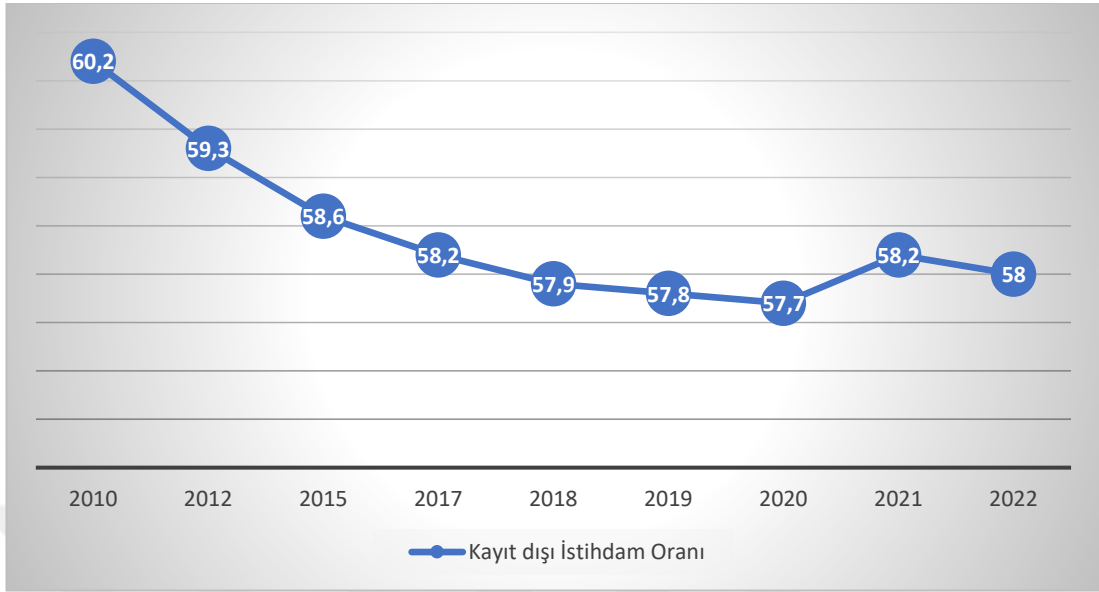
Tablo 22’de seçilmiş bazı ülkelerde yabancı uyrukluların bulundukları ülkedeki istihdam oranları yer almaktadır. Göçmen kadınların istihdam oranındaki düşüş dikkat çekmektedir. Örneğin İtalya’da göçmen kadınların istihdam oranı 47,1 iken göçmen kadınların işsizlik oranı yüzde 16 olmuştur. Yunanistan’da göçmen kadınların istihdam oranı yüzde 43,5 iken göçmen kadınların işsizlik oranı yüzde 29,5 olmuştur. Ülkemizde de göçmen kadınların istihdam oranı düşüktür. 2020 yılı verilerine göre göçmen kadınların yüzde 24,1’i istihdam edilirken yüzde 17,5’i işsizdir (OECD, 2023). Göçmen işçiler ve özellikle göçmen kadın işçiler genel itibarıyla enformel sektörde sosyal korumadan yoksun bir şekilde çalışmaktadırlar. Bu kapsamda göçmen işçiliğin yoğun olduğu bölgelerde işçilerin kayıt dışı çalışması gerçeği, Covid-19’un etkilerini analiz etmek adına kayıt dışı istihdam verilerini incelememizi gerektirmektedir.

Kayıt dışı istihdam, işgücü piyasasında kendi adına veya bir işverene bağlı olarak çalışan kişilerin, resmî kurumlara bildirilmeksizin ya da ücret veya çalışma sürelerinin resmî kurumlara eksik bildirilerek yasa dışı çalışması/çalıştırılması olarak

tanımlanabilir (Erdal, 2019: 228). Kayıt dışı istihdam, işgücü piyasasındaki taraflardan her bir gruba yayılsa da kadınlar ve göçmen işçilerde daha fazla olmaktadır. Çoğu ülkede kayıt dışı istihdam ekonomide ve işgücü piyasasında önemli bir grubu temsil ederken, üretimde, istihdam ve gelir yaratmada kayıt dışı çalışanlar önemli bir rol oynamaktadır. Kayıt dışı istihdamın temelinde yasal mevzuatların hak ve yükümlülüklerinden kaçınma olduğundan kayıt dışılık çalışanlar için güvencesizlik, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarını beraberinde getirmektedir. Covid-19 salgını öncesi dünyada yaklaşık 2 milyar kişi kayıt dışı olarak çalışmaktaydı. Covid-19 salgını, 2 milyar kayıt dışı çalışandan yaklaşık 1,6 milyarını önemli ölçüde etkilemiştir. Çünkü kayıt dışı istihdam edilenlerin çoğu salgından en ağır darbeyi alan sektörlerde veya krize karşı dayanıksız olan küçük işletmelerde çalışmaktadırlar. Salgın öncesi dönemde Latin Amerika ve Arap ülkeleri yüzde 89’la kayıt dışı çalışmanın en yüksek olduğu bölgelerdir. Bu oran Afrika’da yüzde 83, Asya-Pasifik’te yüzde 73, Avrupa ve Orta Asya’da yüzde 64 oranında seyretmiştir. Bu bölgelerde kayıt dışı istihdam edilenler tam kapanma durumlarında gelir güvencesi olmadığından yoksulluk ve açlıkla karşı karşıya kalırken, kısıtlamaların olmaması durumunda ise virüs ile baş başa kalmaktadır. Bu kapsamda ya açlıktan ya da virüsten ölmek gibi çıkmazla başa çıkmak durumunda kalmışlardır (ILO, 2020).

Salgının işgücü piyasasında işgücü arzı ve işgücü talebini azaltması işsizlik oranını arttırmıştır. Salgınla birlikte istihdamı korumak için hükümetler işten çıkarmaların yasaklanması, kısa çalışma ödenekleri ve evden çalışma gibi çeşitli önlemler alınmıştır. Bununla birlikte, işgücü piyasasına ilişkin alınan önlemlerin kayıtlı işgücünü kapsamaması kayıt dışı çalışanlar için salgının etkilerini daha da ağırlaştırmıştır. Örneğin işten çıkarmaların yasaklanması, kayıtlı çalışanların istihdamını koruyan düzenleme olmuştur (Gürsel, Uysal ve Şahin, 2021: 6-9). Hükümetler tarafından istihdamı korumak için alınan önlemlerle birlikte kayıt dışı çalışma ilişkilerinin meydana getirdiği sosyal koruma eksikliği, kayıtlı ve kayıt dışı çalışanların iş kaybı oranlarındaki gözle görülür farkları ortaya çıkarmıştır. Kayıt dışı çalışanların salgın sürecinde işlerine geri dönüşünün hızlı olması, salgının kayıt dışı çalışanlar için en olumlu yanı olmuştur (ILO, 2020).

Şekil 11: Dünyada Kayıt Dışı İstihdam Oranları

Kaynak: ILO Stat, 2023.

Şekil 11’de yıllar itibarıyla dünyada kayıt dışı istihdam oranları gösterilmektedir. 2022 yılında istihdam edilenlerin yüzde 58’i kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Bu kapsamda herhangi bir sosyal korumadan yoksun, güvencesiz çalışan yaklaşık 2 milyar kişi işgücü piyasasında yer almaktadır. Salgının başlangıcından önce kayıt dışı istihdam oranlarında azalma görülmekteydi. 2020 yılında kayıt dışı işçilerin ve özellikle kayıt dışı çalışan genç kadın işçilerin orantısız iş kayıpları söz konusu olmuştur. Çoğu ülkede, kayıt dışı istihdam edilenlerin, kapanmalar veya diğer kısıtlamalar nedeniyle işlerini kaybetmeleri veya işgücü dışına çıkmaları kayıtlı işçilere nazaran daha hızlı olmuştur. Ekonomik faaliyetlerdeki toparlanmalar, kayıt dışı istihdam edilenleri tekrar işgücü piyasasına çekmiş ve dünyada kayıt dışı istihdam oranları artış göstermiştir. Özellikle gıda güvenliğinin sağlanması açısından kayıt dışı istihdam edilenlerin sosyal korumasının sağlanması Covid-19 salgını ile birlikte ön plana çıkmıştır (ILO, 2022).

Salgın sırasında kayıt dışı çalışanların evden çalışma fırsatları da olmadığından gelir kaybı söz konusu olmuştur. Yoksulluk, kayıt dışı çalışanların devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlardan yararlanamadıkları için artış göstermiştir (Gürsel, Uysal ve Şahin, 2021: 6-9). Kayıt dışı çalışırken işten çıkarılan kişilerin hukuki bir dayanağı da yoktur. Bu nedenle kayıt dışı istihdam edilenler tamamen korunmasız durumdadırlar (Özkan, 2021: 100). 2019 yılında gençlerde kayıt dışı istihdam oranı

yüzde 41,2, yetişkinlerde ise yüzde 33,3 olarak ölçülmüştür. Cinsiyete dayalı analizde ise erkeklerde bu oran yüzde 30,6 ve kadınlarda yüzde 42,2 olmuştur. Genç kadınların kayıt dışı istihdam oranı yüzde 36,0 ve yetişkin kadınların kayıt dışı istihdam oranı yüzde 43,2 olmuştur. Kayıt dışı ekonomide çalışan 740 milyon kadının yüzde 42'si salgın karşısında riskli olan sektörlerde çalışmaktadır. Erkeklerde bu oran yüzde 32'dir. Hizmetler sektörünün alt sektörlerinden olan konaklama sektöründe kayıtlı/kayıtsız kadın istihdamının yüksek olması özellikle genç kadınların salgının etkilerini daha şiddetli hissetmelerine neden olmuştur. Sağlık hizmetleri, gelir desteği, gıda desteği gibi sosyal korumadan yoksun çalışanlar, sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte salgından sosyal ve ekonomik anlamda oldukça olumsuz etkilenmiştir (ILO, 2020). İşgücü piyasasında kırılgan kümede yer alan gençler ve kadınlar hem kayıtlı istihdamda hem de kayıt dışı istihdamda meydana gelen krizlerden daha çok etkilenmektedir. Dünya çapında ev işçilerinin yüzde 76,2'si kadın çalışanlardan oluşurken bu oran 57,7 milyon kişiye tekabül etmektedir. Ev işçilerinin büyük çoğunluğu kayıt dışı olarak istihdam edilirken yalnız yüzde 6'sı sosyal koruma altında çalışmaktadır. Kısıtlamalar nedeniyle kayıt dışı çalışan kadınların çoğu çalışamamış ya da sosyal korumadan yoksun bir şekilde çalışmak zorunda kalmıştır (ILO, 2022).

Genel olarak Covid-19 salgını işgücü piyasasında yüksek kayıt dışılığa sahip sektörlerde daha olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Başta konaklama, inşaat ve benzeri hizmetler sektöründe kayıt dışı olarak istihdam edilen çalışanlardan kadınlar, gençler ve göçmenler herhangi bir yasal korumadan yararlanamadıklarından işlerini kaybetmişlerdir (ILO, 2020). Salgının başlangıcında Türkiye'de tarım dışı istihdamda kayıt dışı çalışanların oranı 2020 Ocak ayında yüzde 21,5 iken Nisan ayında yüzde 17,3'e düşmüştür. Bu oranlar arasındaki fark, kayıt dışı çalışanların işten çıkarıldığı anlamına gelmektedir. 2020 yılının Ocak-Kasım ayları arasında 712 bin kişi istihdam kaybına uğramıştır. ILO verilerine göre ülkemizde 2019 yılında kayıt dışı istihdam oranı 35,2 olurken, 2020 yılında 31,4 ve 2021 yılında 29,9 olarak ölçülmüştür (ILO, 2023).

3.2. İSTİHDAM BİÇİMLERİNE ETKİSİ

İşgücü arz ve talebinin karşılaştığı, emeğin milli gelirden aldığı pay olan ücretin ve çalışma koşullarının belirlendiği işgücü piyasasında, hanehalkları zamanının büyük kısmını piyasada emeklerini kiraya vererek geçirir ve ücret geliri elde ederler. Üretim fonksiyonunun temel girdisi, üretimin gerçekleşmesini sağlayan insan emeğidir. İşgücü piyasasının oluşumu işgücü arz ve talebinin bir araya gelmesine bağlıdır. Dolayısıyla tarafları itibarıyla insanı ele aldığından işgücü piyasasında oluşan kriz, toplumsal yaşamı da doğrudan etkilemektedir. Bu itibarla istihdam ve işsizlik kavramları avcı toplayıcı toplumlardan, sanayi ve günümüz bilgi toplumlarında da en önemli bileşenler olarak devam etmektedir (Şahin, 2007: 544). Küreselleşme süreci işgücü piyasalarında köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim istihdam biçimlerinde, çalışma sürelerinde ve iş güvencesi alanlarında baskın olmuştur. Bu itibarla, katmanlı işgücü piyasasının ortaya çıktığı, ücret ve çalışma koşullarında esneklik anlayışının hâkim olduğu, yeni istihdam biçimlerinin etkisinin görüldüğü, işgücünün kutuplaştırıldığı bir yapılanma meydana gelmiştir (Temiz, 2004: 55). Küreselleşme ile birlikte yaygınlaşan standart dışı istihdam biçimleri özellikle kriz dönemlerinde daha çok ön planda olan, kullanılan ve işçi hakları yönünden tartışma konusu olan istihdam biçimleri olmuştur. Covid-19'un dünyanın en büyük nüfusuna sahip Çin'de ortaya çıkması başta işgücü piyasaları olmak üzere küresel ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Üretimin devam etmesi insan emeğine bağlıyken işgücünü piyasada tutmak ve üretimi devam ettirebilmek adına esnek istihdam biçimleri kullanılmış, yeni çalışma biçimleri ön plana çıkmıştır.

3.2.1. Esnek Çalışma

Çalışma hayatında esnekliğe ilişkin uluslararası alanda ortak bir tanımlama yapılamamıştır. Bu durum şüphesiz ki ülkelerin farklı tarihsel geçmişi, ideolojileri, mevzuatları, farklı bakış açıları ve teamülleri nedeniyle gerçekleşmiştir. Öyle ki ABD işgücü piyasasında standart olmayan istihdam şeklinde esneklik tanımlanırken, bu tanımlama daha çok işveren açısından yapılmakta ve esnek çalışmanın bir zorunluluk olduğu görüşü hâkim olmaktadır. Avrupa'da a-tipik istihdam biçimleriyle, belirsiz süreli iş sözleşmeleri dışında kalan istihdam türleriyle esneklik tanımlanmaktadır.

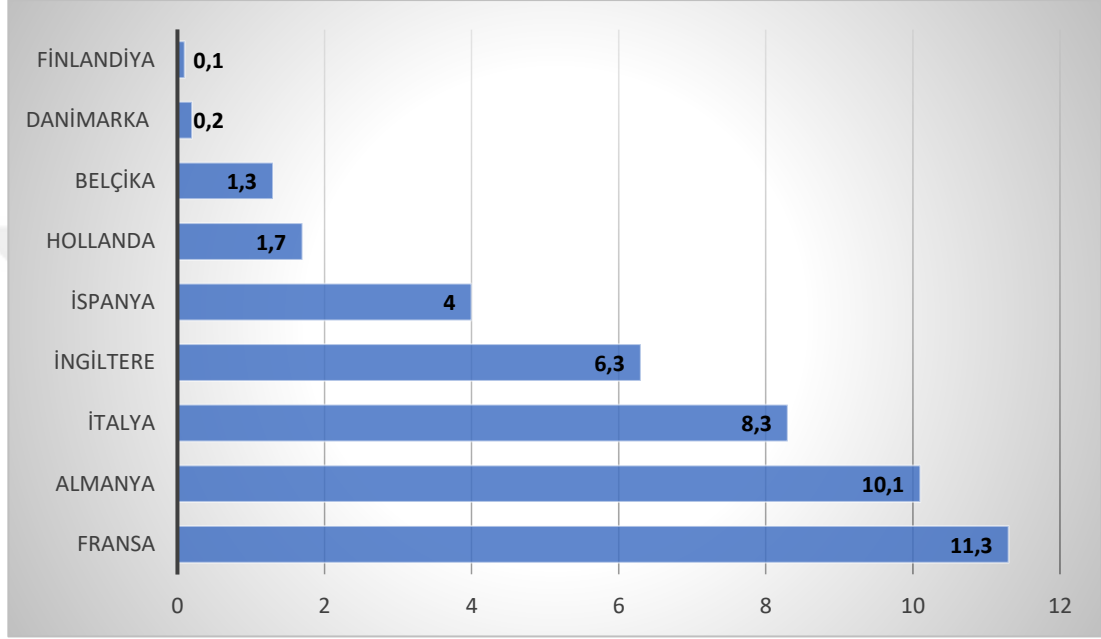
Kimi yazarlar ise eğreti istihdam kavramıyla işgücü piyasasında esnekliğe açıklık getirmektedir. İşgücü piyasasında genel olarak esneklik tanımı, kısa süre içerisinde olabildiğince az bir maliyetle işçinin değişime ayak uydurabilme yeteneği olarak yapılabilmektedir (Parlak ve Özdemir, 2011: 4). Yine çalışma hayatında esneklik, ekonomik ve sosyal şartların değişim hızına bağlı olarak teknolojik değişimler ve küresel rekabet koşullarına işletmelerin uyum sağlaması için istihdam biçimleri ve çalışma koşullarının istenildiği gibi belirlenebilmesi keyfiyetidir (İnciroğlu, 2020: 9). A-tipik istihdam biçimlerinin son yirmi yılda yaygınlaşması, işgücü piyasasındaki esnekliğin uygulanmasının bir sonucudur. Standart veya tipik çalışma biçimi, işverenin emir ve talimatlarına bağlı olarak belli bir işyerinde, belirsiz süreli iş sözleşmeleri ile tam zamanlı çalışmayı ifade etmektedir. Buna karşın standart olmayan veya a-tipik istihdam biçimi ise tam zamanlı, güvenceli ve ücretli istihdam biçimlerinin dışında kalan istihdam biçimlerini ifade etmektedir. Esnek veya a-tipik sözleşmelerle çalışma anlayışı tam zamanlı çalışma yerine kısmi zamanlı çalışma, belirsiz süreli iş sözleşmesine bağlı şekilde çalışma yerine belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışma, işyerinde çalışma yerine işçinin kendi evinde veya işyeri dışında çalışması, bir işverenin emir ve talimatına bağlı olarak çalışma yerine kendi adına ve hesabına çalışma, ücretli çalışma yerine ücretsiz çalışma biçimleriyle ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla a-tipik istihdam biçimleri, çalışma şekillerinin ana unsurlarını esnetmekte ve standart dışına çıkarmaktadır (Karadeniz, 2011: 84-85). İşveren açısından esneklik, dünyada gerçekleşen ekonomik ve sosyal gelişmeler ile teknolojik ilerlemeleri ön plana çıkarmakta olup bu değişimlerin ortaya çıkardığı yeni istihdam alanlarının kullanılmasının başlıca gereksinimi olarak kabul edilir. Esneklik, neo-liberal politikaların bir ürünü olmakla birlikte, küresel rekabet gücünü artırmak, işsizlik oranlarını azaltmak ve ekonomik etkinliği sağlamak için işçiyi korumacı katı düzenleyici hükümlerden arındırılan serbest piyasaya dayanmaktadır (Başköy ve Kılıçaslan, 2017: 1510). Devletin işgücü piyasasındaki düzenleyici ve denetleyici fonksiyonunu sınırlandıran ve işgücü piyasasının kuralsızlaştırılmasını amaç edinen bu yaklaşım ile birlikte iş mevzuatının işverene yüklediği yükümlülükler zayıflatılmıştır. Çünkü esneklik, işgücü piyasasında daha az düzenleme ve kuralsızlaştırmayı meydana getirirken işverenlere dilediği zaman işten çıkarma kolaylığı sağlamaktadır. Bu kapsamda iş sözleşmesinin feshinde ortaya çıkacak

maliyetler azalmakta, ihbar süreleri, kıdem tazminatı ve iş güvencesine ilişkin piyasadaki kısıtlayıcı hükümler ortadan kalkmaktadır (Başköy ve Kılıçaslan, 2017: 1510). Standart dışı çalışma, a-tipik çalışma, düzensiz çalışma veya güvencesiz çalışmayı da kapsayan esnek çalışma, işçinin kendisini koruyan yasal düzenlemelerden yararlanması ve ücret yönünden klasik istihdam biçimlerinden ayrılmaktadır (Karadeniz, 2011: 85). İşsizlikle mücadelede önemli rol üstlendiği düşünülen esnek çalışma biçimlerinin iş ve gelir güvencesinden yoksun bir işgücü ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. Esasında iş mevzuatının esnek hale getirilmesiyle, çalışma koşullarının küresel anlamda değişen ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve rekabet gücünün artırılması imkanını sağlayan bir sistem amaçlanmalıdır (İnciroğlu, 2020: 9). Bu kapsamda çalışma hayatında esneklik, işgücü piyasasının kuralılaştırılması değil küresel anlamda gerçekleşen ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlere, haklar gözetilerek hızlı bir şekilde karşılıklı uyumunu ifade etmektedir (Yasım, 2021: 30). İşçilerin değişime ayak uydurabilme yetenekleri şüphesiz ki işveren için küresel ekonomide bir rekabet gücü kaynağı olmaktadır (Başköy ve Kılıçaslan, 2017: 1511). Esnek çalışmanın küreselleşme ile birlikte amacından saparak farklı bir biçimde uygulanması, işgücü piyasasında belli başlı sorunları çıkarmıştır. Bu kapsamda işçilerin sağlıksız ve düzensiz çalışma ortamlarında, düşük ücretle, güvencesiz bir şekilde çalışması gibi sorunlar doğurmuştur. İşgücü piyasasında genel anlamda kırılğan küme olarak ifade ettiğimiz kadınlar, gençler, göçmen işçiler ve yaşlılar esnek çalışmanın yarattığı sorunlardan doğrudan etkilenmiştir (Aslan ve Yüceol, 2021: 66).

Esnek süreli veya yarı zamanlı çalışma modeli, salgın ile birlikte iş dünyasında yaygınlaşmıştır. Salgın sırasında işyerlerinde çalışma sürelerinin azaltılması, bu çalışma modelinde ülkeden ülkeye ve işletmeden işletmeye değişmiştir. Part-time olarak da bilinen kısmî süreli çalışma, işverenin hem çalışanlarını virüsün etkilerinden korumayı hem de ekonomik sürdürülebilirliği korumayı amaçladığını göstermektedir (Görmüş, 2020: 488). Salgın sırasında uygulanan yasal kısıtlamalar ve önlemler nedeniyle işletmelerde ekonomik daralmalar meydana gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, kısmî süreli veya yarı zamanlı çalışma süreleri zorunlu olarak kullanılmıştır. Salgın sürecinden etkilenen çalışanların işlerinden çıkarılmaması için hükümetler kısa çalışma modelini uygulamışlardır. Türkiye ve OECD üyesi ülkeler, işten çıkarmaların

önüne kısmen de olsa geçerek işsizliğin artmasını engelleyebilmişlerdir. 11,3 milyon işçi ile Fransa kısa çalışmaya en fazla katılım gösteren Avrupa ülkesidir. Almanya 10,1 milyon işçi, İtalya 8,3 milyon işçi ve İngiltere 6,3 milyon işçi ile Fransa'yı takip ederek Avrupa'da en fazla kısa çalışma veya esnek süreli çalışmaya katılan ülkeler olmuştur (Aykaç ve Murat, 2020: 104).

Şekil 12: Kısa Çalışma veya Benzeri Programlardaki İşçi Sayısı (Mayıs 2020-Milyon Kişi)

Kaynak: Aykaç ve Murat, 2020: 104.

Türkiye de 2020 yılının Mart ayında uzaktan çalışma, tele çalışma ve kısa çalışma yöntemleriyle esnek çalışma biçimlerini desteklemiştir. Kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak için prim gün şartı 450 güne indirilmiş ve son 120 gün olan prim ödeme süresi 60 güne indirilmiştir. 2020-2021 yılları arasında 291.594 işletme ve 3.2 milyon kişi kısa çalışmaya başvurmuş ve yararlanmıştır. Bu başvuruların yüzde 39'u imalat, yüzde 15'i toptan ve perakende, yüzde 12'si yiyecek ve konaklama hizmetleri, yüzde 6'sı eğitim hizmetleri ve yüzde 26'sı diğer sektörlerden gelmiştir (Bulut ve Pınar, 2020: 222). Ancak bu dönemdeki esnek ve a-tipik istihdam biçimlerinin bazı sorunları da beraberinde getirdiği bilinirken, işgücünün bir kesiminin ise mevcut işlerinin yapısı veya yasal korumadan mahrum bırakılmasından kaynaklı eşitsizlikler nedeniyle esnek çalışma biçimlerinin kapsamı dışında bırakıldığı görülmektedir. Kayıtlı işgücünün bir kısmını kapsayan esnek çalışma biçimi, kayıt dışı çalışan, iş ve gelir güvencesinden yoksun çalışanları ise kapsamamaktadır. Bu süreçte

bir bulaş riskiyle karşı karşıya olunduğu gibi sosyal yardım kapsamına da dahil edilemeyen bir kesim söz konusu olmuştur. Dolayısıyla salgın öncesi işgücü piyasasında karşı karşıya kalınan eşitsizlikler ve mağduriyetler salgın süresinde arttığı gibi uygulanan esnek çalışma biçimleri tüm işgücünü kapsayamamıştır. Kayıt dışı çalışanlarda salgından bağımsız bir şekilde iş sağlığı ve güvenliği bakımından bir risk söz konusuysa salgın ile birlikte asgari önlemlere dahi uyulmaması, bu risklerin katlanarak artmasına neden olmuştur (Balcı ve Çetin, 2020: 51).

Covid-19 öncesi özellikle hizmetler sektöründe teknolojik araçlar kullanılarak a-tipik istihdama yönelik düzenlemeler gerçekleşmekteydi. Salgın ile birlikte bu süreç oldukça hızlandı. Salgının bitmesiyle birlikte işyerine bağlı çalışmalara dönmüş/dönülecek olsa da salgın birçok sektörde belli bir işyeri olmaksızın esnek çalışılabileceğini göstermiş oldu. Esnek çalışma, belli bir mekâna bağlı kalınmadan oluşturulan a-tipik istihdam biçimlerini kapsar. Esnek çalışma esasında işletmenin kârlılığını arttıracak bir istihdam şeklidir. Çünkü başta sabit maliyetler olmak üzere (kira, elektrik vb.) genel anlamda işverenin maliyetlerini düşürerek kârlılığını artırır. Buna karşın işçi ise esnek istihdam biçimleriyle daha da kırılgan olmakta ve pazarlık gücü zayıflamaktadır. Gelişmiş olan ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki esnek veya geçici çalışma modelleri de farklı etkiler yaratabilmektedir. Geçici istihdam oranları, gelişmekte olan ülkelere göre yüzde 15 daha fazladır. Ancak gelişmekte olan ülkelere geçici istihdam sosyal korumadan yoksun bir istihdam biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere geçici istihdam, sosyal koruma sistemlerine işçinin erişemeyerek kayıt dışı istihdama yönelmesi şeklinde gerçekleşmektedir (ILO, 2022: 4). Neo-liberal ideoloji ile birlikte işgücü piyasasında esnek çalışmaya dayalı a-tipik istihdam biçimleri ortaya çıkmaya başladı. A-tipik istihdam biçimleri işçilerin sendikal örgütlenmesinin önüne geçerek işgücünün parçalanmasına, pazarlık gücünün işveren karşısında iyice zayıflamasına yol açmıştır. Oysa ki teknolojik araçların insan emeğini iyice ikame etmesiyle birlikte kalan boş zamanın güvenceli esnek istihdam biçimleriyle şekillenmesi durumunda sosyal barış sağlanabilecektir. Salgın ile birlikte hizmetler sektöründe uzaktan çalışma ile esnek istihdam biçimleri artarken uzaktan çalışmaya uygun olmayan sanayi ve tarım sektöründe ve hizmetler sektörünün alt sektörlerinde ciddi istihdam kayıpları yaşanmıştır (Eşiyok, 2021: 27).

3.2.2. Uzaktan Çalışma ve Tele Çalışma

Uzaktan çalışma veya tele çalışma, esnekliğin istihdam biçimlerine yansıdığı modellerdendir. Uzaktan çalışma veya tele çalışma modelleri son zamanlarda artış göstermesine rağmen salgın dönemindeki kadar belirgin bir değişiklik olmamıştır. Evden çalışma, bir kişinin işyerinde çalışmak yerine işlerini evden yürütmesidir. Bu kapsamda yapılması gereken işin tamamının ya da bir kısmının ev ortamında teknolojik aletlerle yerine getirilmesi esnek istihdam biçimlerinden olan evde çalışmayı ifade eder. Uzaktan çalışma ise evde çalışmadan farklı olarak işin yürütümünün işyeri dışında herhangi bir yerde gerçekleştirilmesidir (Yertüm, 2021: 13). Uzaktan çalışmada işyeri dışında yapılan işlerde akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar gibi bilgi ve iletişim teknolojileri araçları kullanılır. Uzaktan çalışma işçi ve işveren arasında sözleşme ile kararlaştırılmalıdır. Dolayısıyla tek taraflı olarak uzaktan çalışma bir istihdam biçimi olarak kullanılamaz. Ayrıca işin yapılacağı yer, çalışma saatleri, kullanılacak araçlar, yapılacak iş gibi konuların sözleşmeye bağlanması gerekmektedir (ILO, 2020). Evden çalışma veya uzaktan çalışmayla birçok ortak noktası olan tele çalışmada ise söz konusu esnek istihdam biçimlerine kıyasla daha fazla teknolojik alet gerekmektedir. Öğretide uzaktan çalışmanın evden çalışma ve tele çalışma kavramlarını kapsayan üst bir kavram olarak değerlendirilmesinin daha elverişli olduğu belirtilmektedir (Süzek, 2020: 267). Evde çalışmanın tarihi eskiye dayanmaktadır. İlk olarak tarıma dayalı toplumlarda ek gelir kaynağı elde etmek amacıyla ortaya çıkan evden çalışma, işverenler tarafından işgücü maliyetlerini düşürmesi bakımından tercih edilmiştir. Küreselleşme ile birlikte internetin geleneksel iletişim yöntemlerinin yerini almasıyla birlikte işlerin işyeri dışında yapılabilmesi kolaylaşmış ve uzaktan çalışma tercih edilmeye başlanmıştır. Uzaktan çalışma, evden çalışma ve tele çalışma coğrafi uzaklıkları ortadan kaldırması, üretim maliyetlerini düşürmesi ve işveren kontrolünün asgari düzeyde olmasından dolayı hem işverenler hem de işçiler tarafından tercih edilebilmektedir (Yertüm, 2021: 13). Uzaktan çalışmaya ilişkin uluslararası düzenlemelere baktığımızda, 20.06.1996 tarihinde ILO tarafından 177 No'lu Evde Çalışma Sözleşmesi kabul edilmiştir. Söz konusu sözleşme, evden çalışmaya uygulanabilir bir nitelik kazandıran ve işyeri dışında yapılan işlere temel ilkeler oluşturan ilk uluslararası belge olması sebebiyle önemli olmaktadır (İnal, 2021: 34). Yine 16.07.2002 tarihinde de Avrupa Komisyonu

ile Avrupa sosyal ortakları arasında Tele Çalışma Hakkında Çerçeve Anlaşması kabul edilmiştir. Söz konusu anlaşma, Avrupa düzeyinde tele çalışmaya ilişkin tüm sosyal tarafların üzerinde uzlaştığı ilke ve kuralları hüküm altına alan ve AB üyesi devletlerde tele çalışma hakkında yapılan iş sözleşmelerine kaynak teşkil eden önemli bir uluslararası anlaşmadır. Uzaktan çalışma veya tele çalışma, Avrupa'da az sayıda ülkede doğrudan iş kanununda düzenlenirken genellikle toplu iş sözleşmelerinde düzenlenmesi tercih edilmektedir. Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve Fransa, Avrupa Çerçeve Anlaşması'nı iş kanununda düzenleyen ülkelerdendir. Almanya'da ise Evde Çalışma Kanunu 1951 yılında yürürlüğe girmiş ve evden çalışanlara yönelik çalışma koşullarını düzenleyen hükümler getirilmiştir. Diğer Avrupa ülkeleri ise toplu pazarlık yoluyla uzaktan/tele çalışmayı toplu sözleşmede düzenleyebilmektedir (Aydınöz, 2014: 7). ABD de evden çalışmayı iş kanunu çatısı altında düzenlemiştir. Evde çalışanlara yönelik Adil İş Standartları Yasası uygulamaya sokulmuştur. Bu yasaya göre evde çalışanlar işyerinde çalışan emsal işçilerle aynı hak ve yükümlülöklere sahiptir (İnal, 2021: 40). 2016 yılında Türk İş Hukuku Mevzuatında yapılan değışikliklere bağılı olarak 4857 sayılı Kanunun 14. Maddesinin dördüncü fıkrasında, *"işçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisi"* olarak uzaktan çalışma tanımlanmıştır (4857 SK, m. 14). İş Kanunu'nda yapılan bu tanımlamayla uzaktan çalışma hem evden çalışmayı hem de tele çalışmayı kapsayan üst bir kavram olarak değeriendirilmiştir (Süzek, 2020: 267). Yine kanun maddesinin detaylarını açıklamak, hangi hallerde uzaktan çalışmanın yapılabileceğini belirtmek ve çalışma hayatına uygulanabilirliğini sağlamak adına 10.03.2021 tarihinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılan Uzaktan Çalışma Yönetmeliğı, 31419 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Dünyanın, özellikle gelişmekte olan ölkelerin hazırlıklı olmadığı salgın hem işverenler hem de işçiler açısından olağandışı uygulamalara yol açmıştır. İşletmeler işyerlerini kapatmaya, kısmi çalışmaya ve mümkünse işçilerini uzaktan çalıştırmaya başlamışlardır. Toplumsal sağlığı tehdit eden küresel salgın ile birlikte hükümetler hem salgının bulaş hızını düşürmek hem de ekonomik faaliyetin sürekliliğini sağlamak adına çalışma hayatında düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda işletmeler için de

uzaktan çalışma gibi esnek istihdam biçiminin varlığı önemli olmuştur. Salgın ile birlikte ortaya çıkan yeni normal kavramıyla çalışma biçimlerinde de a-tipik biçimler kullanılmıştır. Uzaktan çalışma ve esnek çalışma biçimleri üzerinden süren uygulamaların salgın sonrasında da yeni çalışma biçimleri olarak devam edeceği öngörülmektedir. Uzaktan çalışma başta olmak üzere esnek istihdam biçimlerinde son yıllarda meydana gelen artışa rağmen, küresel salgından önce işgücünün küçük bölümünün uzaktan çalışma kapsamında istihdam edildiği görülmektedir. Öyle ki AB içinde, sürekli veya ara sıra uzaktan çalışma Danimarka, Hollanda ve İsviçre’de işgücünün yaklaşık yüzde 30’unu, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, İtalya ve Polonya’da ise yüzde 10 ve altında seyretmekteydi. Yine ILO tarafından yapılan araştırmalara göre ABD’de bu oran yüzde 20’lerde ve Japonya’da ise yüzde 16 düzeyinde tahmin edilmiştir. Bu oranlar ağırlıklı olarak ara sıra yapılan uzaktan çalışmayı göstermektedir. Düzenli olarak uzaktan çalışma şeklinde istihdam edilme oranı ise çok düşüktür (örneğin ABD’de yüzde 4). Ocak ve Mart 2020 tarihlerinde ülkeler birer birer piyasayı uzaktan çalışma yapma yönünde yönlendirmiştir. Nisan 2020 itibarıyla Avrupa’da neredeyse her 10 çalışandan 4’ü uzaktan çalışmaya başlamıştır. Salgın sırasında uzaktan çalışmanın yoğun görüldüğü ve nispeten daha az zorluklarla karşılaşıldığı ülkeler daha önce uzaktan çalışma yapmış, yasal mevzuatları bu çalışma biçimine uygun olarak düzenlenmiş ve yerleşmiş ülkelerde gerçekleşmiştir. Örneğin bu tarih itibarıyla Finlandiya’da işçilerin yaklaşık %60’ı uzaktan çalışmaya geçmiştir. Yine Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Danimarka’da ise işçilerin %50’sinden fazlası, İrlanda, Avusturya, İtalya ve İsveç’te ise işçilerin yaklaşık olarak %40’ı uzaktan çalışmaya geçmiştir. Ortalama olarak, Avrupa’da uzaktan çalışanların yaklaşık %24’ü ilk defa bu şekilde istihdam edilirken, daha önce belli bir süre uzaktan çalışmış olanların oranı ise %56 olarak kaydedilmiştir. Doğru teknolojik araçlar, işlerin yeninden örgütlenmesi, işgücü piyasasına uygulanabilir yasal mevzuatlar ile daha fazla işin uzaktan yapılabileceği öngörülmektedir (ILO, 2020). Salgında işgücünün evden çalışmasını sağlayarak virüsün yayılım hızının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak Covid-19 salgını etkileri itibarıyla eşitsiz sonuçlar doğuran bir salgındır. Uzaktan çalışma anlamında da bu eşitsizlik devam etmektedir. Keza yapılan işin uzaktan çalışmaya uygunluğu noktasında, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi arttıkça yapılan

işe bağı olarak işlerin uzaktan çalışma yoluyla yapılma olasılığı da artmaktadır. İşlerin büyük kısmının yapımında bilgi teknolojilerinin kullanıldığı gelişmiş ülkelerde, işgücünün büyük bölümü uzaktan çalışma imkanına sahip olabilmektedir. Buna karşın imalat sanayi, tarım, inşaat ve turizm sektörünün ağırlıkta olduğu ülkelerde ise uzaktan çalışma imkanı daha az görülmektedir (Belet, 2021: 32).

Salgın sürecinde işgücünün belli bir bölümü için kullanılan uzaktan çalışma, özellikle işverenler için esneklik kazandırır da iş ve gelir güvencesinden yoksun kırılgan gruplar için maruz kalınan güvencesiz esnek çalışma süreçlerinde, önceki dönemlerden daha ciddi sorunları beraberinde getirmektedir (Belet, 2021: 33). Esnek istihdam biçimlerinden biri olan uzaktan çalışma, Covid-19 öncesinde esasında tercihe bağı olarak uygulanan bir esnek çalışma biçimiydi. Uzaktan çalışmanın bugün fayda sağlayabilmesi şüphesiz ki teknolojik araçların doğru kullanımı, işletme kültürünün oluşması ve işçinin karşılaşılabileceği riskleri gözeterek yasal mevzuatın yerleşmesiyle başarılı olacaktır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki uzaktan çalışmaya uygun olan işler ile ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında ilişki vardır. Bu kapsamda ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artması aynı zamanda uzaktan çalışmanın yapılabileceği sektörlerin de artışı doğuracaktır. İşlerin büyük bölümünün bilgi ve iletişim teknolojileri araçlarının kullanılarak yapıldığı sektörlerde işgücünün büyük bölümü uzaktan çalışma ile istihdam edilebilmektedir. Buna karşın ağırlıklı olarak imalat sanayi, tarım, inşaat ve turizm sektörlerinin başat sektör olduğu ülkelerde uzaktan çalışmanın yapılması daha zor olmaktadır. Bunun dışında uzaktan çalışma ile işgücü piyasasında olan kadınların Covid-19 salgını nedeniyle ev ve iş yükü artış göstermiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı çalışma yaşamında uzaktan çalışma biçimi, kadın işçiye bakım sorumluluğunun yanında işverenin beklentilerini karşılamakta sorumluluğunu da yüklerken bu durum kadınları işgücü piyasasında dezavantajlı duruma sokmaktadır. Covid-19 salgını kadınlara yönelik mevcut sosyal ve ekonomik sorunların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin işgücü piyasasında daha da ağırlaştığı bir salgın olmuştur. Geçmiş yıllardaki krizlere de baktığımızda kadın işgücü erkek işgücüne göre krizin yarattığı tahribattan daha hızlı ve daha ağır etkilenmektedir. Bu kapsamda salgın ile birlikte daha da ağırlaşan toplumsal cinsiyet eşitsizliği yasal düzenlemelerle çözülmesi gereken bir sorun olarak varlığını sürdürürken, işverenlerin

de bir yandan bakım sorumluluğu bulunan kadın işçileri desteklemesi gerekmektedir (ILO, 2020).

Covid-19 salgınının ortaya çıkmasından bu yana dünya çapında milyonlarca çalışan evden çalışmaya başlamıştır. Eurofound (2020), salgının AB ülkelerindeki çalışanların yüzde 40'ının tam zamanlı tele çalışma modeline geçtiğini tahmin etmektedir. Bununla birlikte, salgının başlangıcından önce 27 AB ülkesinde çalışanların sadece yüzde 15'inin uzaktan çalışmayı tercih ettiği tahmin edilmektedir (JRC 2020: 1). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası açıklandıktan 15 gün sonra uzaktan çalışmaya uygun sektörlerdeki işletmelerin neredeyse yarısı evden çalışma modeline geçmiştir. İstanbul merkezli kurumsal işletmeler diğer illerdeki işletmelere kıyasla daha hızlı bir şekilde çalışanları evden çalışmaya geçirmiştir. Bunun bir nedeni, İstanbul'da evden çalışmaya daha uygun sektörlerin yoğunluğudur (Deloitte, 2020: 4). Yine 2020/4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle birlikte 22.03.2020 tarihinden itibaren devlet kurumlarında uzaktan çalışma ve esnek çalışma uygulamaları devreye sokulmuştur. Tele çalışma modeli, işletmelere Covid-19 salgını gibi bir durumda bile iş sürekliliği sağlamanın yanı sıra daha kısa sürede işe gidip gelme, daha iyi bir iş-yaşam dengesi, alternatif bir yerden çalışma özgürlüğü ve işyerindeki dikkat dağıtıcı faktörlerden kaçınarak uzaktan çalışmaya devam etme fırsatları sunabilmektedir. Bununla birlikte, çalışanların izole edilmesi ve iş arkadaşlarıyla iletişimlerinin kesilmesi gibi tehlikeler de bulunmaktadır (ILO 2020). KPMG (2020) tarafından yapılan araştırmaya göre, gerekli teknolojik altyapı sağlandıktan sonra evden tele çalışmaya geçildiğinde, çalışanların motivasyonunun sürdürülmesi en önemli sorundur. Bir diğer sorun ise iş performansının takibi ve değerlendirilmesidir. Bu süreçte ne yaptıklarını çalışanlara açıklamak ve görevde önemli iyileştirmeler sağlayacak değişikliklere odaklanmak için zamanında, düzenleyici ve açıklayıcı geribildirim sağlamak önemlidir. Çalışanlar ve yöneticiler, iyi iletişim, açık konuşmalar ve sürekli bilgi akışı için daha fazla çaba göstermelidir (ILO 2020: 7-10).

Evden çalışan işçilerin salgında en çok zorluk yaşadıkları durumlardan birisi iş ve özel hayat dengesini korumaktır (KPMG 2020: 8). Evden çalışan işçilerin Covid-19 salgınından önce iyi bir iş-yaşam dengesi ve üretkenliği olsa da salgınla birlikte uygun olmayan çalışma alanları ve teknolojik araçlar nedeniyle üretkenlik ve çalışma performansları kötüleşebilir (JRC 2020: 8). Kadınlar, özellikle iş ve kişisel yaşam

arasındaki belirsiz sınırlar nedeniyle iş-yaşam çatışmasına daha fazla maruz kalmaktadır (Eurofound 2020: 59). Uzaktan çalışma genel olarak daha uzun çalışma saatlerine, hafta sonları ve akşamları daha fazla çalışmaya yol açabilmektedir (Eurofound, 2017: 15). Çalışma ortamının özellikle gençlerin bir kısmı için sosyalleşme, sosyal ağlar kurma ve kendini gerçekleştirme gibi fonksiyonları olduğundan uzaktan çalışmayla bu olanaklar azalmıştır (Deloitte 2020: 2). Aynı zamanda, daha iyi organize edilmiş molalar işçilere daha fazla motivasyon sağlamaktadır. Dijital iletişim işçiler arasında oluşan sosyal etkileşimi tam olarak sağlayamamaktadır. Bununla birlikte, uzaktan/tele çalışma modelinde çalışanlar, aynı pozisyonda saatlerce çalışmak ve bazen ara vermeyi unutmak zorunda kalabilmektedir (Hallin 2020: 16-18). Bunlara ek olarak, tele çalışma modeli, özellikle telekom ve sistem altyapısının iyi olmadığı yerlerde sistem güvenliği, ağ güvenliği ve veri güvenliği üzerinde önemli tehditler oluşturabilir. Salgın ile birlikte, kimlik avı dolandırıcılığı veya diğer saldırılar, evden işlerini sürdüren çalışanları herhangi bir açık ağdan hedef alabilmektedir. Bu nedenle, siber tehlikelere karşı önlemler alınması gerekmektedir (Deloitte 2020: 2). Uzaktan çalışmanın dezavantajları arasında konsantrasyon eksikliği, sürdürülebilirlik açısından belirsizlik ve bu tarz bir iş yapış biçimine alışık olmama nedeniyle motivasyon düşüklüğü yer almaktadır.

Bazı araştırmalar ise salgın sırasında tele çalışma modelinin getirdiği zorlukların aksine, söz konusu çalışmanın işçiler için daha iyi bir iş-yaşam dengesi oluşturduğunu ve üretkenliklerini artırdığını göstermektedir (JRC 2020: 8). Covid-19 salgınında evden çalışma fırsatı bulanların çoğu, en azından zaman zaman evden çalışmaya devam etmek istemektedir. Buna göre AB’de çalışanların yüzde 78’i kısıtlamaların olmaması durumunda evden tele çalışma yapabileceklerini belirtmişlerdir (Eurofound 2020: 34). Bunun için yöneticiler, çalışanların bakış açılarını, aile ve yaşam durumlarını, rol türünü ve becerilerini, uzaktan çalışmanın zorluklarını ve avantajlarını değerlendirmelidir. Karar verme sürecinde çalışanların aktif bir rol oynaması için, çalışanlarla ve temsilcileriyle istişareler, bilgi alışverişi veya müzakere gibi çeşitli yöntemlerle yapıcı bir sosyal diyalog kurmak gerekir (ILO 2020: 4).

İşletmeler açısından tele çalışma nitelikli işgücünü işletmeye kazandırma, ülke sınırları dışındaki nitelikli işgücünden yararlanma, mevzuat gereği istihdamı zorunlu

olan engelli veya hükümlüleri istihdam etme, işgücü devir hızını düşürme, işgücü verimliliğini arttırma, müşteri memnuniyeti sağlama, sabit giderleri düşürme gibi maliyet azaltma ve kâr arttırma yöntemi olarak görülmektedir (ILO, 2016: 15). Bazı araştırmalar göstermektedir ki tele çalışanlar işyerinde çalışanlardan daha fazla ve herhangi bir fazla mesai ücreti olmadan çalışmaktadırlar. Standart mesai saatleri dışında, hafta sonları ve tatil günlerinde çalıştıklarını söyleyen tele çalışanlar için bu durum iş yaşam dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Salgın sebebiyle yoğun bir şekilde uygulanan uzaktan çalışma, salgın sonrası dönemde standart dışı istihdam biçimlerinin gelişimini etkileyecektir (Tokol, 2021: 13-20). Salgın ile birlikte geleceğin çalışma ilişkileri arasında önemli yer tutması beklenen bu çalışma yöntemleri ile çalışanlar için yasal düzenlemelerin ve hukuki tanımlamanın yapılması gerekir. Aksi takdirde sosyal korumadan yoksun, güvencesiz çalışanların artması beraberinde çalışan yoksulluğunu arttıracaktır (Yasım, 2021: 47).

3.2.3. Platform Çalışanları

Mal ve hizmetin sağlanması sonucunda ödemenin yapıldığı ticari işlemleri veya sosyal medya gibi ticari olmayan işlemlerin koordine edildiği alanlar platformu oluşturur. İşte bu ticari veya ticari olmayan platformların toplu olarak faaliyette bulunduğu alan platform ekonomisi olarak tanımlanmaktadır. Platform ekonomisi genel olarak platformu sağlayan, ilgili platformda çalışan ve bu platformdan mal veya hizmet talebinde bulunan müşteri olarak üç taraflı çevrimiçi piyasalardır. Platform ekonomisi kavramı yerine literatürde, işbirlikçi ekonomi, paylaşım ekonomisi, gig ekonomisi, talebe bağlı ekonomi, çevrimiçi dış kaynak kullanımı gibi birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Bu kavramların birbiriyle örtüşen kısımları ağırlıklı olmakla birlikte farklı yönleri de söz konusudur (Boyacı, 2020: 5-6).

Platform çalışmaları konum tabanlı ve web tabanlı platform olarak ikiye ayrılır. Konum tabanlı platformlar gig ekonomisi olarak da ifade edilmektedir. Gig ekonomisi, belli bir görevin tamamlanması veya belli bir süre çalışmak üzere esnek düzenlemeler altında istihdam edilmeyi içeren ekonomidir (Boyacı, 2020: 11). Konaklama, taşıma, temizlik, tamirat gibi hizmetler gig ekonomisi içerisinde sunulmaktadır. Burada internet üzerinden bir uygulamayla arz ve talep kesişirken, hizmet sunan işletme hizmete ilişkin asgari standartlar oluşturur (Beytar, 2022: 241). Platform veya gig

ekonomisi, işverenlerin işçilerle uzun dönemli sözleşme yapmadan kısa süreli ve geçici sözleşme yapabildiği esnek çalışmanın olduğu ekonomilerdir (Narin ve Küçük, 2021: 52). Teknolojik, ekonomik ve toplumsal gelişmelere dayalı olarak 2000’li yılların üçüncü çeyreğinden itibaren Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan platform ekonomisi ölçek ve kapsam yönünden hızla genişlemektedir. 2013-2014 yıllarında platform çalışması AB ülkelerinin yaklaşık yüzde ikisinde yeni gelişen bir çalışma şekliyle, 2020 yılına gelindiğinde Avrupa’nın hemen hemen her ülkesinde platform çalışma yaygın bir şekilde görülmektedir. Web tabanlı ve konum tabanlı (gig ekonomisi) platformların sayısı 2010-2020 yılları arasında 142’den 777’ye yükselmiştir. Bu dönemde web tabanlı çevrimiçi platformların sayısı üçe katlanmış, taksicilik, konaklama ve teslimat gibi alanlarda platform çalışanların sayısı ise 10 kat artmıştır (ILO, 2021). Platform çalışmasının ölçeğine ilişkin net istatistiki verilere ulaşılamasa da AB genelinde yapılan araştırmalarda işgücünün yaklaşık yüzde 2’sinin platform ekonomisinde yaptığı işin asıl işi olduğu görülmektedir. İşgücünün yaklaşık yüzde 10’unun ise platform çalışmasıyla ara sıra meşgul olduğu tahmin edilmektedir. Platform ekonomisi özellikle savunmasız grupların işgücü piyasasına erişmesi ve gelir elde etmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi, esneklik sağlaması, iş süreçlerinde verimliliği artırması ile sağlıklı iş ve yaşam dengesi kurulabilmesi açısından bir fırsat yaratmaktadır. Aynı zamanda işçilerin istihdam statülerinin doğru bir şekilde belirlenememesi, işgücü piyasasının bölümlenmesine etki etmesi, kısa süreli işler içermesi ve iş güvencesinde belirsizliğe bağlı olarak da riskleri barındırmaktadır (Eurofound, 2021). Dijital çalışma platformları çalışanlara doğrudan iş verebilirken aynı zamanda işin verilmesine aracılık da edebilmektedir. Doğrudan iş verme durumunda bağımlı çalışmadan söz edileceğinden ücretli çalışma doğacaktır. Diğer türde ise bağımsız çalışma kavramı doğacaktır. Platformlar içerisinde ücretli işçilik, platformun sahip olduğu işgücünün düşük bir kısmını oluşturmaktadır. Platformun aracılık ettiği işgücü ise büyük bir kesimi oluşturmaktadır. Örneğin, işletmelere serbest çalışanlara ulaşma imkanı sağlayan İngiliz menşeli PeoplePerHour adlı serbest platformun yaklaşık 50 ücretli işçisi vardır ancak 2,4 milyon vasıflı çalışan için işe aracılık etmektedir (ILO, 2021).

Platform ekonomisi işletmeleri zaman geçtikçe kârlarını maksimize etmekte ve çoğu ülkenin milli gelirini geçecek düzeyde gelir elde etmektedirler. ABD menşeli

dijital platformlardan Amazon, Meta (Facebook), Airbnb, Microsoft, Alphabet (Google) gibi platformlar benzeri görülmemiş bir ekonomik güce ulaşmıştır. Alibaba, Baidu ve Tencent gibi Çin menşeli dijital platformlar da bu seviyelere ulaşmaktadır. Amazon 1.68 trilyon dolarlık değeri ile İspanya'nın milli gelirinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır (Social Europe, 2022). Dijital çalışma platformlarına yapılan yatırımların yaklaşık yüzde 96'sı Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinden olmuştur. Dijital çalışma platformları 2019 yılında en az 52 milyar dolarlık gelir elde etmiştir. Gelirin büyük çoğunluğu ABD ve Çin ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Dünyadaki en büyük yedi teknoloji işletmesi 1 trilyonluk gelir elde ederken bu işletmelerin çoğu dijital çalışma platformlarına yatırım yapmıştır (ILO, 2021). Ülkemizde platform ekonomisi içerisinde Armut.com en çok bilinen dijital platformdur. Armut.com boya, tamir, tesisat, temizlik gibi hizmetlerde bağımsız çalışan statüsündeki birçok çalışanı bu hizmetleri talep edenlerle buluşturmaktadır. Armut.com dışında Workinton, ModaCruz gibi platform ekonomisi uygulamaları da mevcuttur (Boyacı, 2020: 6).

İşletmelerin platform ekonomisinde olmasında işe alım süreçlerini düzenli bir sisteme bağlamak, maliyetleri düşürmek, verimliliği artırmak ve yenilik aramak gibi nedenler ön plana çıkmaktadır. Birçok işletme platform ekonomisi sayesinde dünyanın her yerinden çeşitli becerilere sahip işçilere çok düşük maliyetlerle ulaşabilmektedir. Başta KOBİ'ler olmak üzere birçok geleneksel işletme (restoran ve perakende sektörü ağırlıklı) platform/gig ekonomisinde yer almaktadır. Artan rekabetle baş etme, müşteri portföyünü genişletme, değişen pazarda yerini alma ve müşteri tercihlerini karşılayabilme nedenleri, bu işletmelerin dijital çalışma platformlarında yer almasına dayanak oluşturmaktadır. Özellikle salgın süreciyle birlikte müşterilere karşı bilinirliğini arttırmak, pazarlarını genişletmek ve gelir kaybını önlemek amacıyla restoranlar, teslimat platformlarına bağımlı hâle gelmiştir (ILO, 2021). Konum tabanlı platformlar veya bir başka deyişle gig ekonomileri, mal veya hizmetlerin konum tabanlı uygulamalar aracılığıyla, müşterinin talebine bağlı olarak, belirli bir coğrafi alanda ve bireysel olarak yürütüldüğü platformlardır. Konum tabanlı işler her zaman için gelmesi gereken birine ihtiyaç duymakta ve bu yönüyle çağrı üzerine çalışma biçimine benzemektedir. Ulaşım, dağıtım, konaklama ve ev hizmetleri konum tabanlı platformlarda en çok verilen hizmetlerdir. İşçinin statüsünün belirlenmesi ve maruz

kaldığı riskler yönünden (trafik kazası, hırsızlık vb.) web tabanlı platformlara göre işçi açısından değerlendirilmesi daha fazla olmuştur (Boyacı, 2020 35-36).

Ulaşım ve kısa dönem konaklama gig ekonomisinin en büyük sektörleridir. Bununla birlikte Covid-19 salgını nedeniyle uygulanan kapatmalar, tüketicilerin davranışlarında değişiklikler getirmiştir. Çevrimiçi eğitim gibi zorunlu nedenlerle başlayan belirli paylaşım/gig etkinliklerinin artışı, gig ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. Dijital platformların sayısındaki artışın bir sonucu olarak çevrimiçi olarak satılan yiyeceklerin ve diğer malların teslimi için gig ekonomisi çalışanlarının (kuryelerin) sayısındaki artış istihdam yaratmıştır. Salgın nedeniyle insanların geleneksel otellerde veya tatil köylerinde kalmak istememesi, geleneksel olmayan kısa süreli konaklama türlerinin artmasına neden olmuştur. Geleneksel olmayan bu tür konaklama türleri arasında Airbnb gibi oda paylaşımı esaslı hizmetler yer almaktadır. Bununla birlikte kısa süreli çevrimiçi çalışma alanı, kiralama gibi hizmetlerin yaygınlaşması da gig ekonomisinin faaliyetini arttırmıştır. Covid-19 salgını nedeniyle insanların davranışlarında meydana gelen herhangi bir değişiklik, platform ekonomisinde meydana gelen büyüme ile diğer sektörlerdeki faaliyet kaybının bir kısmını dengelemiştir (OECD, 2021).

Salgın sırasında ortaya çıkan bir dizi yeni alışkanlık, salgın bittikten sonra da devam edecek gibi görünmektedir. Salgın sırasında, halkın bir kısmı “her yerde yaşa ve çalış” düşüncesini sürdürebilir. Bu nedenle kısa süreli konaklama ve uzaktan çalışma talebi artabilir. Covid-19 salgını insanların yaşam tarzlarını değiştirse bile, tüketiciler arasında yapılan ilk araştırma, uzun vadeli olarak gig ekonomisinin geleceğinin olumlu olduğunu göstermektedir. Örneğin, ABD’deki araştırmalar, Covid-19 salgınının ardından kullanıcıların yaklaşık yüzde 25’inin gig ekonomisi hizmetlerini kullanmayı bırakabileceğini gösterirken bu durum 4’te 3’ünün gig ekonomisi hizmetlerini kullanmaya devam edeceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (OECD, 2021).

Salgın sırasında platform ekonomisi çalışanları bir dizi sorunla karşılaşmıştır. Örneğin, dünya çapında salgın nedeniyle platform ekonomisi çalışanlarının yüzde 52’si işlerinden ayrılmıştır. Ek olarak salgın sırasında sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadıkları için kamusal sosyal yardımlardan yararlanamamışlardır. Sağlık sigortasından yararlanamadıklarından hem salgından kaynaklanan gelir kayıpları hem

de hastane faturaları ile karşı karşıya kalmışlardır (Statista, 2021). Covid-19 ile birlikte müşterilerin dijital platformlara yönelmesi ve hazır yemek, içecek, ev eşyaları gibi çok çeşitli ürünlerin teslimatı için platformları ağırlıklı kullanması çalışanların salgına yakalanması riskini arttırmıştır. Bazı platform işletmeleri temassız ödeme, kişisel koruyucu ekipman temini gibi önlemlerle bu riski azaltmaya çalışmışlardır. Sosyal güvenlik haklarının ve işçi haklarının yoksunluğu, salgın sürecinde gig ekonomisi çalışanlarının karşılaştığı en büyük sorunlardan biriyken, ABD'nin Kaliforniya eyaleti dahil olmak üzere birçok bölgede bu sorunları çözmek için kamuoyu oluşturulmuştur (Forbes, 2021). Birtakım ülkeler, platform çalışanlarını da kapsayacak şekilde sosyal güvenlik sisteminde değişikliğe gitmiştir. Örneğin Fransa, özellikle konum tabanlı ekonomilerde yer alan çalışanlara yönelik kaza sigortası giderlerini karşılama yönünde düzenleme yapmıştır. Platform ekonomisinin artış gösterdiği Latin Amerika'da da sosyal güvenliği serbest çalışanları kapsayacak biçimde genişletmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Endonezya ve Malezya iş kazasına yönelik ödenek ve ölüm yardımlarını platform çalışanlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Özellikle küresel salgın döneminde faaliyetin artmasıyla birlikte, Covid-19 önlemi olarak İrlanda gibi bazı ülkeler de hastalık yardımlarını tüm çalışanları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Finlandiya ve ABD'de de işsizlik yardımları sigortasız serbest çalışanları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (ILO,2021).

İşletmelerin veya bireylerin işçilere, mallara ve hizmetlere ihtiyaç duydukları anda düşük işlem maliyetiyle kolay erişim sağlama imkanı sağlayan ve bu prensiple işleyen dijital emek platformları (Boyacı, 2020: 15), işgücü piyasasında devletin düzenleyici ve korumacı müdahalelerinin zayıflatıldığı, bilgi teknolojilerinin yoğun kullanıldığı, işgücü piyasasında oluşacak risklerin işçilere yükletildiği, esnek istihdam modellerinin yaygınlık kazandığı, emeğin metalaşma eğiliminin yoğun olduğu ve küresel işgücü piyasasında işsizliğin kalıcı olduğu yeni bir iş organizasyonu ifade etmektedir (Ünal ve Temiz, 2022: 169). Yapılan birtakım düzenlemelere rağmen platform/gig ekonomisi çalışanları, yapılan iş üzerinden ücret almakta ve sosyal koruması kendisi tarafından sağlanmaktadır. Yapılan iş veya projeye göre ücret alındığından elde edilen gelirin istikrarı yoktur ve esnek çalışmanın sonucu olarak iş ve yaşam dengesi sağlanamamaktadır (Narin ve Küçük, 2021: 55). Platform ekonomisinde yapılan işler başlı başına bir güvencesizlik içermektedir. Platform

sağlayıcı ile kurulan iş ilişkisinin sonlandırılmasına yönelik platform çalışanını koruyacak herhangi bir yasal düzenleme mevcut değildir. Platformda gerçekleştirilen kısa süreli, tek seferlik işler sonucunda platformlar tarafından hizmet sözleşmesi sona erdirilebilirken, Uber gibi bazı konum tabanlı platformlarda ise müşterinin puanlamasına bağlı olarak sözleşme doğrudan feshedilebilmektedir (Boyacı, 2020: 39). Platform ekonomisi çalışanlarının insan onuruna yaraşır bir gelir seviyesine ulaşması için ek işler yapması veya fazla çalışması gerekliliği bilinmektedir. Gelir güvencesinden bahsedebilmek için gelirin hem düzenli hem de yeterli olması gerekmektedir. Tek seferlik işlerle edinilen gelir için bir gelir güvencesinden bahsedilemez. Bu kapsamda platform ekonomisi çalışanları iş, istihdam, gelir ve sosyal koruma yönünden güvencesizlik içerisindedir (Ünal ve Temiz, 2022: 180-181). Aynı zamanda platform çalışanları platformda iş yapabilmek adına birtakım maliyetlere katlanmaktadır. Bu kapsamda yapılacak iş için başlangıç maliyetleri de çalışanlara yansıtılmış durumdadır. Örneğin platform ekonomisinde ulaşım hizmeti yapan kişi kendi araç ve gereçlerini kullanarak bir maliyete katlanmaktadır.

Platform ekonomisi çalışanları için bir başka önemli sorun da istihdam edilirken statülerinin tartışmaya açık olmasıdır. Platformlar aracılığıyla hizmet sunan çalışanlar genellikle bağımsız çalışan olarak kabul edilmektedir. Bağımsız çalışanların gerek iş hukuku gerekse sosyal güvenlik alanında kapsam dışında olduğu veya şartlarının daha ağır olduğu alanlar vardır. Bu kapsamda asgari ücret, sosyal güvenlik, iş sağlığı ve güvenliği yönünden ayrımcılığa karşı koruma kapsamı dar olmaktadır. Dolayısıyla platform çalışanlarını temel haklardan ve korumadan en alt düzeyde yararlanan ya da hiç yararlanmayan çalışanlar içerisinde sayabiliriz. Mahkemeler platform çalışanlarının statüsünün belirlenmesine yönelik farklı kararlar vermişlerdir. İspanya, Birleşik Krallık ve Hollanda mahkemeleri Uber çalışanlarının bağımsız çalışan olmadığı yönünde çeşitli kararlar vermişlerdir (Yıldız, 2021: 34). Günümüzde üzerinde uzlaşılmış bir karar olmamakla birlikte yapılan işe göre farklı kararlar verilebilmektedir. Bağımlı çalışma, düzenli ödeme, rekabet yasağı, ücret garantisi gibi değişkenler platform çalışanlarının işçi statüsünde değerlendirilmesinde karar verilen kriterlerdir. Buna karşın fatura sonrası ödeme, performans başına ödeme, masrafların hizmeti sunan tarafından karşılanması gibi kriterler de bağımsız çalışma statüsünü güçlendirmektedir (Boyacı, 2020: 47). Ülkemizde ise henüz platform çalışanlarına

yönelik içtihatlarla kesinleşmiş bir karar yoktur. Özellikle platform çalışanlarının maruz kaldığı iş kazalarına ilişkin Sosyal Güvenlik Müfettişleri tarafından işçinin statüsü belirlenerek, iş kazasına ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Küresel salgın gibi doğrudan işgücü piyasasını etkileyerek, işletmeleri a-tipik istihdam biçimlerine iten faktörlerle birlikte bu alanda koruyucu düzenlemelerin yapılması önemlidir. Günümüzde çalışma biçimlerinde yapısal dönüşümün ortaya çıktığı açıktır. Dijital platform çalışma biçimi, otomatikleştirilmiş işe alım süreçlerinin yanında geleneksel çalışma biçimlerine göre daha istikrarsız, iş ve gelir güvencesi yönünden belirsiz istihdama doğru kayışta bu köklü dönüşümün önemli bir parçası olacaktır (Boyacı, 2020: 16).

3.3. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASI İLE İLGİLİ BAZI KURUMLAR BAKIMINDAN ETKİLERİ

Salgın sırasında ülkeler için toplum sağlığını korumak birinci öncelik olurken, istihdamı korumak ve asgari bir gelir güvencesi sağlamak da bu süreçte önem arz etmiştir. Bu kapsamda, ülkeler ayırdıkları fonlarla destek ve teşvik ödemelerinde bulunmuş, salgının ortaya çıkardığı ekonomik kaybı önlemeye çalışmışlardır. Ülkemizde de işgücü piyasasında kamunun düzenleyici rolünü üstlenen kurumlardan olan İŞKUR ve gerek sağlık sisteminde gerekse çalışma hayatı içinde ve dışında önemli bir fonksiyona sahip Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Covid-19 salgını süresince faaliyetleri artan önemli kurumlar olmuştur.

3.3.1. İşsizlik Sigortası Fonuna Etkisi

Küresel ekonomilerde bağımlı çalışmaya dayanan emek geliri toplumun büyük kısmının geçimini sağlayan ana etmendir. Buna bağlı olarak bir kişinin işini kaybetmesi ve işgücü piyasasına hızlı erişim sağlayamaması, o kişinin iktisadi ve sosyal açıdan varlığını tehlikeye düşürmektedir. Dolayısıyla işsizlik başlı başına bir sosyal risk olarak ortaya çıkmaktadır (Sofracı, 2007: 166). Dünyadaki tüm toplumlar açısından işsizlik adeta çağın vebası olarak adlandırılmakta ve hükümetlere işsizliğe karşı mücadelede ekonomik ve sosyal politikalar belirlenmesi yükümlülüğü getirmiştir (Tuncay ve Ekmekçi, 2021: 687). İşsizlikle mücadelede işsizlik sigortası fonu önemli bir araç olmuştur. İşsizlik sigortası, ILO’ nun 102 sayılı “Sosyal Güvenlik (Asgari

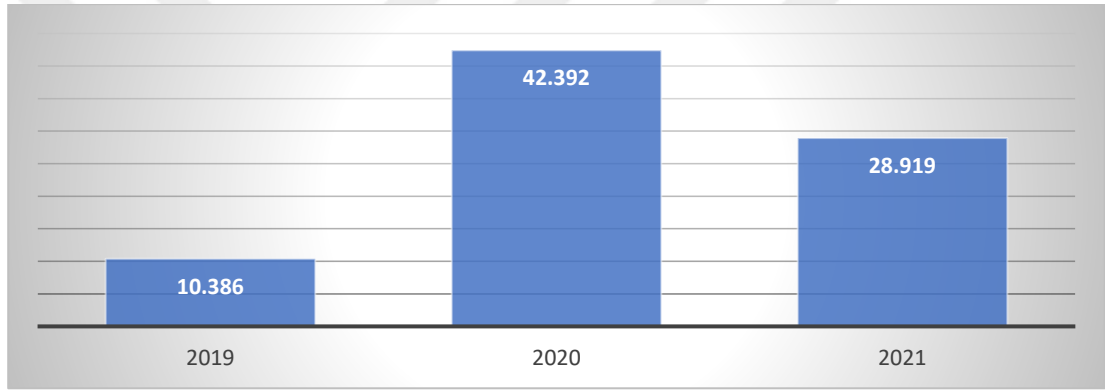
Standartlar) Sözleşmesinde” yer alan risklerden birini oluşturmaktadır. Ülkemizde de 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ile işsizliğe karşı bir güvence sağlanmıştır. 4447 sayılı Kanunun 47. maddesinin c fıkrasında işsizlik sigortası *“bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kasıt ve kusuru olmaksızın işini kaybeden sigortalılara işsiz kalmaları nedeniyle uğradıkları gelir kaybını belli süre ve ölçüde karşılayan, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren zorunlu sigorta”* olarak tanımlanmıştır (4447 SK, m.47). Buna göre işsizlik sigortasının amacı, işsizliği gidermekten ziyade işsizliğin iktisadi maliyetini belirli bir süre ortadan kaldırmaktır (Tuncay ve Ekmekçi, 2021: 690). İşsizlik sigortası, işçi, işveren ve devlet katkılarıyla finanse edilen, katılımı zorunlu sigorta koludur. Bu kapsamda sigortalı prime esas kazançlarının yüzde 1’ini fona aktarmaktayken, işveren yüzde 2 oranında prim ödemekte ve devlet de yüzde 1 oranında fona katkı sağlamaktadır. İşsizlik sigortası ödeneğinin dışında işsizlik sigortası fonunun giderlerini kısa çalışma ödeneği, yarım çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, ücret garanti fonu ödemesi, aktif işgücü programları, işbaşı eğitim programları, işverenlere teşvik ve destek ödemesi ile diğer giderler oluşturmaktadır.

İşsizlik sigortası fonu, Covid-19 salgınının işgücü piyasasına etkisinin hafifletilmesine yönelik hükümetin en önemli araçlarından biri olmuştur. Salgın süresince sıklıkla başvuru ve başvuru şartları kolaylaştırılarak kapsamı geniş tutulan kısa çalışma ödeneği, işsizlik sigortası fonundan karşılanmıştır. Kısa çalışma ödeneği başvurularının salgın öncesi seviyesine göre önemli ölçüde artmasıyla birlikte, finansmanın işsizlik sigortası fonundan karşılanabilmesi hükümetin elini kolaylaştırmıştır. Bu kapsamda işsizlik sigortası fonu Covid-19 salgınının işgücü piyasasında yarattığı tahribatın hafifletilmesinde ana kaynak olmuştur. Salgının ortaya çıkardığı işsizlik ve gelir kaybı toplumsal tahribatı arttırmıştır. Oluşan toplumsal tahribata karşı diğer kamusal tedbirlerle birlikte işsizlik fonunun doğru kullanımı önemli bir konu olmuştur. İşsizlik fonunda birikmiş kaynaklar, salgınla mücadele etmek adına acil destek paketi görevi üstlenmiştir. Öyle ki fonda biriken tutar yaklaşık 15 milyon işçiye yaşamını idame ettirecek düzeyde bir gelir desteği sağlayabilecek güçtedir (Disk-Ar, 2020: 30).

İşsizlik sigortası fonu kaynaklarına baktığımızda büyük bir bölümünün likit veya kullanılabilir halde olmadığını görmekteyiz. Fonda biriken kaynakların büyük bir

bölümü devlet tahvillerine yatırılmış durumdadır. Salgının henüz ülkemizde görülmediği 2019 yılının Aralık ayında, fonda biriken kaynakların yüzde 94,02’si tahvilde yer alırken yüzde 5,98’lik kısmı ise nakit olarak kullanılabilir durumda idi. 2020 yılının Aralık ayında ise fonun yüzde 78,52’si tahvil, yüzde 21,48’i ise mevduattan oluşmuştur. Bu durum göstermektedir ki işsizlik sigortası fonunun salgın ile birlikte likit olarak tutulma oranı artmıştır. İşsizlik sigortası fonunun giderlerini oluşturan kalemlere ilişkin salgın süresince düzenlemeler yapılmış ve söz konusu giderler artış göstermiştir. Kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği gibi giderler artış gösterirken işsizlik ödeneği ise 7244 sayılı yasa ile işten çıkarmaların yasaklanmasına bağlı olarak düşüş göstermiştir.

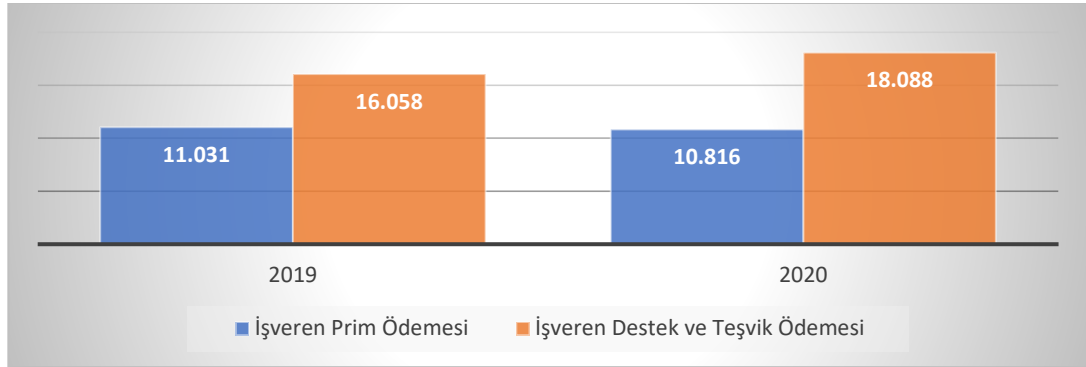
Şekil 13: 2019-2021 Yılları Arasında İşsizlik Sigortası Ödemeleri (Milyon TL)

Kaynak: İŞKUR, 2021.

2020 yılında yaklaşık 2.3 milyon kişiye kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteği altında yaklaşık 33.8 milyar TL’lik bir ödeme yapılırken, işverenlere yapılan destek ödemesi ise giderleri arttıran önemli bir unsur olmuştur. Aynı yılda işverenlere 18 milyar TL’lik destek ve teşvik ödemesi yapılmıştır. 2021 yılında ise kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği ve işçilere verilen doğrudan gelir destekleri ile işverenlere verilen destek ve teşvik ödemeleri yaklaşık 22 milyar TL ile denk seyretmiştir (İŞKUR, 2022). 2020 yılında işsizlik sigortası fonunun gelirleri 2019 yılına göre 2.1 milyar TL azalmış ve 38.2 milyar TL olmuştur. 2020 yılında işsizlik sigortası ödemelerinin (işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, yarım çalışma ödeneği, ücret garanti fonu ödemesi) toplam gelire oranı yüzde 110,8 olurken, işverenlere yapılan destek ve teşvik ödemelerinin toplam gelire oranı yüzde 47,3, işverenlerin fona yaptığı prim ödemelerine oranı yüzde 167,2 olmuştur. Bu oran 2019 yılında yüzde 145,6’dır (İŞKUR, 2020).

Şekil 14: İşverenlerin Prim Ödemesi ve Yapılan Teşvik Ödemeleri 2019-2020 (Milyon TL)

Kaynak: İŞKUR, 2020.

İşsiz kalan bireylere ilişkin belirli düzeyde gelir desteği sağlayıp işsizliğin ekonomik tahribatını azaltan ve yeniden işgücü piyasasına kazandırılmaları amaçlayan işsizlik sigortası fonunda, biriken kaynakların işverenlere destek ve teşvik ödemelerinde yüksek oranda kullanılmasına salgın süresince de devam edilmesi eleştirilmiştir. İşsizlik sigortası fonunu işverenlere destek sağlamak gibi bir işlevi bulunmazken, ödedikleri prim ödemelerinin çok daha fazlasının teşvik yoluyla işverenlere geri aktarılması, işsizlik sigortasının temel felsefesine aykırılık taşıdığı düşünülmektedir. Çünkü işsizlik sigortası fonu işverenlere yönelik bir destek sağlamak adına oluşturulmuş bir fon değil, işçiye ait bir fondur (Disk-Ar, 2021: 5). İşsizlik sigortası fonunun salgın süresince yapılan sosyal yardımların ana kaynağı olması, esasında salgının finansmanının işçi tarafından sağlandığı izlenimini doğurmuştur. Yine salgın nedeniyle işsiz kalanlara karşı fondan ödenen tutarların asgari ücretin aşağısında olması eleştiri konusu olmuştur. İşçilere asgari ücrete eşdeğer bir gelir sunulamazken, işverenler ise salgın süresince teşvik ödemelerinden yararlanabilmiştir. Bu kapsamda işçilerin fondan daha fazla yararlanması, en düşük ödemenin asgari ücret düzeyi seviyesine gelmesi, kayıt dışı çalışanların da kapsam dahilinde olması salgının işgücü piyasası üzerinden yarattığı toplumsal tahribatları geçirecek politikalar olarak görülmektedir (Çelik, 2020). Covid-19 salgını, sağlık alanında yarattığı tahribatla birlikte mal ve hizmet piyasaları ile işgücü piyasaları üzerinden bir ekonomik tahribat yaratmıştır. Bu kapsamda gerek işletmelere gerekse işçilere yönelik düzenlemeler önem arz etmiştir. İşsizlik sigortası fonu çalışma hayatının güvencesi olmaya devam ederken, kısa çalışma ödeneğinden yararlanma koşulu kolaylaştırılarak fon kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. İşgücü piyasasının bir tarafı olan ve üretimin durma

noktasına gelmesiyle birlikte salgın sürecinden olumsuz etkilenen işverenler de fondan yararlanmıştır. Bu itibarla, işsizlik sigortası fonu hem işveren hem de işçilere yapılan destekle birlikte Covid-19 salgını süresince önemli bir kaynak olmuştur. Fon üzerinden yapılan ödemelerin tutarı ve kapsamı zaman zaman eleştirilirken, piyasaları önemli ölçüde etkileyen küresel veya yerel şok durumlarında işsizlik sigortası fonunun ne derece önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. 2023 yılı Mayıs ayı itibarıyla işsizlik sigortası fonunun menkul kıymet ve nakit fon varlığı 135 milyar TL'nin üzerindedir. Fonda biriken tutarın yüzde 82'si tahvilde yer alırken yüzde 18'si ise likit olarak tutulmaktadır (İŞKUR, 2023).

3.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumuna Etkisi

Bireylerin karşılaştıkları riskler insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar karşılaştıkları tehlikelere karşı her zaman korunmak için bir önlem arayışına girmiştir. Zamanla hem karşılaşılan riskler hem de risklere karşı alınan önlemler farklılaşmıştır. Avcı toplumlarda güvenli koşullarda avlanma ve yaşamını idame ettirme mücadelesi veren insanlık, günümüzde iş kazaları ve meslek hastalığı ile işsizlik, hastalık gibi risklere karşı önlemler almıştır. Bireylerin olası risklerin zararlı sonuçlarından kurtulma çabalarının yanı sıra geleceklerini de güvence altına alma istekleri ve bireysel önlemlerin toplumsallaştırılması, sosyal güvenlik düşüncesini doğurmuştur. Sosyal güvenlik kavramı ilk kez ABD'de 1935 yılında çıkarılan Sosyal Güvenlik Kanunu ile kullanılmıştır. Sosyal güvenlik esasında, bireylerin karşılaşılabilecekleri sosyal risklere karşı toplumun bir güvence arayışının sonucudur. Buradaki sosyal riskler mesleki riskler, fizyolojik riskler ve sosyo-ekonomik riskler şeklinde ayrılmaktadır. İş kazası, meslek hastalığı, hastalık, yaşlılık, malullük, analık, ölüm, işsizlik ve ailevi yükler toplumsal öneme sahip olmasından dolayı sosyal riskler olarak sayılmıştır. Öyle ki çağdaş sosyal güvenlik sistemleri, bütün sosyal riskleri değil bireye ekonomik güvence sağlanması gereken sosyal riskleri kapsamına dahil eder. Sosyal riskler, uzun ve kısa dönemli riskler olarak sıralanabilir. Örneğin yaşlılık uzun dönemli sosyal risk iken işsizlik kısa dönemli sosyal risktir (Sümer, 2022: 3-5). Sosyal güvenlik öğretide farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir tanıma göre sosyal güvenlik, kişiyi sosyal riskler karşısında koruyan, gerçekleşen risklere karşı bireylerin uğradıkları zararları gidermeyi amaç edinen tedbirlerin tümüdür (Alper, 2019: 4). Bir başka tanıma göre

ise bireylerin gelir durumu ne olursa olsun, sosyal risklere karşı belirli bir güvenceyi sağlayan kurum ve kurallar topluluğuna sosyal güvenlik denilmektedir. Yargıtay sosyal güvenliğe ilişkin tanımlamasında sosyal devlet ilkesine vurgu yapar ve sosyal devletin niteliğini, sosyal güvenlik kavramını yaşama geçirerek somutlaştırdığını ifade eder. Sonuç olarak sosyal güvenlik, sosyal riskler karşısında bireylerin gelir düzeyine bakılmaksızın primli veya primsiz rejim yoluyla ekonomik güvence sağlamaya yönelik kurumsal yapı, kural ve programlar bütününden oluşan bir sistemdir. Sosyal güvenlik bir insan hakkı ve sosyal devletin temel görevi iken sosyal güvenlik sistemi toplumu bütünüyle kapsamayı amaçlamaktadır (Sümer, 2022: 7).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile toplumun yüzde 99,9'u sosyal sigorta kapsamına alınmıştır. 2006 yılında yapılan dönüşümle birlikte Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı birleşerek Sosyal Güvenlik Kurumunu oluşturmuştur. Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık hizmet sunumu fonksiyonunu birleşmeyle beraber Sağlık Bakanlığına devretmiştir. Burada amaç hem sağlık hizmetinin hem de sağlık harcamalarına yönelik finansmanın aynı kurum çatısı altında verilmemesidir. Bu kapsamda 2006 yılından sonra SGK sağlık hizmetlerinin finansmanını sağlayan kurum olmuştur. Dolayısıyla Covid-19 döneminde yapılan sağlık hizmetlerinin finansmanı da SGK tarafından sağlanmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı genel müdürlüklerden olan Genel Sağlık Sigortası Genel Müdürlüğü, salgın süresince sağlık hizmetlerinin vatandaşlara sürekli sunumunun sağlanması ve geri ödeme noktasında sağlık hizmet sunucularıyla vatandaşlar açısından yapılması gereken eylemleri ve alınacak önlemleri belirleyerek uygulamaya sokmuştur. Bu süreçte hem sağlık hizmet sunucularına hem de vatandaşa yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Özel sağlık hizmet sunucularına başvuru esnasında uygulanan avuç içi kimlik doğrulama sistemi salgın süresince kaldırılmış, Sağlık Uygulama Tebliği (SUT)'nde yapılan düzenlemelerle yoğun bakım tedavileri için ödenen tutarlar iki katına çıkmıştır. Özel hastanelerin Covid-19 nedeniyle hasta sayısının artmasıyla birlikte özel hastanelere yapılan ödemeler arttırılmıştır. Covid-19 salgınıyla mücadelede üniversite hastanelerinin de etkinliğini artırmak amacıyla 43 devlet üniversitesi hastanesiyle sözleşmeler imzalanmış, ek bütçe desteği sağlanmıştır. Sağlık hizmet sunucularının yaptığı tanı testlerinin sağlık hizmetleriyle birlikte faturalandırılması amacıyla SUT'ta düzenleme yapılmıştır. Yine doğrudan vatandaşa

yönelik düzenlemelere baktığımızda, 418 koduyla kronik hastalık taşıyan raporlu hastaların tekrar hastaneye gitmeden eczaneden doğrudan ilaç alması sağlanmıştır. Bu kapsamda bağışıklığı zayıf olan kronik hastalıklara sahip vatandaşlara yönelik temasın azaltılması sağlanmıştır. SUT'ta yapılan düzenlemeyle ilave ücret alınmayacak sağlık hizmetlerine Covid-19 tanısı alan kişiler de eklenmiş, Covid-19 olgularının birincil tedavilerinde kullanılmak üzere bazı önemli ilaçlar geri ödeme kapsamına alınmıştır (SGK, 2021: 43-52). SGK'nın en önemli gelir kalemini sigortalı, işveren ve genel sağlık sigortalısından aldığı prim gelirleri oluşturmaktadır. Salgın süresince sağlık harcamalarındaki yükseliş SGK'nın var olan giderlerini keskin bir şekilde arttırırken, yapılan harcamaların yanında prim erteleme uygulamasıyla birlikte potansiyel gelirden de mahrum kalınması, Kurumun aktüeryal dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Hükümet, salgının yarattığı olumsuz etkileri hafifletmek ve durma noktasına gelen üretime karşı işgücü piyasası taraflarından işvereni koruma amacıyla 2020 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait sigorta primleri ödemesini aynı yılın Ekim, Kasım ve Aralık aylarına ertelemiştir.

Tablo 23: Salgın Döneminde Sigortalılar İçin Ertelenen Primler ve Tahsili (Milyon TL)

Dönem	Ertelenen Tahakkuk	Ertelene Kapsamında Tahsil Edilen Tutar
Mart/Ekim	9.595	7.467
Nisan/Kasım	6.558	5.734
Mayıs/Aralık, Ocak	6.622	5.910
Toplam	22.775	19.111

Kaynak: SGK, 2021.

Covid-19 döneminde hükümetin uygulamış olduğu mali tedbirlerden sigortalıların prim ödemelerinin ertelenmesi uygulamasıyla, 2020 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında toplam 22 milyar 775 milyon TL'lik prim ertelenirken, söz konusu tahakkukun yüzde 84'ü tahsil edilmiş ve tahsilat tutarı 19 milyar 111 milyon TL olmuştur. Prim gelirleri her ne kadar o yıl içinde ödenecek şekilde ertelense de tahsilatın yapılamama durumu ve banka tarafından özellikle Aralık ayında yatırılan primlerin promosyon çerçevesinde geç yatırılması, 2020 yılı için SGK prim gelirlerinde ciddi düşüşe neden olmuştur. Yüzde 84'lük tahsilat oranıyla önemli bir

prim kaybı gözükme de Mayıs ayı primlerinin kurum hesabına nakli Ocak 2021'e sarktığı için 2020 yılında 2.9 milyar TL'lik bir prim kaybı söz konusu olmuştur. Prim ertelemelerinin meydana getirdiği prim kaybı dışında, yararlanma koşullarının kolaylaştırıldığı kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteği uygulamalarına bağlı olarak oluşan prim kayıpları da söz konusudur. Kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteği uygulamalarıyla SGK'da oluşan prim kaybı 16 milyarın üzerindedir. Tablo 24 hem prim erteleme uygulamasıyla hem de kısa çalışma ödeneği ile nakdi ücret desteği uygulamalarına bağlı olarak oluşan prim kayıplarını göstermektedir.

Tablo 24: Salgına Yönelik SGK Uygulamalarıyla Oluşan Prim Kaybı (Milyon TL)

SGK Prim Kaybı	
Prim Erteleme Uygulamasıyla	2.856
Kısa Çalışma Ödeneği ve Nakdi Ücret Desteği Uygulamaları	16.171
Toplam Prim Kaybı	19.027

Kaynak: SGK, 2021.

SGK'nın Covid-19 salgını süresince giderlerini arttıran bir diğer gösterge de iş göremezlik ödeneğinde meydana gelen artıştır. Yapılan düzenlemeyle karantina süresi dikkate alınarak, tek hekim tarafından düzenlenen iş göremezlik raporlarının azami süresi 14 güne çıkarılmış ve kesinti olmaksızın karantina sürecinde iş göremezlik ödeneğinin sigortalılara ödenmesi sağlanmıştır. İş göremezlik ödeneğinden yararlanma şartları kolaylaştırılmış ve sigortalının bulaş riskiyle karantinada olduğu süreçte doktor raporu olmaksızın, uygulama üzerinden kişinin hasta/riskli olduğu anlaşılacak iş göremezlik ödeneği verilmiştir. 2019 yılıyla karşılaştırıldığında 2020 yılında iş göremezlik ödeneğinde ciddi artış meydana gelmiştir. 2019 yılının Eylül-Aralık aylarıyla, 2020 yılının aynı döneminde geçici iş göremezlik ödeneği alan sigortalı sayısı yüzde 124 oranında artmıştır (SGK, 2021).

Salgın sürecinde önemli bir görev üstlenen sağlık çalışanlarına ek ödemelerin tavandan yapılması, 2020 yılı için öngörülen global bütçe³ ödemesi tutarını da arttırmıştır. Yine özel hastaneler ve üniversite hastanelerine ilişkin servis yatak ücreti ile yoğun bakım ücretlerine ilişkin ilave ödemelerin yapılması sağlık harcamalarını

³ Kamu hastanelerine sunacakları sağlık hizmetlerine istinaden yılın başında yapılan ödeme.

arttırmış ve SGK'nın giderlerinde artışa sebep olmuştur. Tablo 25'te salgın süresince sağlık hizmetlerine yönelik hastanelere verilen ilave tutarlar gösterilmektedir.

Tablo 25: Hastanelerin 2020 Yılı Bütçelerine İlave Edilen Tutarlar (Milyon TL)

2020 Yılı Bütçesine İlave Tutar	
Devlet Hastaneleri	3.643
Üniversite Hastaneleri	2.203
Özel Hastaneler	1.212
Toplam	7.058

Kaynak: SGK, 2021.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 2020 yılı için sağlık harcamalarında yaklaşık 7.1 milyar TL'lik ilave ödeme ortaya çıkmıştır. Covid-19'a yönelik test, tedavi ve bakım hizmetlerinde 2020 yılının Nisan ayından 2021 yılının Ağustos ayına kadar olan sürede, genel sağlık sigortası (GSS) kapsamında yaklaşık olarak 12.8 milyar TL'lik ödeme yapılmıştır. 2019'da ortalama 9 milyar TL sağlık harcaması yapılırken, bu tutar 2020'de yaklaşık 11.5'e 2021'de ise 14 milyara yükselmiştir (SGK, 2023).

Gelirlerinin büyük bölümünü sigortalı, işveren ve genel sağlık sigortalısının primleri oluşturan SGK'da, kurumun giderlerinin büyük bölümünü ise sigortalı ve hak sahiplerin ödenecek olan gelir, aylık ve ödenekler ile genel sağlık sigortası kapsamında yapılacak giderler (sağlık harcamaları) oluşturmaktadır. Salgın sürecinde kurumun prim gelirlerinde tahribat oluşurken giderlerinde ise ciddi artış söz konusu olmuştur. Bu durum kurumun gider ve gelir dengesizliğini arttırırken sosyal güvenlik sisteminde de ilerleyen süreçlerde olumsuz yansımaları neden olabilecektir. Tablo 26, Covid-19 salgın sürecinde Sosyal Güvenlik Kurumunun salgına yönelik yaptığı uygulamaların 2020 yılında oluşturduğu ek giderleri göstermektedir.

Tablo 26: Salgına Yönelik Uygulamalarının Oluşturduğu Giderler 2020 (Milyon TL)

Salgın Nedeniyle Oluşan Giderler	
Prim Erteleme Uygulaması	2.856
KÇÖ ve Nakdi Ücret Desteği Uygulamaları	16.171
Sağlık Harcamaları (Devlet, Üniversite ve Özel Hastaneye yapılan harcamalar)	7.058
Sigorta Ödemeleri (İş göremezlik, Cenaze ödeneği vb.)	2.214
Sigortalı ve Ücret Kaybı Etkisi	8.990
Toplam	37.289

Kaynak: SGK,2021.

Mart 2020 itibarıyla ülkemizde görülen Covid-19 hastalığının iş kazası ve meslek hastalığı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 13. ve 14. maddeleri sırasıyla iş kazası ve meslek hastalığının tanımı, bildirilmesi ve soruşturulmasını düzenlemiştir. Bir olayın iş kazası olarak değerlendirilmesi Kanunda yazılı hallerin gerçekleşmesine bağlı iken meslek hastalığı olarak değerlendirilmesi, ilgili yönetmelikte⁴ yer alan hastalıklara bağlı olarak Kurum Sağlık Kurulu veya yönetmelikte yer almayan hastalıklara ilişkin ise Sosyal Sigortalar Yüksek Sağlık Kurulu kararı ile gerçekleşebilmektedir. ILO'ya göre Covid-19 hastalığının yapılan iş sonucunda bulaşması durumunda, 102 sayılı Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi ve 121 sayılı İş Kazaları Yardımları Sözleşmesine göre iş kazası veya meslek hastalığı olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda enfekte olan işçilerin sağlık hizmetinden, iş göremezlik ödeneğinden, tazminat haklarından yararlanması, ölümleri halinde ise hak sahiplerinin gelir, ödenek ve tazminat haklarından yararlanması gerekliliği belirtilmiştir (ILO, 2020). Yargıtay 2019 yılında vermiş olduğu bir kararda, işveren tarafından yurtdışına gönderilen işçinin H1N1 virüsü (domuz gribi) nedeniyle belli bir süre sonra vefat etmesini, 5510 sayılı Kanunun 13. maddesinde yer alan unsurlar kapsamında (somut olayda işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle) değerlendirmiş ve olayın iş kazası olduğunu ifade

⁴ Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği

etmiştir (Yargıtay, 15.04.2019). Aynı sürecin Covid-19 salgınına yakalanan kişiler için de emsal olacağı aşîkârdır. Keza iş kazasının unsurları 5510 sayılı Kanunda sıralanmıştır ve gerekli illiyet bağının kurulması halinde Covid-19’a yakalanan kişi için iş kazası değerlendirilmesi yapılabilecektir. Covid-19 hastalığının hangi sigorta kolunda değerlendirileceğine ilişkin ilk düzenleme 07.05.2020 tarihinde SGK Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 2020/12 sayılı Koronavirüs Genelgesi ile olmuştur. Genelgede “Covid-19 virüsünün bulaşıcı bir hastalık olduğu dikkate alındığında, söz konusu salgına maruz kalan ve sağlık hizmet sunucularına müracaat eden sigortalılara hastalık kapsamında provizyon alınması gerekmektedir.” ibaresi yer almış ve Covid-19’a yakalanan sigortalıların hastalık sigortası kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Koronavirüs Genelgesi, 2020). Salgın nedeniyle ortaya çıkan risklerin iş kazası ve meslek hastalığı ya da vazife malullüğü kapsamında değerlendirilmesi süreci sağlık çalışanları özelinde yoğunlaşmıştır. Sağlık çalışanlarının işin yürütümünü gerçekleştirdiği ortamda virüse maruz kalma riskinin fazla olması, salgına yakalanan sağlık çalışanlarının meslek hastalığı/vazife malullüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiği görüşünü hâkim kılmıştır. Sağlık çalışanlarına yönelik Covid-19’un meslek hastalığı olarak değerlendirilmesinde Sosyal Sigortalar Yüksek Sağlık Kurulunun olay özelinde kararları mevcuttur ve salgından kaynaklı ölümleri meslek hastalığı kapsamında değerlendirmiştir (Kutsal ve Gümrükçüoğlu, 2022: 1482). Bu kapsamda Sağlık Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından “Covid-19 Nedeniyle Vazife Malullüğü Hakkında” konulu genelge çıkarılmış, SGK Sağlık Kurulu/Sosyal Sigortalar Yüksek Sağlık Kurulu tarafından sağlık çalışanlarının Covid-19 tanısı ile tedavi alıp, malullüğünün tespiti halinde meslek hastalığı/vazife malullüğüne ilişkin işlemlerin İl Sağlık Müdürlükleri tarafından ivedilikle yapılması gerekliliği bildirilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020). SGK Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 21.12.2020 tarihli “Covid-19 Nedeniyle Vefat Edenler Hakkında” konulu genelgesinde de sağlık çalışanlarının Covid-19 nedeniyle ölümlerine istinaden, hak sahiplerinin meslek hastalığı/vazife malullüğü yönüyle değerlendirilme başvurularının İl Müdürlüklerince gecikmeksizin sonuçlandırılması gerekliliği ifade edilmiştir (SGK, 2020). Bu kapsamda Covid-19 nedeniyle meslekte kazanma gücünü kaybeden sağlık çalışanları, illiyet bağının SGK

tarafından kurulması halinde meslek hastalığı veya vazife malullüğüne ilişkin haklardan yararlanabilecektir.

Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü 2020 Mart ayından itibaren Covid-19'a yönelik hükümetçe alınan tedbirlerde SGK önemli rol üstlenmiştir. Üretimin durma noktasına gelmesiyle birlikte oluşacak olumsuz durumu asgariye indirmek amacıyla sosyal güvenlik sisteminde tüm topluma yönelik önemli tedbirler alınmıştır. Söz konusu düzenlemeler sağlık harcamalarını artırıcı ve prim gelirlerini düşürücü nitelikte olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin toplumun bütününe hitap etmesi ve değişen koşullara bağlı olarak revize edilmesi de önemli olmaktadır. Salgın süreci hem dünyada hem de ülkemizde sosyal güvenlik sisteminin ve sağlık hizmetlerinin temel yeterliliğinin önemini tekrar ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde sigortalıların katılımının zorunlu olduğu GSS ile birlikte toplumun yüzde 99,9'u sağlık hizmet sunucularına başvurdukları takdirde ücretsiz sağlık hizmetinden faydalanmaktadır. Bu kapsamda vatandaşlar sağlık hizmetinden yararlanırken, sağlık hizmet sunucularına söz konusu sağlık hizmetinin tutarı SGK tarafından ödenmektedir. Kurum bu finansmanı prim gelirlerinden sağlamaktadır. GSS adına sigortalılardan yüzde 5, işverenlerden yüzde 7.5 olmak üzere toplamda sigortalının prime esas kazancının yüzde 12.5'i oranında prim kesintisi yapılırken, sigortalı olmayan vatandaşlar ise 2023 yılı itibarıyla aylık 402,44 TL ödeyerek GSS kapsamına dahil olmaktadır. Genel sağlık sigortalısı sadece kamu hastanelerinden değil, özel sağlık hizmet sunucularından, üniversite ve vakıf hastanelerinden de faydalanabilmektedir. Kamu hastaneleriyle götürü bedel (global bütçe kapsamında) üzerinden protokol imzalanırken, özel ve üniversite hastanelerine fatura karşılığı sağlık hizmetinin tutarı ödenmektedir. Birçok dünya ülkesinde sağlık hizmetine erişim oldukça pahalı seyretnmektedir. Ülkelerin uyguladıkları sosyal güvenlik sistemine katılım kriterleri, sağlık kriziyle karşılaşıldığında toplum sağlığında oluşan tahribatın seyrinde ve sonuçlarında önemli bir etken olmaktadır. Ülkemizde 2006 yılından itibaren sağlık sisteminde önemli değişim yaşanmıştır. Sağlıkta dönüşüm politikaları, toplumun çok büyük kısmının sağlık hizmetine erişimini kolaylaştırmıştır. Bu kapsamda salgın süreci Türkiye'nin sağlık sisteminin düzgün işleyebildiği bir dönemde yaşanmış ve bu durum, önemli bir sağlık krizinin çoğu ülkeye göre daha başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Salgının etkisinin şiddetli hissedildiği 2020 yılının ilk yarısında İtalya, Fransa, İspanya, İngiltere gibi

gelişmiş ülkelerde Covid-19 vakasının ölümle sonuçlanma oranı yüzde 10'ların üzerine çıkarken, ülkemizde yüzde 2 ilâ 3 arasında olmasının nedenlerinden biri de vatandaşların sağlık hizmetlerine bedelsiz bir şekilde erişebilmeleridir (Aydın, 2020: 109-110).

SONUÇ

Dünya tarihi küresel salgınlar yönünden oldukça tecrübelidir. Başta veba olmak üzere geçmişte birçok bulaşıcı hastalıklar görülmüş ve küresel salgın halini almıştır. Çevresel koşullar, verimli tarım arazilerine ulaşma arzusu veya savaş gibi nedenlerle yapılan kitlesel göç hareketleri, belli bir coğrafyaya özgü hastalıkları dünyanın birçok yerine taşımıştır. Aynı şekilde uluslararası ticaret de yerel bir hastalığın dünyaya yayılmasına neden olan unsurlardan biridir. Bir salgın hastalığın yayılarak küresel salgın haline dönme süreci geçmişte olduğu gibi bugün de benzer süreçte devam etmektedir. Çünkü, dünyada hâlâ iç savaşlar yaşanmakta ve buna bağlı olarak göç hareketliliği sürmektedir. Geçmişteki salgınlarla bugün yaşamış olduğumuz salgın arasındaki en önemli fark şüphesiz ki salgının yayılım hızındaki artıştır. Bugün uluslararası ticaret hacminin geçmiş dönemlere göre çok daha fazla olması, işgücünün ve ülke vatandaşlarının uluslararası serbest dolaşımının daha fazla ve kolay olması, sosyokültürel etkileşimin fazla olması ve göç hareketliliğinin sürekli artan bir şekilde devam etmesi gibi nedenler geçmişe göre salgının yayılım hızını arttıran etmenlerdir. Geçmişte olduğu gibi bugün de küresel salgın, dünya genelinde büyük bir can kaybına (yaklaşık 7 milyon) sebep olurken aynı zamanda önemli toplumsal ve ekonomik sonuçları doğurmuştur.

Covid-19 salgını, henüz 2008-2009 küresel krizi öncesindeki dünya büyüme rakamlarına ulaşamadığı, dünya genelinde istikrarsız büyüme oranlarının var olduğu, sürdürülebilir olmaktan çıkan borç yükünün söz konusu olduğu, Çin ve ABD arasında ticari gerilimlerin arttığı, küresel işsizlik oranlarının yüksek seyrettiği ve dolayısıyla dünya ekonomisinin durgunluk içerisinde olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Konjonktürdeki bu olumsuz seyir, Covid-19 salgınının belirsizliklerle dolu süreciyle birlikte daha da derinleşmiştir. Salgına karşı genel olarak benzer politikalar uygulanmıştır. Bu kapsamda salgının yayılımını önlemek adına belli başlı yasaklar ve kısıtlamalar uygulanmıştır. İlk olarak uluslararası insan hareketliliğini önlemek adına seyahat yasakları genel olarak uygulamaya konmuştur. Ardından sosyal izolasyonu sağlamak adına sokağa çıkma yasakları uygulanmış ve başta hizmetler sektöründeki işletmeler olmak üzere ekonomik faaliyetlere ilişkin tam veya kısmî kapanmalar uygulanmıştır. Salgının dünya ihracatında ilk sırada olan Çin’de ortaya çıkması ve salgının yayılımına yönelik uygulanan kısıtlamalar, büyük bir talep düşüşüne neden

olmuş ve uluslararası ticaret hacminde şiddetli daralmalar meydana gelmiştir. Oluşan talep eksikliğini gidermek, vatandaşlara gelir desteği sağlamak ve işletmelere destek sağlamak adına dünya genelinde genişletici para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Dünyada genel olarak benzer tedbirler uygulansa da salgının ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik tahribat her ülkede farklı farklı hissedilmiştir. Şüphesiz ki gelir düzeyleri ve sosyal devlet anlayışı gibi faktörler bu durumun yaşanmasının ana etmenleridir. Uygulanan genişletici politikalara rağmen küresel büyüme eğilimleri aşağı yönlü seyretnmiş ve negatif olarak ölçülmüştür. Aynı zamanda dünyada var olan küresel bölüşüm sorunu, yaşanan sağlık krizinin reel sektöre yansması ve işgücü piyasasını da doğrudan etkilemesiyle birlikte şiddetini arttırmıştır. Covid-19 salgını, 1929 Büyük Buhran düzeyinde dünya ekonomisini etkilemiştir. Henüz salgın öncesi büyüme rakamlarına ve gelir düzeyine ulaşılmamışken salgının dünya ekonomisinde kalıcı etkileri olacağı aşikârdır.

İşgücü piyasası gerek istihdam biçimlerinde gerekse temel işgücü göstergelerindeki meydana gelen değişiklikler itibarıyla salgından doğrudan etkilenmiştir. Hükümetler, salgının işgücü piyasasındaki etkilerini azaltmak adına çalışma hayatına yönelik tedbirleri devreye sokmuştur. Bu kapsamda kısa çalışma uygulamaları, işten çıkarma yasakları, asgari gelir desteği ve devlet alacaklarından vazgeçme gibi dünya genelinde birtakım benzer tedbirler uygulanmıştır. Ancak alınan tedbirlerin emeğin salgına karşı korunması noktasında etkili olup olmadığı tartışmaya açıktır. Bu durumun yaşanmasındaki en büyük nedenlerden biri söz konusu önlemlerin kayıtlı istihdama yönelik olmasıdır. Salgının işgücü piyasalarına etkisini analiz etmek adına temel işgücü göstergelerine bakmanın dışında, çalışma sürelerinde meydana gelen kayıpların da kontrol edilmesi gerekmektedir. Salgın öncesi dönemde küresel işsizlik oranı yüzde 5,5 iken 2020 yılında yüzde 6,9 olarak ölçülmüş ve günümüzde hâlâ salgın öncesi seviyesine ulaşamamıştır. Ülkemiz de dahil olmak üzere bazı ülkelerde ise salgın süreci işsizlik oranını azaltmıştır. Bu durumun yaşanmasının ana nedeni ise işsizlik ölçümlerinde uygulanan kriterlerdir. Dolayısıyla işsiz kapsamında yer almayıp istihdam da edilmeyenlerin, iş bulma ümidini yitirip işgücü piyasasından çekildiğini görmekteyiz. Bu bağlamda salgın süresince küresel işgücüne katılım oranı azalmış ve salgının oluşturduğu belirsizlik ortamı nedeniyle iş bulma ümidi kaybedilmiştir. Covid-19 salgını işgücü piyasasında istihdam biçimlerini de önemli

ölçüde etkilemiştir. Esnek çalışma biçimleri salgın ile birlikte daha sık kullanılmaya başlanmış ve gelecekte çok daha sık kullanılacağı tahmin edilmektedir. Uzaktan çalışma modeli bu süreçte işletmelerin sıklıkla başvurduğu a-tipik istihdam biçimi olurken, platform çalışmanın salgın sürecinde faaliyeti artmıştır. Buna karşın uzaktan çalışma uygulamasının her sektörde mümkün olmaması ve platform çalışanlarının iş ve gelir güvencesi, hukuki statüsü, sağlık haklarından yararlanma koşulları gibi maruz kaldığı sorunlar salgın sürecinde tekrar ön plana çıkmıştır. Neo-liberal ideoloji ile birlikte esnek istihdam biçimleri işgücü maliyetlerini azaltmak adına uygulanırken, salgın sonrası dönemde artması beklenen esnek istihdam biçimlerinin çalışma barışını bozmaması adına, işçiler için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve sosyal korumanın sağlanması gerekmektedir.

Dünyadaki işsizliğin kronik bir boyut kazanması, kayıt dışı istihdam verilerinin yüksek olması, başta kadın işçiler olmak üzere işgücü piyasasındaki dezavantajlı gruplara yönelik koruyucu önlemlerin alınmaması ve esnek istihdam biçimlerinin yasal yükümlülüklerden kaçma amacıyla uygulanması gibi var olan sorunlar, Covid-19 salgınıyla birlikte daha da derinleşmiştir. Salgın öncesi dünyada kayıt dışı istihdam oranları yüzde 57,8 şeklinde ölçülmüştür. Kayıt dışı çalışanlar, özellikle salgının başlangıç dönemlerinde gelir güvencesizliğine bağlı olarak gelir elde etme ve virüs kapma riski arasında tercih yapmak zorunda kalmışlardır. Öyle ki iş ve gelir güvencesinden yoksun çalışanlar, virüsün kendilerine bulaşmama ihtimaline inanmak zorunda bırakılmışlardır. Kayıt dışı istihdam edilenlerin dışında genç işçiler, kadın işçiler ve göçmen işçilerin var olan sorunları salgın ile birlikte daha da artmıştır. İşgücü piyasasında kırılgan grup olarak da tanımlanan bu işçiler, olası kriz dönemlerinde iş sözleşmesi feshedilmeye en yakın grubu oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda söz konusu işçilerin kayıt dışı istihdam edilmeleri durumunda ise iş ve gelir güvencesizliği katlanmaktadır. Bir ülkede meydana gelen ekonomik kriz doğrultusunda göçmen işçiler bu krizden doğrudan etkilenmektedir. Göçmen işçilerin ve özellikle kadın göçmen işçilerin yerel işgücüne göre işten çıkarılması ve ücret eşitsizliğine uğraması daha olası olmaktadır. Bu anlamda, salgının yarattığı sorunların ülkeden ülkeye değişmesi ve sonuçlarının eşitsiz olması işgücü piyasasında da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Covid-19 salgınının işgücü piyasası üzerinde yarattığı etkiler, küresel

istihdamın büyük bölümünü oluşturan az-orta gelirli ülkelerde ve güvencesiz istihdam biçimleriyle çalışan işçilerde daha ağır olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, M., GÜNAY ATALI, A., SAY, B., & GÜNDOĞAN GÜR, N. (2020). Avrupa Birliği'nin Covid-19 Yönetimi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*(5), 32-52.
- AK BİNGÜL, B., TÜRK, A., & AK, R. (2020). Covid-19 Bağlamında Tarihteki Büyük Salgınlar ve Ekonomik Sonuçları. *Turkish Studies*, 4(15), 189-200.
- AKÇOMAK, İ. S. (2018). *Ahlaksız Büyüme*. Ankara: Efil Yayınevi.
- AKIN İ, UÇAR Z, (2021). *Covid-19 Pandemisinin Ekonomi, İstihdam ve Çalışma Hayatı Üzerine Etkileri*. 61-85, içinde: *Covid-19 Sonrası Dünyada Ekonomi, Radikalleşme ve Terör* (eds: Çınar Y, Uzun Y U). Nobel Bilimsel Yayınları. Ankara.
- AKIN, Y. ve diğerleri (2020) “Tarım ve Pandemi: Covid-19 Sonrası Türk Tarımı Nasıl Değişmeli?”, *EJONS International Journal on Mathematic, Engineering and Natural Sciences*, Volume 16, ss .904-914.
- ALPER, Y. (2019). *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Sosyal Sigortalar Hukuku*. Bursa : Dora Yayınevi.
- ASLAN, M., & YÜCEOL, H. (2021). İşgücü Piyasalarının Feminizasyonu ve Türkiye Gözlemleri. H. TEMİZ içinde, *İşgücü Piyasalarında Kırılgan Kümeler* (s. 43-73). Ankara: Gazi Kitabevi.
- AY, İ.C (2021) “Covid-19 Pandemisinin Türkiye’nin İhracatı Üzerindeki Etkileri İçin Bir Analiz”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, Cilt 6, Sayı 1, ss. 272-281.
- AYDIN, K. (2020). Küresel Salgın Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin ve Ekonomisinin Geleceği. M. ŞEKER, A. ÖZER, & C. KORKUT içinde, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 101-113). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- AYDIN, U. (2020). Covid-19 Pandemisi; İş Ve Sosyal Güvenlik Hukuku Alanında Yarattığı Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Hukuk Fakültesi Dergisi*(2), 181-214.
- AYDIN, A. ve A. Güner (2020) “Covid-19 Salgınının Tarım Sektörü ve Gıda Güvenliğine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 155- 171.

- AYDINÖZ, G. (2014). İş Hukukunda Tele (Uzaktan) Çalışma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- AYKAÇ, M. ve MURAT, G. (2020). Covid-19 ve Emek Piyasaları: Etkiler ve Muhtemel Yönelişler, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 8 (2): 91-122
- AYVAZ, M. E., & ALBOĞA, İ. (2020, Nisan). Almanya'nın Koronavirüs Salgınına Karşı Mücadelesi. *SETA*(265), 1-8.
- BALCI, Y., & ÇETİN, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40-58.
- BARİOLA, N., & COLLINS, C. (2021). The Gendered Politics of Pandemic Relief: Labor and Family Policies in Denmark, Germany, and the United States During COVID-19. *American Behavioral Scientist*, 65(12), 1671-1697.
- BAŞKÖY, H., & KILIÇASLAN, Y. (2017). Esnek İşgücü Piyasası Politikalarının Ücret ve Kâr Üzerine Etkisi: Bir Karşılaştırmalı Ülke Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1507-1537.
- BBC Türkçe (2023) “Dünyada gıda fiyatları 2022’de rekor seviyeye yükseldi” “Çevrimiçi”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/clwnnggj0y3o>, (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- BBC. (2021, Haziran 9). *Dijital Covid Sertifikası*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57412948> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 21.05.2023).
- BEKEN N, (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı Türkiye Örneği, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ek Sayı, 47-74.
- BEKTAŞ, M. (2021), “Gıda Bankacılığı Nedir?” “Çevrimiçi” <https://www.gidabilgi.com/Makale/Detay/gida-bankaciligi-nedir-119a61>, (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- BELGİN BOYACI, N. (2020). *Dijital Emek Platformları ve Sendikalar*. Ankara: Türk Metal Sendikası.
- BEYAZ, Z. (2021). Kapitalizmin Pandemi Sömürüsü Bağlamında Salgın Hastalıklara Bir Bakış. *Çalışma ve Toplum*, 1, 181-198.

- BEYTAR, E. (2022). Platform Çalışması: Çalışan Statüsünün Belirlenmesi Sorunu. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 241-263.
- BOZDUMAN E. T. ve ÖZÇALIK M., (2020). *Salgın Hastalıkların Ekonomi Üzerindeki Etkileri*. 119- 159, içinde: *Sağlık Ekonomisi*, Sağlıkta Dönüşüm ve Fırsatlar (eds: Yalçinkaya M H, Dilber İ). İksad Yayınları. Ankara
- BOZKURT, K. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Avrupa Birliği Düzenlemelerine Bakış ve Aşı Pasaportu Uygulamasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 101-123
- BULUT R. ve PINAR C., (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2): 217-225.
- CAN, Y., & DÖNMEZ, G. (2022). *Dünyada ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Döneminde Geliştirilen Kamu Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Ankara: Adalet.
- ÇETİN, M. ve YÜCESOY, A. (2020). “Covid-19 Sürecinde AB ve Türkiye’nin Tarım Politikalarına Yeniden Bakış” *Yeni Türkiye Dergisi*, ss. 175-182.
- CENGİZ, O. (2022). Covid-19 Krizi ve Demokrasi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 197-220.
- ÇELİK, A. (2020, 11 23). *Yeni kısıtlamalar eski zihniyet: Pandemide geçim derdi ne olacak?* BirGün Gazetesi : <https://www.birgun.net/makale/yeni-kisitlamalar-eski-zihniyet-pandemide-gecim-derdi-ne-olacak-323901> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 21.05.2023).
- ÇİÇEK, İ., Ahmet, T., & TANRIVERDİ, S. (2020). Covid-19 ve Eğitim. *Milli Eğitim*, 49(1), 1091-1097.
- ÇOKER, S. (2020). Covid-19 ve iş güvenliği: Uzaktan çalışma, MGC Legal. <https://www.mondaq.com/turkey/employee-benefitscompensation/909158/covid-19-ve-304351-gvenli287i-uzaktan-al305351ma> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları. (2021). *Asrın Küresel Salgını/Türkiye’nin Koronavirüsle Başarılı Mücadelesi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.* (2021, Mart 10). <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/haberler/uzaktan-calismanin-usul-ve-esaslarini-belirleyen-uzaktan-calisma-yonetmeligi-yururluge-girdi/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- ÇELİK, A., BEYAZBULUT, D., & KANDAZ, Z. (2021). Türkiye’de ve Dünyada Alternatif İşsizlik Hesaplamaları: Geniş Tanımlı İşsizlik ve Âtıl İşgücü. *Emek Araştırması Dergisi*, 12(20), 321-348.
- ÇİLĞİN, T. (2021). Refah Devletlerinin Covid-19 Sürecinde Uyguladıkları Sosyo Ekonomik Destek Politikaları: Almanya, ABD, Danimarka ve İsveç Örnekleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 2-34.
- ÇÖL, M., & GÜNEŞ, G. (2020). COVID-19 Salgınına Genel Bir Bakış. K. MEMİKOĞLU, & V. GENÇ içinde, *Covid-19* (s. 1-8). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- DELOİTTE. (2020), “İşin Geleceği: Uzaktan Çalışma Sisteminde Organizasyonel Dayanıklılığı Korumak”, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/humancapital/isin-gelecegi-uzaktan-calisma-sisteminde-organizasyonel-dayanikligi-korumak.pdf> (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DEMİR, Y. (2021) “Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Dünya Gıda Sistemi Üzerindeki Etkileri” Aydın Gastronomy, Cilt 5, Sayı 2, ss. 131-141.
- DİNÇAY, İ. H. (2021). Farklı Ülke Uygulamaları Işığında Türkiye’de Kısa Çalışma Ödeneğinin Uygulama Etkinliği Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma ve Toplum*(3), 1871-1897.
- DİSK-AR. (2020). *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü*. DİSK. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/D%C4%B0SK-AR-A%C4%9Fustos-2020-%C4%B0%C5%9Fsizlik-ve-%C4%B0stihdam%C4%B1n-G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC-Raporu-Son.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DİSK-AR. (2021). *Araştırma Bülteni*. DİSK. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/08/Salgin-ve-Istihdam-Kaybi-Bilanco-REv3.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).

- DİSK-AR. (2021). *Dünyada ve Türkiye’de Covid-19’un Sosyal ve Ekonomik Etkileri ile Mücadeleye Ayrılan Kaynaklar*. DİSK. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/Covid-19-Harcamalar%C4%B1-Raporu-OCAK-2021-Revize.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DİSK-AR. (2021). *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü- 2020 Yıllık Rapor*. DİSK. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/D%C4%B0SK-AR-2020-Y%C4%B1ll%C4%B1k-%C4%B0%C5%9Fsizlik-ve-%C4%B0stihdam%C4%B1n-G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC-Raporu.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DİSK-AR. (2023). *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü*. DİSK. Haziran 12, 2023 tarihinde <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2023/06/ISSIZLIK-VE-ISTIHDAMIN-GORUNUMU-Haziran-2023.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- DİSK AR. (2020). *Covid-19 ile Mücadele ve İşsizlik Sigortası Fonu*. DİSK. <https://disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/Covid-19-ve-Isizlik-Sigortasi-Fonu.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DİSK-AR. (2021). *Covid-19 Döneminde İşsizlik Sigortası Fonu*. DİSK. <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/ISF-Ocak-2021-SON.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 02.06.2023).
- DÖLEN, Ş. (2020). *AB Tarafından Covid-19’un Ekonomik Etkileri İle Mücadeleye Yönelik Alınan Önlemler*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- DURAN, M. S. ve ACAR, M. (2020). “Bir Virüsün Dünya’ya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri”, *International Journal of Social and Economic Sciences*, Cilt 10, Sayı 1, ss. 54-67.
- DW. (2020, 06 18). *Almanya’nın Sanayi Üretiminde Rekor Düşüş*. <https://www.haberler.com/ekonomi/almanya-nin-sanayi-uretiminde-rekor-dusus-13303821-haberi/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 13.06.2023).
- EĞİLMEZ, M. (2019). *Ekonominin Temelleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKREN N, ALP E A. ve GÜNER Y, (2020). *Covid 19 Salgın Dönemi Ekonomi Anketi, İşletmelerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayınları. İstanbul.

- ELGİN, C., & YALAMAN, A. (2020). Covid-19 Salgınının Yol Açtığı Ekonomik Krize Karşı Açıklanan Ekonomik Teşvik Paketleri: Bir Karşılaştırma ve Türkiye Örneği. Ö. ÇOLAK içinde, *Salgın Ekonomisi* (s. 393-413). Ankara : Efil Yayınevi.
- ERKOREKA, A. (2009). Origins of Spanish Influenza Pandemic (1918-1920) and Its Relation to The First World War. *Journal of Molecular and Genetic Medicine*, 3(2), 190-193.
- EROL I S, (2020). Covid-19'un Emek Piyasası Üzerindeki Etkisini Azaltmaya Yönelik Uluslararası Çalışma Normların Dayalı Politikalar, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10 (2): 55-69.
- EROĞLU, E. (2020). Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.
- ERYILMAZ, B. (2019). Kamu Yönetimi. S. SÖZEN içinde, *Kamu Yönetimi* (s. 6-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- ESEN, O. (2020). Salgın Yükseköğrenimi Nasıl Etkiledi ? Ö. ÇOLAK içinde, *Salgın Ekonomisi* (s. 437-452). Ankara: Efil Yayınevi.
- ESPİTIA, A.; N. ROCHA, M. and RUTA (2020) “Covid-19 and Food Protectionism: Impact of the Pandemic and Export Restrictions on World Food Markets” Policy Research Working Paper, No.9253, World Bank, Washington.
- EŞİYOK, B. (2021). COVID-19, İstihdamda Dönüşüm ve Yoksulluk. *İktisat ve Toplum*, 26-30.
- Eurofound. (2017), “Working Anytime, Anywhere: The Effects on the World of Work”, Publications Office of the European Union, Luxembourg, and the International Labour Office, Geneva, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1658en.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2023).
- Eurofound. (2020), “Living, working and COVID-19”, COVID-19 Series, Publications Office of the European Union, Luxembourg, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2023).

- Eurofound. (2021). *Challenges and prospects in the EU*. Eurofound. <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2020/digital-age-implications-automation-digitisation-and-platforms-work-and> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Euronews. (2021, 03 21). Covid-19 Protestoları Avrupa Geneline Yayıldı: <https://tr.euronews.com/2021/03/21/covid-19-protestolar-avrupa-geneline-yay-ld-binlerce-kisi-maskesiz-sokaga-c-kt> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Euronews. (2020, 05 04). <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasananlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Euronews. (2021, 06 03). <https://tr.euronews.com/2021/06/03/imf-ve-dunya-bankas-ndan-g7-ye-fazla-as-lar-az-gelismis-ulkeler-gonderme-cagr-s> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Euronews. (2020, 09 24). *İsveç'in koronavirüsle mücadele stratejisi başarılı mı?* <https://tr.euronews.com/2020/09/24/isvec-in-koronavirusle-mucadele-stratejisi-basar-l-m> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- European Council. (2020). *Special European Council, 17-21 July 2020*. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2020/07/17-21/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.08.2023).
- Eurostat.(2023).Population. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00001/default/table?lang=en> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- FAO. (2020), “Covid-19 Global economic recession: Avoiding hunger must be at the centre of the economic stimulus” “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/policysupport/tools-and-publications/resources-details/en/c/1273314/> (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- FAO. (2022), “Kimseyi Geride Bırakma: Daha iyi üretim, daha iyi beslenme, daha iyi bir çevre ve daha iyi bir yaşam”, “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/3/cc0689tr/cc0689tr.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- FAO. (2022), “The State of Food Security and Nutrition in the World”, Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable, Rome, FAO.

- FERNANDES, N. (2020) “Economic Effects of Coronavirus Outbreak (Covid-19) on the World Economy” IESE Business School Working Paper No.WP-1240-E.
- Forbes (2021). Gig Workers in Times of Covid. By A. Gaskell, April 20, 2021. <https://www.forbes.com/sites/adigaskell/2021/04/20/gig-workers-in-times-of-covid/?sh=4eb03d7848e1> (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Global İlişkiler Forumu, (2020). Covid-19’un Küresel Eğilimlere Etkisi: Küreselleşme, İstihdam ve Çevre Politikaları. Özel Raporlar no: 2.
- GÜNÇAVDI, Ö. (2020). Salgınla Mücadelede Piyasanın Artan Önemi ve Ekonominin Büyümeye Olan Bağımlılığı. Ö. F. ÇOLAK içinde, *Salgın Ekonomisi* (s. 251-287). Ankara: Efil Yayınevi.
- GÜNER, Z., ÖZTÜRK, P., & KUTAY BOZKURT, V. (2021). *Covid-19 Salgınının Sosyal Güvenlik Kurumu Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Sosyal Güvenlik Kurumu Aktüerya ve Fon Yönetimi Daire Başkanlığı.
- GÜLÇUBUK, B. (2020) “Covid-19 Sonrası Tarım Politikalarının Geleceği”, İstanPol Politika Raporu, 5-19.
- GÜRSEL, S., & UYSAL, G. (2020). Korona Günlerinde Türkiye İşgücü Piyasası. Ö. F. ÇOLAK içinde, *Salgın Ekonomisi* (s. 311-339). Ankara: Efil Yayınevi.
- GÜRSEL S., UYSAL G. ve ŞAHİN M. C., (2021). *Korona Salgınının İstihdam Üzerindeki Asimetrik Etkileri: Kayıt Dışı İstihdamda Çöküş*, Betam Araştırma Notu 21/255: 1-9.
- GÖRMÜŞ A, (2020). Kovid-19 Pandemisi Döneminde Sosyal Mesafeli Çalışma Biçimi: TeleÇalışma, *Turkish Studies Dergisi*, 15 (4): 481-492.
- HALLİN, H. (2020), *Home-Based Telework During the Covid-19 Pandemic*, Master’s Thesis in Work Life Studies, Sweden, Malardalen University, School of Health, Care and Social Welfare.
- Horsley, S. (2020, 03 31). NPR. <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/03/31/824520791/economy-on-lockdown-jobless-rate-could-be-highest-since-wwii> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.07.2023).
- ILO Ankara Ofisi. (2020). *Genç İstihdamı*. <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/youth-employment/lang--tr/index.htm> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.07.2023).

- ILOSTAT. (2023). *Labour Statistics*. ILO. <https://ilostat.ilo.org/data/#> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.07.2023).
- IMF. (2021, 07 02). *Policy Responses To Covid-19*. <https://www.imf.org/en/topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#G> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.07.2023).
- İçişleri Bakanlığı. (2020, 03 16). *Koronavirüs Tedbirleri Konulu Genelge*. <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.07.2023).
- İNAL, B. (2021). *Uzaktan Çalışma. Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- İNCİROĞLU, L. (2020). *Çalışma Hayatında Esnek Çalışma Uygulamaları*. Ankara: Legal Yayınevi.
- International Labour Office. (2020). *COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma: Uygulama Kılavuzu*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2016). *Challenges and Opportunities of Teleworking for Workers and Employers in the ICTS and Financial Services Sectors*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_531111.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2020). *Covid-19 and the Education Sector*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_742726.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2020). *Covid-19 and The Automotive Industry*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_742736.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2020). *COVID-19: Public employment services and labour market policy responses*. (Erişim Tarihi: 03.06.2023).

- International Labour Organization. (2020). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 1st Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_738753.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2020). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 5th Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2020). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 6th Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_755910.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2021). *An update on the youth labour market impact of the COVID-19 crisis*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/briefingnote/wcms_795479.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- International Labour Organization. (2021). *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).
- International Labour Organization. (2021). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 7th Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).
- International Labour Organization. (2021). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. 8th Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_824092.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

- International Labour Organization. (2021). *Locked down and in limbo: The global impact of COVID-19 on migrant worker rights and recruitment*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_821985.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).
- International Labour Organization. (2021). *World Employment and Social Outlook-Trends 2021*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_795453.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).
- International Labour Organization. (2022). *Global Employment Trends for Youth 2022*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_853321.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 09.06.2023).
- International Labour Organization. (2022). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work, 9th Edition*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/briefingnote/wcms_845642.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Labour Organization. (2022). *World Employment and Social Outlook-Trends 2022*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_834081.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Labour Organization. (2020), “COVID-19: Protecting Workers in the Workplace”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/genericdocument/wcms_741024.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Labour Organization. (2020), “Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond: A Practical Guide”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/instructionalmaterial/wcms_751232.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

- International Labour Organization. (2020). *ILO Standards and COVID-19*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/genericdocument/wcms_739937.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.10.2023).
- International Monetary Fund. (2021). *World Economic Outlook*. IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021#Data%20Tools> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Monetary Fund. (2023). *World Economic Outlook*. IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Organization for Migration. (2023). *Data and Research*. <https://www.iom.int/data-and-research> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- International Labour Organization. (2023). *COVID-19 Country policy responses*. ILO. <https://www.ilo.org/static/english/covid-19/country-policy-responses/covid-EU-response-2023-03-01.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- İPEK, M. (2014). Kayıt Dışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler. *Çalışma ve Toplum*, 1, 163-182.
- İş Kanunu. (2003,05 22). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. (2012, 06 30). 6331. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6331&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- İŞKUR. (2020). *İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni*. İŞKUR. https://media.iskur.gov.tr/43151/12_aralik-2020-bulten.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- İşsizlik Sigortası Kanunu. (1999, 09 08). 4447. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4447&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- İŞKUR. (2023). *İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni*. https://media.iskur.gov.tr/70356/4_nisan-2023-bulten.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 15.09.2023).

- JRC. (2020), “Telework in the EU Before and After the COVID-19: Where We Were, Where We Are, and Where We Head to”, https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc120945_policy_brief_-_covid_and_telework_final.pdf (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- KARA, E. (2020). Covid 19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 269-282.
- KARADENİZ, O. (2011). Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 83-121.
- KARAKAŞ, E., & FİDANCAN, C. (2022). Covid-19 Pandemisinin İmalat Sektöründe Yer Alan İşletmelerin Kârlılığına Etkisi. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 41-60.
- KARAOĞLU, Ö. (2020). Salgınların İktisat Tarihi. S. YORĞUN, V. BOZKURT, & D. DEMİRBAŞ içinde, *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* (s. 1-22). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- KERR, W.A. (2020) “The Covid-19 Pandemic and Agriculture: Short and Long-run Implications for International Trade Relations” *Canadian Journal of Agricultural Economics*, Vol.68, ss. 225-229.
- KPMG. (2020, Nisan), “Covid- 19 ile Çalışma Hayatındaki Yeni Uygulamalar Anket Raporu”, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/04/covid19-calisma-hayatindaki-yeniuygulamalar.pdf> (Erişim Tarihi: 13.06.2023).
- KILIÇ, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. M. ŞEKER, A. ÖZER, & C. KORKUT içinde, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 21-43). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- KILINÇ, E. (2021). Covid-19 Salgını ve İşsizlik Oranları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *KAÜİİBFD*, 12(24), 922-942.
- KORKMAZ, S. (2021). Covid-19 Salgınının Zorlayıcı Sebepler, Fesih Sınırlandırılması ve Ücretsiz İzin Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dünyası*(100), 85-99.
- LIN, B. X. and ZHANG Y.Y. (2020) “Impact of the Covid-19 pandemic on agricultural exports”, *Journal of Integrative Agriculture*, Vol. 19, No. 12, ss. 2937-2945.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020, 05 18). *Covid-19 Salgını Sonrası Dünyada Eğitim*.
<https://www.meb.gov.tr/covid-19-salgini-sonrasi-dunyada-egitim/haber/20936/tr> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- NAMAL Y. ve TAŞKESEN Ö, (2022). Covid-19 Salgını'nın Kadın İstihdamına Etkileri: OECD ve TÜİK Verileri Üzerine Analiz, *Safran Kültür ve Araştırma Dergisi*, 5 (1): 122-141.
- NARİN, M., & KÜÇÜK, E. (2021). Covid-19 Pandemisinin Gig Ekonomisi ve Gig İstihdamı Üzerindeki Etkileri. M. NARİN, & G. DİNÇER içinde, *Dünyada ve Türkiye'de Çalışma Hayatı, İstihdam ve İşsizlik* (s. 49-66). Ankara: Gazi Kitabevi.
- OECD Report (2021). The Impact of the Growth of the Sharing and Gig Economy on VAT/ GST Policy and Administration. April 19, 2021.
<https://www.oecd.org/tax/consumption/the-impact-of-the-growth-of-the-sharing-and-gig-economy-on-vat-gst-policy-and-administration-51825505-en.htm> (Erişim Tarihi: 13.06.2023).
- OECD.Stat. (2023, 06 28). <https://stats.oecd.org/#> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- OMAY, U. (2011). Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*(3), 137-162.
- ORKUNOĞLU, I. (2009). Domuz Gribi Ekonomisinin Türkiye'ye Maliyeti. *Mevzuat Dergisi*(144), 1-8.
- ORTAYLI, N., YAZGAN, Y., & KURUL, N. (2021). *COVID-19 Salgını ve Okulların Eğitime Açılması*. Ankara: Türk Toraks Derneği.
- OXFAM. (2021, Ekim 04). *Why we need a People's Vaccine*.
<https://www.oxfam.org/en/take-action/campaigns/covid-19-vaccine/about> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 18.04.2023).
- ÖKTEN SİPAHIOĞLU, B. (2021). *AB'nin Kovid-19 Mücadelesi ve Avrupa Bütünleşmesinin Gerçeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi .
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (2020). Covid-19 Pandemisinin Kamu Yönetimine Etkileri ve Bu Etkiler Üzerine Yapılacak Çalışmalara Yönelik Genel Bir Çerçeve Arayışı. *TASAV*, 341-352.

- ÖZDEN, K., & ÖZMAT, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İdealkent*, 5(12), 60-87.
- ÖZKAN G, (2021). Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (14): 93-108.
- ÖZSAĞIR, A., & AKIN, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(41), 311-331.
- PARILDAR, H., & DİKİCİ, M. (2020). Pandemiler Tarihi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 12(1), 1-8.
- PARLAK, Z., & ÖZDEMİR, S. (2011). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(60), 1-60.
- Sağlık Bakanlığı. (2020, Aralık 07). Covid-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu). *Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması*. Ankara: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2023). *Hayat Eve Sığar*. <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/hes.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2020, 07 02). *Covid-19 Sözlüğü*. [https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DS%C3%96\)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir](https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html#:~:text=Bir%20hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20veya%20enfeksiyon%20etkeninin,DS%C3%96)%20taraf%C4%B1ndan%20pandemi%20ilan%20edilmi%C5%9Ftir). adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2023). *COVID-19 Aşısı Üretim Teknolojileri*. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77709/covid-19-asisi-uretim-teknolojileri.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2023). *Covid-19 Sözlüğü*. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66493/p.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2023, Mart). *Türkiye Covid-19 Tablosu*. <https://covid19.saglik.gov.tr/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- Sağlık Bakanlığı. (2020, 12 06). Covid-19 Nedeniyle Vazife Malullüğü Hakkında. <https://dosyaism.saglik.gov.tr/Eklenti/124088/0/covid-19-nedeniyle-vazife-malullugupdf.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 11.10.2023)

- SAVAŞ KUTSAL, B., & BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, Y. (2022). Covid-19 Pandemisinin Türk Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Güncel Değerlendirilmesi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1473-1510.
- SELAMOĞLU, G. (2023, Ocak). Mülteci ve Sığınmacıların Geçim Kaynaklarına Erişiminde Covid-19 Pandemi Sürecinin Etkisi: Ankara Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Niğde .
- SERÇEMELİ, M., & KURNAZ, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Social Europe. (2022, Ocak 17). *Amazon and the power of big digital platforms* . <https://www.socialeurope.eu/amazon-and-the-power-of-big-digital-platforms> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.09.2023).
- SOYLU, Ö. B. (2020) “Türkiye Ekonomisinde Covid-19’un Sektörel Etkileri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt 7, Sayı 5, ss. 169-185.s
- SGK. (2023). *SGK Veri*. Sağlık Ödemeleri: <https://veri.sgk.gov.tr/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.09.2023).
- SGK. (2020, 05 07). Koronavirüs Genelgesi. <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/22620739> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 17.09.2023)
- SGK. (2020, 12 21). Covid-19 Nedeniyle Vefat Edenler Hakkında.
- SOFRACI, E. (2007). İşsizlik Sigortasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 165-184.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2021). *Covid-19 Salgınının Sosyal Güvenlik Kurumu Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: SGK.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2021). *Covid-19 Salgınının Sosyal Güvenlik Kurumu Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: SGK.
- Statista (2021). Effect of Covid-19 on gig economy workers worldwide. By M. Szmigiera, March 12, 2021. <https://www.statista.com/statistics/1128298/gig-workers-worldwideeffect-covid-19/> (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). *Yıllık Ekonomik Rapor*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/Yillik-Ekonomik-Rapor-.pdf> adresinden alındı (Erişim Tarihi 25.07.2023).
- SÜMER, H. (2022). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- SÜZEK, S. (2020). *İş Hukuku*. İstanbul: Beta.
- ŞAHİN, L. (2007). Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(53), 543-575.
- TAPISIZ, Ö., & ALTINBAŞ, Ş. (2020). Mikroorganizmalar mavi gezegende bizden çok önce vardı: Pandemiler tarihi. *Türk Kadın Sağlığı ve Neonatoloji Dergisi*, 2(2), 54-67.
- TAŞKIN, E. ve AKINCI Ö. S. (2021) “Covid-19 Küresel Salgınının Uluslararası Ticarete Etkileri”, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, ss.749-771.
- TATAR, M., & ERGÜN, S. (2021). Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasasına Yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 46-60.
- TCMB. (2020, Nisan 30). *Türkiye’de Salgına Karşı Alınan Mali Tedbirler*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/52c62ec4-2024-4337-8c53-633890ad02d2/Kutu_6_1_2020-2.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-52c62ec4-2024-4337-8c53-633890ad02d2-n7aayCC adresinden alındı (Erişim Tarihi 25.07.2023).
- TEKİN, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(40), 330-355.
- TEMİZ, H. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum*, 2(2), 55-77.
- TEMİZ, H., & ÜNAL, Ö. (2021). Dünya’da ve Türkiye’de Ne Eğitimde, Ne İstihdamda Ne De Öğretimde Yer Alan (NEET) Gençler. H. TEMİZ içinde, *İşgücü Piyasalarında Kırılgan Kümeler* (s. 2-34). Ankara: Gazi Kitabevi.
- TEMİZ, H., & ÜNAL, Ö. (2022). Gig Ekonomisi Bağlamında İş İlişkisinin Değişen Yüzü: Uber Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 1, 167-197.

- Ticaret Bakanlığı. (2023, 02 17). *Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği*.
<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi> adresinden alındı (Erişim Tarihi 25.07.2023).
- TOKOL, A. (2021). Covid-19 Salgını Tele Çalışma İçin Bir Dönüm Noktası Mı? *Karatahta/İş Yazıları Dergisi*, 1-22.
- TOKOL, A. (2022). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*. Ankara: Dora.
- TOKOL, A., & EMİRGİL, B. (2023). Covid-19 Salgını ve Gençler: Salgının Gençlerin İstihdamı, Eğitimi, Sağlığı Üzerine Etkileri ve Gençleri Korumaya Yönelik Düzenlemeler. *Çalışma ve Toplum*(1), 43-74.
- TORUN, E. (2020) “Covid-19’un Tarımsal Üretime Etkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 5, ss.38-45.
- TUNCAY, A., & EKMEKÇİ, Ö. (2021). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. İstanbul: Beta.
- TÜİK. (2019). *İşgücü İstatistikleri* . <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2019-33784#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,%53%2C0%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=15%2D64%20ya%C5%9F%20grubunda%20i%C5%9Fsizlik%20oran%20> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2020). *Dış Ticaret İstatistikleri*. TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2020-37412> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2020). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020-37484#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%42%2C8%20oldu,i le%20%42%2C8%20oldu>. adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2020). *Sanayi Üretim Endeksi*. TÜİK.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Nisan-2020-33799> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).

- TÜİK. (2020). *Turizm İstatistikleri, IV.Çeyrek: Ekim-Aralık ve Yıllık, 2020*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2020-37438#:~:text=Turizm%20geliri%20ge%C3%A7en%20y%C4%B1%C4%B1n%20ayn%C4%B1%20%C3%A7eyre%C4%9Fine%20g%C3%B6re%2050%2C4%20azald%C4%B1&text=Bu%20%C3%A7eyrekte> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2021). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2021-45645#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%45%2C2%20oldu,%28%2C0%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti>. adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2022). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜİK. (2023, Mart). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2023-49372> adresinden alındı (Erişim Tarihi 29.07.2023).
- TÜRK, A., AK BİNGÜL, B., & AK, R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 612-632.
- Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). Covid-19 Krizine Yanıt ve Dayanıklılık Projesi, Otomotiv Sektörü Analiz Raporu ve Kılavuzu
- Uluslararası Çalışma Örgütü . (2020). *Küresel salgının Türkiye’de istihdama etkisi: COVID-19 olmasaydı istihdam ne durumda olurdu?* ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_765422.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2021). *Göçmen İşçiler, Mülteciler ve Ailelerini Sosyal Koruma Kapsamına Almak*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_828383.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).

- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2022). *Dünya Ev İşçileri Günü*. ILO. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_848609/lang--tr/index.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2022). *Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm-Eğilimler 2022*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_834656.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020, 05 07). *COVID-19 pandemisi boyunca kayıtdışı çalışanların yaşadığı çıkmaz: Ya salgın ya da açlık*. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_744073/lang--tr/index.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2022). *Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_834656.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- Uluslararası Çalışma Örgütü. (2021). *Çalışma Yaşamının Dönüşümünde Dijital Çalışma Platformlarının Rolü*. ILO Ankara. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_774395.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- UNICEF (2021) “Un Report: Pandemic year marked by spike in world hunger” , “Çevrimiçi” <https://www.unicef.org/press-releases/un-report-pandemic-yearmarked-spike-world-hunger> (Erişim Tarihi 11.06.2023).
- UNESCO. (2020). *Covid-19 and Higher Education: Today and Tomorrow*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375693> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 22.05.2023).
- UYSAL OĞUZ, C., & SEZEK, N. (2020). Latin Amerika'da Covid-19 Pandemisinin Sosyoekonomik Etkileri: Brezilya ve Meksika Örnekleri. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 164-184.
- UZUN, T. (2020). Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye. K. KOÇAK içinde, *Küresel Salgının Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Yansımaları* (s. 279-286). Ankara: TASAV.

- ÜNÜVAR, İ. ve AKTAŞ H. (2022) “Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, ss. 124-140.
- ÜNSAL, E. (2011). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- VOA. (2022, Kasım 29). <https://www.voaturkce.com/a/cin-sifir-covid-politikasi-neler-oluyor/6854981.html> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.06.2023).
- World Bank. (2022). *World Development Indicators*. World Bank. <https://wdi.worldbank.org/table/4.2> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 21.06.2023).
- World Health Organization. (2022, Mart 30). Cholera: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cholera> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- World Health Organization. (2023, 06 07). *Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- World Health Organization. (2023, Mart 28). *Coronavirus disease (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- World Health Organization. (2023, Haziran 07). *Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- World Tourism Organization. (2020). *International Tourism and Covid-19*. <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- World Turizm Organization. (2021). *How COVID-19 is changing the world:a statistical perspective Volume III*. UNWTO. https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf adresinden alındı (Erişim Tarihi: 04.11.2022).
- YANİCİ ERDAL, İ. (2019). Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Programları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 227-244.
- Yargıtay, E: 2018/5018 K: 2019/2931 (21. Hukuk Dairesi 04 15, 2019).

- YASIM, Y. (2021). Çalışma Hayatında Esnekliğin Yeni Görünümü. M. NARİN, & G. DİNÇER içinde, *Dünyada ve Türkiye’de Çalışma Hayatı, İstihdam ve İşsizlik* (s. 25-46). Ankara: Gazi Kitabevi .
- YELDAN, E., & YILDIRIM, D. (2015). Küreselleşme ve Sanayisizleşme Bağlamında Türkiye’de ve Dünyada Demokrasi Açığı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 65-84.
- YERTÜM, U. (2021). *Çalışma Yaşamında Meydana Gelen Dönüşüm ve Part-Time İstihdamın Yükselişi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Yayınları.
- Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2020, 04 16). 7244.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7244&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 19.07.2023)
- YILDIRIM, U. (2021) “Covid-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatiksel Bir Yaklaşım”, *Fiscaoeconomia*, Cilt 5, Sayı 1, ss. 280-295.
- YILMAZ, Ö. (2017). 1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 23-55.